

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr hab. Robert Jastrzębski

***Analiza prawnoustrojowa samorządów zawodów
prawniczych w Polsce w XX wieku***

Warszawa 2018

Spis treści

I.	Wprowadzenie.....	2
II.	Samorządy zawodów prawniczych a unormowania konstytucyjne.....	14
III.	Samorząd adwokacki.....	18
1.	Zagadnienia wstępne.....	18
2.	Samorząd adwokacki w latach 1918–1939.....	19
2.1.	Okres przed unifikacją	19
2.2.	Prawo o ustroju adwokatury z 1932 r.....	25
2.3.	Prawo o ustroju adwokatury z 1938 r.....	28
3.	Samorząd adwokacki w latach 1945–1982.....	32
4.	Prawo o adwokaturze z 1982 r.....	38
IV.	Samorząd notarialny	43
1.	Zagadnienia wstępne.....	43
2.	Notariat w II Rzeczypospolitej.....	48
2.1.	Notariat w latach 1918–1933	48
2.2.	Prawo o notariacie z 1933 r.	51
3.	Notariat po drugiej wojnie światowej.....	56
3.1.	Okres 1945–1989	56
3.2.	Ustawa Prawo o notariacie z 1991 r.	61
V.	Samorząd radców prawnych	65
1.	Zagadnienia wstępne.....	65
2.	Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych.....	71
VI.	Samorząd komorniczy	80
1.	Zagadnienia wstępne.....	80
2.	Status prawny komornika w II Rzeczypospolitej	82
3.	Lata 1945–1997	86
4.	Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji.....	88
VII.	Podsumowanie	96
	Literatura	101

I. Wprowadzenie

Ustrój samorządów zawodów prawniczych jest związany z pojęciem samorządu, którego współczesny zakres pojęciowy genezą sięga XIX wieku¹. Wpływ na powstanie *sensu largo* samorządu zawodowego miał przede wszystkim rozwój idei samorządu terytorialnego (powszechnego) na kontynencie europejskim, którego początków należy poszukiwać w tzw. steinowskiej ordynacji miejskiej z 1808 r.² Rozwój koncepcji samorządu na obszarze Europy kontynentalnej był związany z upadkiem społeczeństw feudalnych oraz państwa absolutnego, w miejsce których powstały państwa konstytucyjne oraz liberalne³. W ten sposób niejako do zarządu państwa została dopuszczona jego ludność (obywatele), co oznaczało w praktyce w dzisiejszym rozumieniu decentralizację ówczesnej administracji⁴. Zwrócił na to uwagę Kazimierz Windakiewicz, który stwierdził: „na miejsce odpowiedniego kierownictwa z góry, jakie istnieje w hierarchicznie sobie podporządkowanym systemie władz państwowych, występuje tu samodzielność ściślejszego związku, której granice ustawowe kontrolować ma nadzór państwowy”, gdyż „obok państwa, jako podmiotu administracyjnego, występują tu nowe podmioty administracji, a mianowicie związki samorządowe”⁵.

Termin samorząd był i jest różnie definiowany. Wpływ na to miały przede wszystkim teorie mające na celu wyjaśnienie genezy oraz istoty samorządu. Najważniejsze znaczenie miały trzy teorie: naturalistyczna, państwowa oraz polityczna⁶. Pierwsza z nich była związana z doktryną prawa natury oraz ideologią wielkiej rewolucji francuskiej. Teoria ta zakładała, że samorząd stanowi czynnik niezależny

¹ Zob. Z. Grelowski, *Samorząd specjalny. Gospodarczy – zawodowy – wyznaniowy według obowiązujących ustaw w Polsce*, Katowice 1947, s. 7 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd zawodowy w Polsce*, Warszawa–Poznań 2012, s. 24 i n.

² Szerzej: J. Panejko, *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Wilno 1934, s. 41 i n.

³ Szerzej: Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 8; S. Wykrętowicz, *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota. Formy. Zadania*, S. Wykrętowicz (red.), Poznań 1998, s. 9 i n.

⁴ Por. P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 30.

⁵ K. Windakiewicz, *Udział czynnika obywatelskiego w administracji państwowej*, „Themis Polska” 1928/1929, t. IV, s. 124.

⁶ Szerzej: Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 26 i n.; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd zawodowy i gospodarczy w Polsce*, Poznań 2005, s. 11 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 31 i n.

od państwa, a co za tym idzie „gmina jest starsza od państwa i to państwo od gminy może wywodzić swe prawa. Zatem to państwo istnieje dla gminy, a nie gmina dla państwa”. W związku z tym „gmina jako materialny i konieczny związek, niestworzony przez państwo jest dla niego nietykalna”, a „istota samorządu w takim ujęciu polega na załatwianiu spraw niezmiennych, wynikających z natury jednostki”⁷. Poglądy te były popularne w pierwszej połowie XIX wieku oraz stanowiły program ówczesnych stronnictw liberalnych.

Następna teoria pojawiła się w drugiej połowie XIX wieku i ukształtowała się na kanwie krytyki teorii naturalistycznej. Została ona oparta na idei suwerenności państwa. Teoria państwowa samorządu zakłada, że to właśnie państwo przy pomocy swoich organów wykonuje bezpośrednio władzę. Natomiast jej część może przekazać oznaczonej grupie ludności (społeczeństwu) ze względu na czynnik terytorialny lub rzeczowy. W ten sposób państwo, przekazując określony zakres władztwa, tworzy odrębne podmioty prawne – korporacje samorządowe. Konsekwencją tego jest decentralizacja zarządzania państwem, a powstałe korporacje samorządowe wykonują określone zadania w imieniu i granicach prawnie określonych przez władzę państwową⁸.

Zwolennicy ostatniej z teorii, tj. teorii politycznej, uznają, że samorząd należy do kategorii politycznych, a nie prawnych. W związku z tym jego istota niejako tkwi przede wszystkim w niezawisłości władz samorządowych (lokalnych) od władz państwowych. W związku z tym skład osobowy organów samorządowych tworzą przede wszystkim honorowi (bezpłatni) urzędnicy, którzy są niezależni od czynników władzy w państwie⁹. Zarówno współcześnie, jak i w okresie XX wieku, w nauce polskiego prawa administracyjnego podstawowe znaczenie miała teoria państwowa samorządu¹⁰, zgodnie z którą stanowi on formę zdecentralizowanej administracji państwowej, wykonywanej przez określone organy, głównie o charakterze terytorialnym (lokalnym).

⁷ P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 31.

⁸ Zob. P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 32–33.

⁹ Szerzej: P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 33; S. Wykrętowicz, *Samorząd...*, s. 16 i n.

¹⁰ Zob. A. Bosiacki, *Od naturalizmu do etatyzmu. Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 2006, s. 87 i n.

W związku z tym konieczne jest podanie kilku, w miarę syntetycznych, definicji samorządu z okresu XX wieku, które zostały sformułowane w nauce polskiej. Na początku należy zwrócić uwagę na poglądy Jerzego Panejki, który uznał, że samorząd stanowi organ państwa powołany do wykonywania ustawowo określonej części administracji państwowej¹¹, ostatecznie stwierdzając, iż jest on „opartą na przepisach ustawy zdecentralizowaną administracją państwową, wykonywaną przez lokalne organy, niepodległe hierarchicznie innym organom i samodzielne w granicach ustawy i ogólnego porządku prawnego”¹². Podobnego zdania był Bohdan Wasiutyński, który uważał, że „Samorząd jest to wykonywanie części administracji publicznej (państwowej), przez organizacje, obdarzone osobowością prawną, działające we własnym imieniu z mocy przyznanego im prawa, pod określonym ustawowo nadzorem państwa”¹³. Ponadto Maurycy Jaroszyński w 1936 r. zaznaczył, że samorząd jest odmianą administracji publicznej (a więc państwowej), przez którą urzeczywistnia się w państwie najlepiej i najskuteczniej idea decentralizacji, a zasadnicze znaczenie posiadają dwie jego cechy, tzn. uniezależnienie się, w określonych prawem granicach, czynników lokalnych od organów centralnych oraz udział czynnika obywatelskiego w decydowaniu o sprawach publicznych¹⁴.

Dokonując rekapitulacji powyższych poglądów, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na wspólne im cechy, do których zaliczyć należy:

- 1) powołanie samorządu przez państwo w drodze ustawodawczej, jako podmiotu głównie o charakterze korporacyjnym;
- 2) posiadanie przez samorząd osobowości prawnej;
- 3) wykonywanie przez samorząd określonych zadań z zakresu administracji państwowej, w granicach przyznaných ustawowo uprawnień;

¹¹ J. Panejko, *Geneza...* (1934), s. 106.

¹² J. Panejko, *Geneza...* (1934), s. 130.

¹³ B. Wasiutyński, *Udział czynnika obywatelskiego w administracji państwowej*, „Themis Polska” 1928/29, t. IV, s. 94.

¹⁴ M. Jaroszyński, *Rozważania ideologiczne i programowe na temat samorządu*, Warszawa 1936 (reprint: Warszawa 1990), s. 8. Zob. W.L. Jaworski, *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924, s. 139 i n.; L.W. Biegeleisen, *Zagadnienia ekonomiki komunalnej*, Warszawa 1929, s. 3 i n.

4) nadzór państwa nad samorządem, w granicach określonych prawem¹⁵.

Oczywiście termin „samorząd” był w inny sposób definiowany po zakończeniu drugiej wojny światowej, co wiązało się z ówczesnym systemem polityczno-ustrojowym, a przede wszystkim ze stopniowym znoszeniem samorządu. W przypadku samorządu terytorialnego ostateczna jego likwidacja nastąpiła z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej¹⁶, która zniósła organy samorządu terytorialnego. Po październiku 1956 r. ówczesne czynniki władzy państwa polskiego zwracały uwagę na „potrzebę jego zaktywizowania”¹⁷. Przymiot samorządu przypisywano działalności niektórych grup społecznych, które spełniały określone warunki oraz były wyodrębnione „na zasadach powszechnej przynależności terytorialnej, zawodowej lub innej”¹⁸, a „samorząd w państwie socjalistycznym jest niewątpliwie jedną z form organizacyjnych udziału mas w rządzeniu”¹⁹. Dlatego Jerzy Starościak uważał, że samorząd stanowi wykonywanie w sposób samodzielny zarządu sprawami społecznymi przez zrzeszenia lub organy przez nie powołane, a do cech konstytutywnych pojęcia samorządu zaliczył: wykonywanie zadań organizacyjnych, zarządzanie sprawami o znaczeniu społecznym oraz samodzielność wykonywania zadań²⁰.

W drugiej połowie lat 70. Teresa Rabska określiła elementy charakteryzujące pojęcie samorządu. Zaliczyła do nich:

¹⁵ Zob. R. Jastrzębski, *Samorząd gospodarczy. Izba Domów Składowych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2004, nr 10, s. 2.

¹⁶ Dz. U. Nr 14, poz. 130.

¹⁷ Zob. S. Kaźmierczyk, *Samorząd zawodowy w PRL (Istota i funkcje)*, Wrocław 1979, s. 8 i n.

¹⁸ S. Iwanowski, *W sprawie pojęcia samorządu*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 11, s. 100.

¹⁹ S. Kaźmierczyk, *Samorząd...*, s. 21. Zob. W. Dawidowicz, *Nauka prawa administracyjnego. Zarys wykładu*, t. 1, *Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965, s. 222–223; J. Starościak, *Sprawa samorządu w państwie socjalistycznym*, „Kultura i Społeczeństwo” 1961, nr 2; J. Starościak, *Studia z teorii prawa administracyjnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 137 i n.; S. Jędrzejewski, *Kontrola administracji (ogólne problemy teoretyczne i struktura systemu)*, Toruń 1979, s. 140 i n.; Z. Leoński, *Organizacja podstawowych organów administracji terenowej*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 2, J. Jendrośka (red. tomu), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 255 i n.

²⁰ J. Starościak, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1969, s. 82–84. Zob. S. Kaźmierczyk, *Samorząd...*, s. 10–15, 46–47.

- 1) wyodrębnienie samorządu, na podstawie obowiązującego prawa, jako grupy społecznej, w której członkostwo powstaje *ex lege*;
- 2) wykonywanie przez samorząd zadań administracji państwowej, w granicach przez prawo zakreślonych, w sposób samodzielny, w formach przewidzianych dla administracji państwowej;
- 3) posiadanie przez samorząd własnej organizacji, określonej w przepisach prawnych, o charakterze przedstawicielskim, pozostającej pod kontrolą tej grupy społecznej, która dokonała jej wyboru;
- 4) organizację samorządu, która jest oparta o zasadę decentralizacji, oraz jego działanie na podstawie prawa, w tym pozostawanie pod nadzorem organów państwowych;
- 5) że organy samorządu, nie stanowiąc organów administracji państwowej, wchodziły w skład jednolitego aparatu administracyjnego jako całości²¹.

W praktyce jednak, w dzisiejszym rozumieniu, samorząd istniał w bardzo okrojonym zakresie. Obejmował on bowiem, po likwidacji samorządu terytorialnego oraz gospodarczego²², w zasadzie samorząd zawodowy: adwokacki i rzemieślniczy²³.

²¹ T. Rabska, *Podstawowe pojęcia organizacji administracji*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, J. Starościak (red. tomu), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 349–350. Por. T. Kocowski, *Samorząd gospodarczy i zawodowy*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 8a, *Publiczne prawo gospodarcze*, R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), Warszawa 2013, s. 606; M. Tabernacka, *Zakres wykonywania zadań publicznych przez organy samorządów zawodowych*, Wrocław 2007, s. 14 i n.

²² Zob. dekret z dnia 26 sierpnia 1946 r. o zniesieniu izb rolniczych (Dz. U. Nr 47, poz. 265); ustawa z dnia 1 lipca 1949 r. o zmianie dekretu o zniesieniu izb rolniczych (Dz. U. Nr 41, poz. 296); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 października 1946 r. w sprawie przekazania czynności zniesionych izb rolniczych (Dz. U. Nr 64, poz. 357); ustawa z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości (Dz. U. Nr 10, poz. 104); zarządzenie przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z dnia 28 kwietnia 1950 r. w sprawie likwidacji izb przemysłowo-handlowych (Monitor Polski Nr A – 56, poz. 645). Szerzej: J. Basta, *Proces likwidacji samorządu gospodarczego w Polsce (1945–1949)*, „*Studia Historyczne*” 1997, z. 4.

²³ S. Kaźmierczyk, *Samorząd...*, s. 50, 54, 79. Zob. np. Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych. Przepisy ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939 i 1944–1952 obowiązujące w dniu 1 kwietnia 1952 r.*, Warszawa 1952, s. 1–2, 60–61; Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1965. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1965 r.*, Warszawa 1966, s. 8–9; 498–501, 504; Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1969. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1969 r.*, Warszawa 1970, s. 7, 519–523, 526; Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach*

Przekształcenia polityczno-ustrojowe w państwie polskim, które miały miejsce na przełomie lat 80. i 90., spowodowały odrodzenie się idei samorządu. Najważniejsze znaczenie miała ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym²⁴, która w pewnym sensie przypominała wspomnianą wyżej tzw. steinowską ordynację miejską z 1808 r. Na podstawie bowiem tej ustawy został powołany do życia samorząd terytorialny, przy czym tylko na szczeblu gminy. Ponadto w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej²⁵, uchwalono trzy ustawy, które miały stać się podstawą utworzenia samorządu gospodarczego²⁶, a także w 1995 r. została uchwalona ustawa o izbach rolniczych²⁷. Z tego krótkiego omówienia dziejów oraz koncepcji samorządu należy przyjąć, że samorząd stanowi podstawową formę decentralizacji administracji i polega na powierzeniu „zarządu sprawami publicznymi samym zainteresowanym, czyli zrzeszeniom obywateli, zorganizowanych z mocy ustawy w korporacjach prawa publicznego”²⁸.

Istotne znaczenie ma dychotomiczny podział samorządu na terytorialny (komunalny, powszechny) oraz nieterytorialny. Ostatni z nich, zdaniem Zdzisława Grelowskiego, „obejmuje publiczno-prawne związki o charakterze przymusowym, których kompetencji podlega ściśle określona sfera działalności (zawodowa, gospodarcza, kulturalna, wyznaniowa, narodowościowa) pewnej kategorii osób, a które na równi z organami samorządu terytorialnego wykonują w sposób władczy zdecentralizowaną część administracji państwowej”²⁹. Samorząd nieterytorialny jest określany mianem specjalnego oraz gospodarczo-zawodowego, gospodarczo-korporacyjnego. Pierwszy z terminów wprowadził do nauki polskiego prawa

1918–1939 oraz 1944–1980, według stanu prawnego na dzień 1 lutego 1980 r., Warszawa 1980, s. 6, 520–523, 523–524.

²⁴ Dz. U. Nr 16, poz. 95. Zob. ustawa z dnia 10 maja 1990 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 32, poz. 191).

²⁵ Dz. U. Nr 41, poz. 324.

²⁶ Chodzi o ustawy z dnia: 22 marca 1989 r. o rzemiośle (Dz. U. Nr 17, poz. 92); 30 maja 1989 r. o samorządzie zawodowym niektórych podmiotów gospodarczych (Dz. U. Nr 35, poz. 194); 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych (Dz. U. Nr 35, poz. 195).

²⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (Dz. U. z 1996 r. Nr 1, poz. 3).

²⁸ H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004, s. 136. Zob. P. Rączka, *Nadzór nad samorządem zawodowym*, Toruń 1999, s. 27 i n.; M. Wierzbowski, A. Wiktorowska, M. Grzywacz, *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne*, M. Wierzbowski (red.), Warszawa 2017, s. 88 i n.

²⁹ Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 5.

administracyjnego Kazimierz Władysław Kumaniecki. Przeciwstawił on w ten sposób go samorządowi powszechnemu (terytorialnemu), gdyż samorząd nieterytorialny dotyczy pewnej kategorii spraw lub określonej grupy osób³⁰.

Tradycyjnie samorząd specjalny należy podzielić dychotomicznie na:

- 1) samorząd gospodarczy (tzw. związki realne);
- 2) samorząd zawodowy (tzw. związki personalne)³¹.

Pierwszy z nich jest oparty na szeroko pojętym kryterium ekonomicznym, a tworzyły go i tworzą organizacje takie jak: izby przemysłowo-handlowe, gospodarcze, rolnicze, rzemieślnicze. Jeśli chodzi o samorząd zawodowy, to podstawową przesłanką jego kategoryzacji jest wykonywanie określonego zajęcia zarobkowego, z którym ustawodawca wiąże przynależność do samorządu. Do samorządu zawodowego zaliczyć należało i należy samorząd m.in. lekarski, weterynaryjny, zawodów prawniczych oraz technicznych. Ponadto, przed wybuchem drugiej wojny światowej, wyróżniano jeszcze samorząd wyznaniowy, który był oparty na wzajemnych relacjach między państwem a związkami wyznaniowymi, kościołami, a także samorząd mniejszości narodowych³².

W XX wieku, w szczególności w latach 90., wzrosła liczba samorządów zawodowych, w tym prawniczych³³. Było to związane ze zmianami polityczno-ustrojowymi, w których podstawową rolę odgrywała decentralizacja administracji państwowej

³⁰ Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 6. Zob. M. Rutkowska, *Samorzady zawodowe w okresie transformacji w Polsce*, Wrocław 2004, s. 36 i n.

³¹ Zob. J. Panejko, *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Paryż 1926 (reprint: Warszawa 1990), s. 111; J. Panejko, *Geneza...* (1934), s. 165–171; Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 47 i n.; C. Banasiński, *Samorząd gospodarczy i samorząd wolnych zawodów (samorząd zawodowy)*, [w:] *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, M. Wierzbowski (red.), Warszawa 1996, s. 107 i n.; P. Rączka, *Nadzór...*, s. 49 i n.

³² Zob. Z. Cybichowski, *Samorząd*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Publicznego*, t. 2, Warszawa 1925–1930, s. 918–922; Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 65 i n. Poza tym wymieniany jest także samorząd narodowościowy; zob. M. Wierzbowski, A. Wiktorowska, M. Grzywacz, *Podstawowe...*, s. 89.

³³ Szerzej: R. Kmiecik, *Ustrój i zadania samorządu zawodowego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota. Formy. Zadania*, S. Wykrętowicz (red.), Poznań 1998; *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001; M. Rutkowska, *Samorzady...*, s. 98 i n.; R. Kmiecik, P. Antkowiak, K. Walkowiak, *Samorząd gospodarczy i zawodowy w systemie politycznym Polski*, Warszawa 2012, s. 188 i n.; *Samorząd zawodowy w demokratycznym państwie prawa*, Warszawa 2014.

(publicznej). W związku z tym zostały wydane regulacje, które w pewnym sensie nawiązywały do unormowań prawnych sprzed wybuchu drugiej wojny światowej oraz miały realizować ówczesne postulaty ustawodawcze, które wynikały ze zmienionych realiów prawno-społecznych. Korespondują z tym terminy, które pojawiły się niejako obok pojęcia zawodów posiadających własny samorząd. Chodzi mianowicie o terminy: wolny zawód, zawód regulowany czy zawód zaufania publicznego. Pierwszy z nich wiąże się jeszcze z regulacjami z okresu II Rzeczypospolitej, w szczególności rozporządzeniami Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia: 7 czerwca 1927 r. o Prawie przemysłowym oraz 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy, a od lat 90. z ustawami z dnia: 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa, 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne czy z 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych³⁴.

Współcześnie w nauce polskiej definicja wolnego zawodu została zaproponowana przez Krystynę Wojtczak, która uznała, że „wolnym zawodem jest osobiste i samodzielne wykonywanie wewnątrznie spójnego zespołu czynności o charakterze intelektualnym, wymagających wysokich kwalifikacji (wiedzy i praktyki), systematycznie, w zamian za honorarium bezinteresownie ustalone, służące zapewnianiu świadczeń lub usług klientom oraz ochronie istotnych wartości interesu ogólnego, zgodnie z obowiązującymi normami prawnymi, zasadami etycznymi i deontologicznymi”³⁵.

Do istotnych cech wolnego zawodu Jerzy Jacyszyn zaliczył: regulowany prawnie charakter zawodu; osobisty sposób świadczenia usług; kwalifikowane wykształcenie; aksjologię wykonywania zawodu; strukturę (system) wykonywania zawodu; niezależność zawodową; etos zawodowy; określony stan i sposób zorganizowania; wynagrodzenie; tajemnicę zawodową; szczególną odpowiedzialność oraz samorządność korporacyjną³⁶. Wśród wolnych zawodów wyróżnił on także

³⁴ Zob. K. Wojtczak, *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999, s. 82 i n.; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 27 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 49 i n.

³⁵ K. Wojtczak, *Zawód...*, s. 112. Szerzej: J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004, s. 19 i n.

³⁶ Szerzej: J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, s. 38 i n. Zob. M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 30 i n.; J. Sobczak, *Korporacje prawnicze – potrzeba czy iluzja?*,

tw. grupowe wolne zawody, do których zaliczył wolne zawody prawnicze, czyli zawód adwokata oraz radcy prawnego, przy czym ten ostatni ze względu na wykonywanie zawodu na podstawie stosunku pracy lub pragmatyk służbowych może być różnie kwalifikowany. W przypadku zaś notariuszy, jego zdaniem, „panuje zdecydowany pogląd o ich ograniczonej wolności oraz niepełnych atrybutach identyfikujących ich zawód jako zawód zdecydowanie wolny”³⁷.

Kolejnym terminem jest tzw. zawód regulowany, którego wykonywanie jest związane z posiadaniem pewnych kwalifikacji oraz wymaga uzyskania odpowiedniego zezwolenia, co wynika z określonych unormowań prawnych danego państwa. Kategoria tego rodzaju zawodu została przyjęta do polskiego prawa z systemu prawa wspólnotowego, a większość wolnych zawodów w Europie jest zawodami regulowanymi³⁸.

Ostatnim z wymienionych pojęć jest zawód zaufania publicznego, który występuje tylko w polskim porządku prawnym i nie ma swojego odpowiednika w innych państwach europejskich. W szczególności określenie to znalazło się w art. 17 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³⁹, przy czym brak jest legalnej definicji tego pojęcia, a jego wykonywanie jest związane z istnieniem samorządu zawodowego⁴⁰. W polskim systemie prawnym, na podstawie

[w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, R. Kmiecika (red.), Poznań 2010; P. Rączka, *Nadzór...*, s. 66 i n.; M. Szydło, *Nabywanie uprawnień do wykonywania wolnych zawodów*, „Państwo i Prawo” 2002, z. 7; T. Kocowski, *Samorząd...*, s. 624–627.

³⁷ J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, s. 277.

³⁸ Szerzej: A. Krasnowolski, *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji. Opracowania tematyczne, OT-625, Warszawa 2013, s. 3, 10–11; J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów prawniczych w Unii Europejskiej*, „Rejent” 2005, nr 9; K. Wojtczak, *Reglamentacja form wykonywania zawodów zaufania publicznego w rozwiązaniach prawa polskiego i państw Unii Europejskiej*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002.

³⁹ Dz. U. Nr 78, poz. 483.

⁴⁰ Zob. A. Krasnowolski, *Zawody...*, s. 3, 11–14; K. Wojtczak, *Reglamentacja zawodów zaufania publicznego ze względu na prawną formę ich wykonywania w świetle rozwiązań polskich i państw członkowskich Wspólnot Europejskich*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002; M. Granat, *Uwagi o statusie samorządów zawodowych – reprezentantów osób wykonujących zawody zaufania publicznego*,

obowiązujących ustaw, wymienia się kilkanaście zawodów zaufania publicznego, które reprezentują następujące samorzady zawodowe:

- samorzady reprezentujące zawody prawnicze, w tym związane z wykonywaniem prawa; mianowicie samorzady: adwokatów, radców prawnych, notariuszy, komorników sądowych, sędziowski, prokuratorski oraz kuratorów sądowych⁴¹;
- samorzady reprezentujące zawody medyczne i pokrewne; mianowicie samorzady: lekarzy, lekarzy weterynarii, farmaceutów, pielęgniarek i położnych, diagnostów laboratoryjnych oraz psychologów;
- samorzady związane z gospodarką (rozwojem gospodarki rynkowej); mianowicie samorzady: biegłych rewidentów⁴², doradców podatkowych oraz rzeczników patentowych;
- samorzady reprezentujące zawody związane z budownictwem oraz projektowaniem przestrzeni (zawody techniczne); mianowicie samorzady: architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów⁴³.

„Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. XII; T. Kocowski, *Samorząd...*, s. 628–630; M. Szydło, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–86*, M. Safjan, L. Bosek (red.), Warszawa 2016, s. 436–439.

⁴¹ Niektórzy autorzy zaliczają do samorządów zawodów prawniczych tylko zawody, które wymagają obligatoryjnie od swoich członków tytułu zawodowego magistra prawa. Dlatego nie zaliczają do samorządów zawodów prawniczych rzeczników patentowych oraz kuratorów sądowych. Zob. J. Ciapała, *Samorzady osób wykonujących zawody prawnicze w kontekście postanowień art. 17 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, [w:] *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013, s. 313–314; T. Pietrzykowski, *Etyka i deontologia zawodowa*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010; W. Bujko, *Zawód radcy prawnego i samorząd zawodowy radców prawnych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010.

⁴² Zob. B. Klimczak, *Biegły rewident – zawód zaufania publicznego*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001.

⁴³ Zob. A. Krasnowolski, *Zawody...*, s. 14; Z. Leoński, *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2004, s. 217; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 71 i n.; J. Hausner, D. Długosz, *Tezy w sprawie zawodów zaufania publicznego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002, s. 115–116; R. Kmieciak, P. Antkowiak, K. Walkowiak, *Samorząd...*, s. 198–200; H. Izdebski, *Zawody prawnicze jako zawody zaufania publicznego*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; M. Tabernacka, *Zakres...*, s. 65 i n.; R. Kmieciak, *Samorząd zawodowy w strukturze administracyjnej państwa*, [w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, R. Kmieciak (red.), Poznań 2010; P. Sarnecki, *Radca prawny jako zawód zaufania publicznego*,

Z punktu widzenia tematyki analizy prawnej znaczenie ma pierwsza z wymienionych grup, a przede wszystkim samorządy: adwokatów, radców prawnych, notariuszy oraz komorników sądowych, przy czym ostatni z samorządów powstał niedawno, gdyż w drugiej połowie lat 90. XX wieku.

Samorząd sędziowski oraz kuratorów sądowych, w obecnej postaci, powstał na początku XXI wieku. Pierwszy z nich został utworzony na podstawie ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁴⁴. Stanowi on korporację sędziów wykonujących zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości, a jego organami są: zgromadzenie ogólne sędziów apelacji, zgromadzenie ogólne sędziów okręgu oraz zebranie sędziów danego sądu. Samorząd kuratorów sądowych został utworzony na podstawie ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych⁴⁵ i jego organami są Krajowa Rada Kuratorów oraz okręgowe zgromadzenia kuratorów. Ponadto ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze⁴⁶ zawiera w dziale II Organizacja prokuratury rozdział 3 Samorząd prokuratorski, zgodnie z którym w skład niego wchodzi: zebranie prokuratorów Prokuratury Krajowej, zgromadzenia prokuratorów, działające w prokuraturach regionalnych, oraz kolegia prokuratur regionalnych i okręgowych.

Pozostałe zawody prawnicze, czyli adwokatów, radców prawnych, notariuszy występują pod zbiorczą nazwą wolnych zawodów prawniczych. Ponadto niektórzy autorzy opracowań do zawodów prawniczych zaliczają komorników sądowych, a także doradców podatkowych⁴⁷, nadając im również status zawodów zaufania

„Radca Prawny” 2002, nr 4–5; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 191 i n.; T. Kocowski, *Samorząd...*, s. 630–635.

⁴⁴ Dz. U. Nr 98, poz. 1070; tj. Dz. U. z 2018 r., poz. 23 ze zm. Chodzi o art. 3, 33–36a ustawy. Szerzej: T. Ereciński, J. Gudowski, J. Iwulski, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, J. Gudowski (red.), Warszawa 2009, s. 37–39, 115–123; *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, A. Górski (red.), Warszawa 2013, s. 118–138.

⁴⁵ Dz. U. Nr 98, poz. 1071; tj. Dz. U. z 2018 r., poz. 1014. Art. 43–51 ustawy. Szerzej: M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 108–115; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 141–146; T. Jedynek, K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 233–248.

⁴⁶ Dz. U. poz. 177; tj. Dz. U. z 2017 r., poz. 1767 ze zm. Chodzi o art. 44–52 ustawy. Szerzej: A. Kiełtyka, W. Kotowski, A. Ważny, *Prawo o prokuraturze. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 281–287.

⁴⁷ Zob. ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz. U. Nr 102, poz. 475; tj. Dz. U. z 2018 r. poz. 377 ze zm.). Chodzi o art. 47–63 ustawy. Zob. M. Rutkowska, *Samorząd doradców podatkowych*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001; P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy pomocy prawnej*, Warszawa 2009, s. 220 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 186–190; *Ustawa o doradztwie podatkowym. Komentarz*, A. Mariański (red.), Warszawa 2015, s. 224–246.

publicznego⁴⁸. Wolne zawody prawnicze, według Marzeny Rutkowskiej, charakteryzują się tym, iż:

- 1) do ich wykonywania niezbędna jest wyspecjalizowana wiedza;
- 2) podmioty je wykonujące mogą zawierać umowy bezpośrednio z klientami;
- 3) wykonywanie zawodu wymaga zaufania między prawnikiem a klientem⁴⁹.

Korespondują z tym określone przez ustawodawcę zasady organizacji oraz działalności samorządów zawodowych. Ponadto osoby wykonujące wymienione wyżej zawody powinny przestrzegać określonych zasad etyki zawodowej. W tym celu były i są tworzone przez te korporacje określone zbiory, kodeksy zasad etyki zawodowej, które dotyczą m.in. zakazu reklamy, nieuczciwej konkurencji w ramach członków korporacji, określenia wzajemnych stosunków między podmiotem świadczącym usługi prawnicze a klientem, przestrzegania norm moralnych, uczciwości i rzetelności oraz tajemnicy zawodowej (deontologia zawodowa)⁵⁰. Mają one także na celu podnieść rangę zawodów oraz realizować oczekiwania opinii publicznej w zakresie funkcjonowania samorządów zawodów prawniczych. W szczególności od końca lat 90. XX wieku można zaobserwować dążenie poszczególnych samorządów do wydawania tego rodzaju zasad etyki zawodowej⁵¹.

⁴⁸ H. Izdebski, *Zawody...*, s. 49.

⁴⁹ M. Rutkowska, *Wolne zawody prawnicze*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001, s. 237.

⁵⁰ Szerzej: M. Rutkowska, *Wolne...*, s. 242; R. Sobański, *Uwagi o etyce zawodów prawniczych*, „Radca Prawny” 2003, nr 4; H. Izdebski, *Marketing usług prawniczych. Rozpoczęcie współpracy*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; A. Mednis, *Konflikt interesów*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; H. Gajewska-Kraczkowska, *Tajemnica zawodowa*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; P. Skuczyński, *Zakończenie współpracy i rzetelność finansowa*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; J. Naumann, *Samorząd zawodowy*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego na podstawie ustawy z 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006; R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2007; *Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Wzajemne relacje i oczekiwania*, G. Borkowski (red.), Lublin 2012; *Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Relacje na sali rozpraw*, G. Borkowski (red.), Lublin 2013.

⁵¹ Szerzej: *Rola samorządów zawodowych – zawodów zaufania publicznego – w tworzeniu demokratycznego państwa prawa*, Warszawa 2004; M. Kuryłowicz, *Kodeks etyczny notariusza de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006; P. Skuczyński, *Status etyki prawniczej*, Warszawa 2010;

II. Samorządy zawodów prawniczych a unormowania konstytucyjne

W XX wieku polskie ustawy zasadnicze nie zawsze *explicite* regulowały działalność samorządu zawodowego, w szczególności prawniczego. Pierwszą ustawą zasadniczą była Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.⁵², zgodnie z jej art. 68 osobna ustawa miała powołać, obok samorządu terytorialnego, samorząd gospodarczy dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego, a mianowicie: izby rolnicze, handlowe, przemysłowe, rzemieślnicze, pracy najemnej i inne, połączone w Naczelną Izbę Gospodarczą Rzeczypospolitej, których współpracę z władzami państwowymi w kierowaniu życiem gospodarczym i w zakresie zamierzeń ustawodawczych miały określić ustawy⁵³. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r.⁵⁴ w art. 4 ust. 3 stanowiła, że państwo powoła samorząd terytorialny i gospodarczy do udziału w wykonywaniu zadań życia zbiorowego. W art. 76 ust. 1 zaś uznano, że dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego powołuje się samorząd gospodarczy, obejmujący izby rolnicze, przemysłowo-handlowe, rzemieślnicze, pracy, wolnych zawodów oraz inne zrzeszenia publicznoprawne⁵⁵.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej, mimo powoływania się tzw. nowej władzy ludowej w Manifeście Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 lipca

Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 3, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2013; P. Skuczyński, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, Warszawa 2016.

⁵² Dz. U. Nr 44, poz. 267.

⁵³ Zob. W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint: Warszawa 1922), s. 383–387; W.L. Jaworski, *Projekt Konstytucji*, Kraków 1928, s. 73 i n.; K. Grzybowski, *Samorząd zawodowy w Polsce*, [w:] W.L. Jaworski, *Projekt Konstytucji. Część druga: załączniki*, (praca zbiorowa), Kraków 1928; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990, s. 95–106.

⁵⁴ Dz. U. Nr 30, poz. 227.

⁵⁵ Zob. W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937, s. 379–381; E. Gdulewicz, A. Gwiżdż, Z. Witkowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1935 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990, s. 192; Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 59–63; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 18–19; W.J. Wołpiuk, *Samorząd zawodu zaufania publicznego a interes publiczny*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002, s. 127 i n.; T. Kocowski, *Samorząd gospodarczy...*, s. 607 i n.

1944 r. na podstawowe założenia Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r.⁵⁶ oraz w Ustawie Konstytucyjnej z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁷, miała miejsce stopniowa likwidacja samorządu specjalnego, przede wszystkim gospodarczego.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.⁵⁸, nie przewidywała w zasadzie żadnych form samorządu, a dopiero jej nowelizacja w 1976 r. wprowadziła w zmienionym brzmieniu art. 3 ustawy zasadniczej pojęcie „różnych form samorządności ludzi pracy” oraz w art. 10 postanowienie o popieraniu rozwoju samorządu rolniczego⁵⁹. Następnie w noweli do Konstytucji z 1952 r. z grudnia 1989 r. nadano nowe brzmienie art. 5 ustawy zasadniczej. Zgodnie z jego treścią: „Rzeczpospolita Polska gwarantuje udział samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy oraz swobodę działalności innych form samorządu”⁶⁰.

Debata parlamentarna na temat unormowań konstytucyjnych, dotyczących samorządu, w przeszłej ustawie zasadniczej, rozpoczęła się w lutym 1995 r.⁶¹ Ostatecznym jej wynikiem był art. 17 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., zgodnie z którym: „1. W drodze ustawy można tworzyć samorzady zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony. 2. W drodze ustawy można tworzyć również

⁵⁶ Załącznik Dz. U. z 1944 r. Nr 1, s. 1.

⁵⁷ Dz. U. Nr 18, poz. 71.

⁵⁸ Dz. U. Nr 33, poz. 232.

⁵⁹ Zob. ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 5, poz. 29).

⁶⁰ Zob. ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 75, poz. 444). Szerzej: S. Iwanowski, *W sprawie...*; J. Stembrowicz, *Konstytucja PRL z 1952 r. na tle nowelizacji 1954–1980*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990, s. 377 i n.; R. Chruściak, *Konstytucjonalizacja samorządów zawodów zaufania publicznego*, [w:] *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013, s. 356.

⁶¹ R. Chruściak, *Konstytucjonalizacja...*, s. 366 i n.

inne rodzaje samorządu. Samorzady te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej”⁶².

Na kanwie tej regulacji powstał istotny problem obligatoryjności zrzeszania się w samorządach zawodowych, w szczególności prawniczych. Sprawa ta stała się przedmiotem judykatury, w tym Trybunału Konstytucyjnego⁶³. Zwrócił na to uwagę Leszek Wiśniewski, który uznał, że „W Konstytucji RP z 1997 r. obowiązku członkostwa w samorządach zawodowych jednak się nie wymienia ani w art. 17 przy regulacji samorządów zawodowych, ani w rozdziale 2 przy regulacji obowiązków obywatelskich”⁶⁴.

W opublikowanej monografii, która była pokłosiem LV Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego Uniwersytetów Polskich, który odbył się w maju 2013 r., na temat szeroko rozumianych samorządów w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. w jednej z publikacji *explicite* uznano, że „Konstytucyjne wyodrębnienie samorządów osób wykonujących zawody zaufania publicznego, jak również ich rola społeczna nie dają wystarczających podstaw

⁶² Szerzej: W.J. Wołpiuk, *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002; H. Izdebski, *Sprawowanie pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu przez samorzady zawodowe*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 55 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 40–41; P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie advokatury*, [w:] *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, L. Garlicki (red.), Warszawa 2000; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 140–147; M. Szydło, [w:] *Konstytucja...*, s. 424 i n.; P. Sarnecki, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. I. Wstęp. Art. 1–29*, L. Garlicki, M. Zubik (red.), Warszawa 2016, s. 480–488.

⁶³ Szerzej: L. Wiśniewski, *Wolność czy przymus zrzeszania się w samorządach zawodowych*, [w:] *Prawa człowieka. Społeczeństwo obywatelskie. Państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Pawłowi Sarneckiemu*, P. Tuleja, M. Florczak-Wątor, S. Kubas (red.), Warszawa 2010; J. Ciapała, *Samorzady...*; A. Surówka, D. Padjas, *Samorzady zawodów prawniczych – zakres pieczy oraz obowiązek przynależności do samorządu w świetle art. 17 ust. 1 Konstytucji*, [w:] *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013, s. 403 i n.

⁶⁴ L. Wiśniewski, *Wolność...*, s. 113. Zob. glosa M. Zubika do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2008 r. (sygn. akt SK 16/07), „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 6, s. 241; M. Szydło, [w:] *Konstytucja...*, s. 448; E. Tkaczyk, *Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6.

do wywodzenia z Konstytucji zasady obowiązkowej do nich przynależności. Podstaw takich nie stwarza również art. 17 ust. 1 Konstytucji”, a „Istnienie pewnego środowiska zawodowego, posiadającego swój samorząd, do którego przynależność pozostawiona jest swobodnemu uznaniu osoby zainteresowanej byłoby wystarczające, by uznać, iż struktury samorządowe reprezentują osoby wykonujące ten zawód”⁶⁵.

⁶⁵ A. Surówka, D. Padjas, *Samorządy...*, s. 406.

III. Samorząd adwokacki

1. Zagadnienia wstępne

Adwokatura na ziemiach polskich pojawiła się w średniowieczu, jako zastępstwo stron procesu sądowego⁶⁶. Zwrócił na to uwagę Stanisław Janczewski, który uznał, że: „Adwokatura bowiem jest instytucją prawną, która powstaje i rozwija się stopniowo w miarę tego, jak rośnie w społeczeństwie świadomość nieodzowności obrony sądowej”⁶⁷. Najprawdopodobniej zawodowi zastępcy stron procesowych w Rzeczypospolitej pojawili się w XVI wieku, przy czym zastępstwo procesowe wcześniej występowało w sądach miejskich niż szlacheckich (ziemskich). Istotne znaczenie dla rozwoju tej instytucji miało powstanie w 1578 r. Trybunału Koronnego, który był instancją apelacyjną od orzeczeń sądów szlacheckich. Analogiczny trybunał – Trybunał Litewski, powstał w 1581 r. dla obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego⁶⁸. W związku z powstaniem trybunałów, w szczególności koronnego, pojawiła się palestra trybunalska. Adwokatem trybunalskim początkowo mógł być szlachcic lub mieszczanin, przy czym w XVIII wieku został wprowadzony wymóg szlachectwa⁶⁹. Działalność ówczesnych zastępców procesowych była związana z funkcjonowaniem określonych sądów, zwykle specjalnych, poza wymienionymi wyżej trybunałami, były to m.in. komisja skarbową koronną, komisja wojskową koronną, w tym sądy grodzkie,

⁶⁶ Zob. A. Kraushar, *O palestrze staropolskiej*, Warszawa 1882; J. Rafacz, *Zastępcy stron w dawnym procesie polskim*, Kraków 1923, s. 5 i n.; P. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 95 i n.; S. Car, *Zarys historii adwokatury w Polsce*, Warszawa 1925, s. 2 i n.; J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1, *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1973, s. 542–544; A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995, s. 13 i n.; P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy...*, s. 101; A. Redzik, *Szkic o dziejach adwokatury polskiej*, „Palestra” 2008, nr 11–12; A. Redzik, *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2010, s. 23 i n.; S. Grodziski, *Uwagi o początkach staropolskiej adwokatury*, [w:] *Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, A. Zoll, S. Grodziski, A. Redzik, D. Malec, T. Kotliński, Kraków 2011, s. 21 i n.; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia adwokatury*, Warszawa 2012, s. 56 i n.

⁶⁷ S. Janczewski, *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970 (wkładka do miesięcznika „Palestra” 1970, nr 12), s. 3.

⁶⁸ Zob. S. Car, *Zarys...*, s. 20 i n.

⁶⁹ Szerzej: A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 65 i n.

ziemskie. W tym okresie zastępcy procesowi, zamiast średniowiecznej nazwy prokurator, określani byli mianem patronów, a od XVIII wieku mecenasów⁷⁰.

Pierwszy projekt utworzenia zawodowego samorządu adwokackiego został opublikowany w 1791 r. pt. *Adwokat polski za cnotą*. Jego autorem, jak ustalił Karol Estreicher, był Józef Tomaszewski. Autor projektu proponował przeprowadzenie reformy palestry, która miała stanowić korporację zawodową pod przewodnictwem kanclerza oraz obejmować palestrę sądów: szlacheckich, miejskich oraz duchownych. *Collegium advocatorum*, czyli korporacja zawodowa, miała być oparta na pełnym samorządzie oraz składać się z trzech stopni: *collegium* wojewódzkie, prowincji oraz dla całego państwa – *Collegium Generale* z siedzibą w Warszawie. Na Sejmie Czteroletnim projekt, w postaci anonimowej broszury, przeszedł bez echa. Utrzymał się natomiast dotychczasowy sposób funkcjonowania zastępstwa sądowego, który w praktyce polegał na tym, że właściwy sąd określał, na podstawie wydawanych ordynacji, regulaminów, prawa i obowiązki ówczesnych zastępców procesowych przed określonym sądem⁷¹. W ten sposób do upadku I Rzeczypospolitej w 1795 r. organizacja i działalność ówczesnej adwokatury nie została ujednoczona w skali całego kraju, a późniejsze jej dzieje były związane z systemami prawnymi państw zaborczych oraz istnieniem w XIX wieku na ziemiach polskich Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Poznańskiego oraz Wolnego Miasta Krakowa⁷².

2. Samorząd adwokacki w latach 1918–1939

2.1. Okres przed unifikacją

W 1918 r. na obszarze państwa polskiego obowiązywały zasadniczo regulacje prawne trzech państw zaborczych, które różniły się w zakresie działalności adwokatury. Na obszarze dawnego zaboru niemieckiego organizacja adwokatury

⁷⁰ Zob. I. Lewin, *Palestra w dawnej Polsce*, Lwów 1936, s. 8 i n.; S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 24–25; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 67.

⁷¹ Zob. S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 67–70; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 74–76.

⁷² Szerzej: S. Car, *Zarys...*, s. 90 i n.; S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 71–90; A. Kisza, Z. Krzemiński, R. Łyczewek, *Historia...*, s. 67 i n.; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 83–150.

została ujednolicona na podstawie ordynacji z 1878 r. Zgodnie z tą regulacją adwokatem mogła być osoba posiadająca kwalifikacje sędziowskie, co wymagało ukończenia studiów prawniczych, zakończonych egzaminem referendarskim, oraz odbycia 40-miesięcznej aplikacji, zakończonej egzaminem asesorskim. W okresie aplikacji kandydat odbywał praktyki w sądzie, prokuraturze oraz u adwokata i notariusza. Adwokaci okręgu każdego sądu apelacyjnego tworzyli izbę adwokacką, na której czele stał zarząd. Nadzór nad izbą sprawował prezes sądu apelacyjnego. Przy każdej izbie działał sąd dyscyplinarny, od którego orzeczeń przysługiwała apelacja do Najwyższego Trybunału Dyscyplinarnego przy Sądzie Rzeszy⁷³.

Działalność samorządu adwokackiego w zaborze austriackim była związana ze zmianami polityczno-ustrojowymi, które nastąpiły w państwie austriackim w XIX wieku. W 1849 r. została uchwalona ustawa, która prowizorycznie normowała urząd adwokatury. Następnie w 1869 r. weszła w życie nowa regulacja, która została oparta na dwóch podstawowych zasadach: całkowitym samorządzie oraz niezależności adwokata od sądu. Na podstawie ustawy z 1868 r. działały izby adwokackie, które wybierały organ w postaci rad adwokackich z prezydentami oraz ich zastępcami. Obszar działania izby obejmował wówczas okręg jednego lub kilku sądów obwodowych. W 1868 r. w Galicji funkcjonowały izby adwokackie z siedzibami: we Lwowie, w Krakowie, Przemyślu, Samborze, Stanisławowie, Tarnopolu, Tarnowie i Złoczowie. Odrębna ustawa z 1872 r., określana mianem statutu dyscyplinarnego, przewidywała powołanie: rady dyscyplinarnej, rzecznika dyscyplinarnego i jego zastępcy, przez walne zgromadzenie izby. Instancją odwoławczą od orzeczeń rady dyscyplinarnej była Wyższa Komisja Odwoławczo-Dyscyplinarna w Wiedniu. Warto zaznaczyć, że w 1911 r. we Lwowie został założony Związek Adwokatów Polskich, a w czerwcu 1914 r. odbył się w tym mieście Pierwszy Ogólny Zjazd Adwokatów – Polaków⁷⁴.

⁷³ Szerzej: S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 73–74; E. Mazur, *Organizacja adwokatury w latach 1918–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12; A. Bąkowski, *Regulacje prawne ustroju adwokatury polskiej w latach 1918–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12; Z. Krzemiński, *Adwokatura polska w latach 1918–1939*, „Palestra” 1988, nr 11–12; A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia...*, s. 71, 92–95; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 137–138.

⁷⁴ Szerzej: S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 75–78; A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia...*, s. 89–91, 97; D. Malec, *Adwokatura galicyjska na przełomie XIX i XX w. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, Kraków 2011, s. 29 i n.; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 112–134, 148–150; R. Kmiecik, *Samorządy prawnicze w Polsce – tradycja, współczesność i perspektywy rozwoju*, [w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*,

W Królestwie Kongresowym zostały wprowadzone w 1876 r. rosyjskie ustawy sądowe, w tym rosyjska ustawa o adwokaturze z 1864 r. Jednak nie wprowadzono na obszarze królestwa samorządu adwokackiego, który został powołany w Cesarstwie Rosyjskim, w postaci rad obrończych (adwokackich), które decydowały m.in. o przyjęciu kandydata do adwokatury czy w sprawach dyscyplinarnych. Zgodnie z rosyjskimi unormowaniami została wprowadzona instytucja tzw. adwokata przysięgłego. Mogła być nim osoba, która ukończyła jeden z wydziałów prawa uniwersytetów w Rosji oraz przez pięć lat praktykowała w sądzie w charakterze „kandydata do posad sądowych”, sekretarza, podsekretarza sądu albo była zapisana w kancelarii adwokackiej jako „pomocnik adwokata przysięgłego”. Ponadto obrońcą sądowym mogła być osoba bez wykształcenia prawniczego. Byli to tzw. adwokaci okręgowi, których mianował sąd po zdaniu egzaminów ze znajomości prawa⁷⁵.

W związku z tym *in statu nascendi* państwowości polskiej obowiązywały regulacje państw zaborczych, w zakresie organizacji oraz działalności adwokatury. Pierwszą polską regulacją był dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowego Palestry Państwa Polskiego⁷⁶. Statut obowiązywał początkowo na obszarze dawnego Królestwa Kongresowego, a następnie na terenie całego dawnego zaboru rosyjskiego, czyli tzw. ziem wschodnich⁷⁷. Zgodnie z art. 1 statutu palestrę stanowili adwokaci i aplikanci adwokaccy. Tworzyli oni izbę adwokacką w siedzibie sądu apelacyjnego. Izba stanowiła osobę prawną, a adwokaci należący do składu izby wybierali spośród siebie członków rady adwokackiej, którą reprezentował dziekan. Do kompetencji rady

R. Kmiecik (red.), Poznań 2010, s. 61 i n.; A. Redzik, *Zarys...*, s. 34 i n.; R. Kmiecik, P. Antkowiak, K. Wałkowiak, *Samorząd...*, s. 160 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 63 i n.

⁷⁵ Szerzej: H. Cederbaum, *Adwokatura w Królestwie Polskim*, Warszawa 1911, s. 61–67; S. Janczewski, *Dzieje...*, s. 85–87; K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1982, s. 219–220; A. Kisza, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia...*, s. 81–88; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 97 i n.

⁷⁶ Dz. Praw Państwa Polskiego Nr 22, poz. 75. Zob. *Adwokatura Polska. Pro Patria et Iustitia*, M. Dehnel-Szyc (red.), Warszawa 2003, s. 9 i n.; T.J. Kotliński, *Statut Tymczasowy Palestry Państwa Polskiego – ocena historyczno-prawna*, „Palestra” 2008, nr 11–12; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 169–170.

⁷⁷ Zob. rozporządzenia Rady Ministrów z dnia: 23 czerwca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia na Ziemię Wschodnie mocy obowiązującej dekretu z dnia 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowego palestry Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 47, poz. 416); 23 czerwca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia na Ziemię Wileńską mocy obowiązującej dekretu z dnia 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowego palestry Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 47, poz. 417).

należało, zgodnie z art. 24 statutu, m.in. wpisywanie na listę adwokatów i aplikantów adwokackich oraz wykreślanie z tej listy, a także: wyznaczanie zastępców adwokata; czuwanie nad należytym wykonywaniem obowiązków zawodowych przez członków palestry i nad przestrzeganiem etyki zawodowej; wykonywanie władzy dyscyplinarnej nad adwokatami oraz aplikantami adwokackimi; zarządzanie funduszami izby; kierowanie wykształceniem zawodowym i egzaminami aplikantów adwokackich; zwoływanie walnych zgromadzeń izby i składanie na nich sprawozdań; rozstrzygnięcie wniosków o zwolnieniu obrońców od zastępstwa z urzędu z powodu oczywistej bezzasadności sprawy lub z innych powodów; wydawanie opinii na żądanie Rady Naczelnej Adwokackiej (dalej: NRA).

Zwierzchnim organem palestry była NRA z siedzibą w Warszawie. Tworzyli ją delegaci izb adwokackich. Naczelna Rada Adwokacka wybierała corocznie ze swojego grona: prezesa, jego zastępcę, sekretarza oraz skarbnika. Do zakresu działania NRA, zgodnie z art. 31 ustawy, należało m.in. reprezentowanie interesów palestry oraz czuwanie nad jej honorem i powagą; wykładnia przepisów statutu tymczasowego palestry, która obowiązywała izby i rady adwokackie; ustalanie zasad etyki zawodowej; ustalanie programu zajęć i egzaminu dla aplikantów adwokackich; nadzór nad izbami i radami adwokackimi; prowadzenie listy adwokatów i aplikantów adwokackich; rozpoznawanie w drodze instancyjnej lub w drodze nadzoru uchwał i zarządzeń izb oraz rad adwokackich, w tym uchwał i wyroków w sprawach dyscyplinarnych; wydawanie opinii co do projektów ustaw, na wniosek ministra sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii rad adwokackich; przedstawianie ministrowi sprawiedliwości projektów ustaw i wniosków w zakresie sądownictwa oraz w sprawach palestry. Nadzór nad radami adwokackimi oraz NRA sprawował minister sprawiedliwości, na którego wniosek Rada Ministrów w wyjątkowych wypadkach mogła rozwiązać miejscową radę adwokacką lub NRA oraz zarządzić nowe wybory.

Statut przewidywał odpowiedzialność dyscyplinarną adwokatów i aplikantów adwokackich za wykroczenia przeciwko obowiązkom zawodowym, honorowi oraz godności stanu adwokackiego. Odpowiedzialności dyscyplinarnej nie wyłączała odpowiedzialność sądowa, cywilna i karna. Postępowanie dyscyplinarne przeprowadzał sąd dyscyplinarny, wybrany przez radę adwokacką. Karami dyscyplinarnymi były: przestroga; napomnienie; nagana; zawieszenie adwokata w czynnościach zawodowych do roku, a w przypadku aplikantów adwokackich

przedłużenie aplikacji lub zakaz zastępstwa w sądach oraz urzędach do roku; wykreślenie z listy. Ponadto sąd dyscyplinarny mógł orzec utratę biernego prawa wyborczego na członka rady adwokackiej lub NRA do trzech lat. Drugą instancją odwoławczą, w sprawach honoru i godności stanu adwokackiego, był sąd dyscyplinarny wybrany przez NRA. W przypadku spraw z zakresu obowiązków adwokata lub nadużycia pisma i słowa miał być utworzony przy Sądzie Najwyższym senat dla spraw dyscyplinarnych adwokackich. Senat miał składać się z sześciu członków: przewodniczący i dwóch członków było powoływanych na podstawie uchwały połączonych izb Sądu Najwyższego spośród sędziów tego sądu, a trzech pozostałych członków oraz trzech zastępców przez NRA spośród swojego grona.

Aplikacja adwokacka trwała dwa lata, przy czym aplikant adwokacki powinien uprzednio odbyć dwuletnią aplikację sądową oraz zdać egzamin dla aplikantów sądowych, a także złożyć odpowiednie zaświadczenie patrona o przyjęciu go na aplikację. Aplikant adwokacki był zobowiązany pracować w kancelarii adwokackiej swojego patrona oraz brać udział w zajęciach praktycznych i teoretycznych, organizowanych przez radę adwokacką. Po ukończeniu aplikacji aplikant zdawał egzamin przed komisją, zgodnie z programem ustalonym przez NRA.

Na pozostałym obszarze państwa polskiego nadal obowiązywały regulacje prawne z okresu zaborów, tzn. austriacka z 1868 r. oraz niemiecka z 1878 r. Dodać należy, że zostały one dostosowane w pewnym stopniu do zmienionych stosunków prawnohistorycznych, przy czym różnice w poszczególnych byłych dzielnicach dotyczyły przede wszystkim: organizacji izb adwokackich, warunków dopuszczenia do zawodu adwokata, nadzoru nad samorządem adwokackim, odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokatury⁷⁸. Dla obszaru zaboru austriackiego najważniejsze znaczenie miały ustawa z dnia 19 lutego 1925 r. w sprawie zmiany § 6 ustawy z dnia 6 lipca 1868 r. o adwokaturze w b. zaborze austriackim (Austr. Dz. Ust. P. №. 96)⁷⁹ oraz ustawa z dnia 23 marca 1929 r. o zmianie wymogów do wykonywania zawodu

⁷⁸ Szerzej: Z. Nagórski, *Adwokatura*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 1, *Abolicja – Państwo*, Z. Cybichowski (red.), Warszawa 1925–1930, s. 7–12; T.J. Kotliński, *Samorząd adwokacki w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 11 i n.; R. Kmiecik, P. Antkowiak, K. Walkowiak, *Samorząd...*, s. 166–167; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 71–72; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 171; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Poznań 2009, s. 17–35, 121 i n.

⁷⁹ Dz. U. Nr 26, poz. 172.

adwokackiego na obszarze sądów apelacyjnych w Krakowie, Lwowie oraz sądu okręgowego w Cieszynie⁸⁰. Natomiast dla dawnego zaboru pruskiego zostało wydane m.in. rozporządzenie Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o adwokaturze w b. dzielnicy pruskiej⁸¹, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1922 r. o adwokaturze w górnośląskiej części Województwa Śląskiego⁸² oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 1922 r. zmieniające niektóre przepisy o adwokaturze w górnośląskiej części Województwa Śląskiego⁸³.

Ostatecznie organizację adwokatury na tym terenie unormowała ustawa z dnia 18 lipca 1924 r. o adwokaturze w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz górnośląskiej części okręgu sądu apelacyjnego w Katowicach⁸⁴. Co istotne, jak stwierdził Zygmunt Nagórski, „Z uwagi na różnicę w ustroju sądownictwa również i organizacja adwokatury w Polsce jest różnorodna w zależności od dzielnic”, jednak mimo różnic „w organizacji adwokatura we wszystkich dzielnicach Polski posiada tę wspólną cechę, że niema w Polsce podziału funkcji adwokackich na pełnomocników (*avoué, sollicitor*) oraz adwokatów w ścisłym znaczeniu (*avocat, barrister*), jak to jest we Francji i w Anglii”. Adwokat bowiem w Polsce „we wszystkich dzielnicach łączy w jednej osobie obydwie funkcje, jest pełnomocnikiem strony, jej doradcą i obrońcą przed sądem”⁸⁵.

W latach 1918–1932, czyli w okresie poprzedzającym unifikację ustroju adwokatury na obszarze II Rzeczypospolitej, działały izby: cieszyńska, katowicka, krakowska, lubelska, lwowska, łucka, poznańska, przemyska, samborska, toruńska, warszawska oraz wileńska. Warto zaznaczyć, że nie we wszystkich wypadkach izby

⁸⁰ Dz. U. Nr 25, poz. 259.

⁸¹ Dz. U. Ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej Nr 34, poz. 303.

⁸² Dz. U. Nr 46, poz. 402.

⁸³ Dz. U. Nr 109, poz. 1009.

⁸⁴ Dz. U. Nr 78, poz. 755; zmiana: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 marca 1927 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 18 maja 1924 r. o adwokaturze w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz górnośląskiej części okręgu sądu apelacyjnego w Katowicach (Dz. U. Nr 28, poz. 226). Zob. T. Zajączkowski, *Ordynacja adwokacka obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz górnośląskiej części okręgu sądu apelacyjnego w Katowicach*, Poznań 1925.

⁸⁵ Z. Nagórski, *Adwokatura...*, s. 7.

funkcjonowały przez cały ten okres. Terytorialnie zajmowały one obszar okręgów sądów apelacyjnych, poza izbą w Cieszynie, Łucku, Przemyślu i Samborze⁸⁶.

Po wejściu w życie dekretu z 1918 r. rozpoczęto prace nad unifikacją ustroju adwokatury na obszarze całego ówczesnego państwa polskiego. Początkowo przebiegały one wewnątrz Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, która w 1931 r. zakończyła prace nad projektem. Ostatecznie jednak podstawą prac parlamentarnych został projekt przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości⁸⁷.

2.2. Prawo o ustroju adwokatury z 1932 r.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury⁸⁸, które weszło w życie z dniem 1 listopada 1932 r., zunifikowało organizację i działalność adwokatury w II Rzeczypospolitej. Składało się ono z 9 rozdziałów: I. Postanowienia ogólne; II. Warunki przyjęcia do adwokatury; III. Obowiązki i prawa adwokatów; IV. Ustrój i działalność izb adwokackich; V. Naczelna Rada Adwokacka; VI. Nadzór państwowy; VII. Odpowiedzialność dyscyplinarna; VIII. Aplikanci adwokaccy; IX. Przepisy przechodnie i końcowe, które podzielone zostały na 130 artykułów. Zgodnie z art. 1 rozporządzenia adwokatura stanowiła jednostkę samorządu zawodowego, a jej członkami byli adwokaci i aplikanci adwokaccy. W siedzibie każdego sądu apelacyjnego istniała izba adwokacka, której zasięg terytorialny obejmował obszar tego sądu. Do kompetencji samorządu adwokackiego, zgodnie z art. 3 rozporządzenia, należały sprawy dotyczące m.in. wpisu na listę adwokatów i aplikantów adwokackich oraz wykreślenia z tej listy; nadzór nad działalnością członków adwokatury oraz ustalanie i krzewienie zasad etyki adwokackiej; sądownictwo dyscyplinarne; kierowanie wykształceniem zawodowym aplikantów adwokackich; administracja izby, w tym zarząd jej majątkiem; przedstawicielstwo interesów zawodowych.

⁸⁶ Szerzej: M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 104 i n.

⁸⁷ Zob. *Projekt ustawy o urządzeniu adwokatury, opracowany przez referenta głównego, wiceprezesa sekcji postępowania cywilnego, prof. Jana Jakóba Litauera*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Sekcja postępowania cywilnego, t. 1, z. 4, Warszawa 1928; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 172; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 35–63.

⁸⁸ Dz. U. Nr 86, poz. 733.

Organami samorządu, które posiadały osobowość prawną, były izby adwokackie oraz NRA z siedzibą w Warszawie. Adwokaci, którzy mieli siedzibę w okręgu jednego sądu apelacyjnego, tworzyli izbę adwokacką. Organami izby adwokackiej były: walne zgromadzenie adwokatów, rada adwokacka oraz sąd dyscyplinarny. Do zakresu uprawnień walnego zgromadzenia należało zaliczyć m.in. wybór członków rady adwokackiej oraz NRA; wybór członków sądu dyscyplinarnego izby; zatwierdzanie sprawozdania rocznego i zamknięcia rachunkowego, które przedstawiała rada adwokacka; uchwalanie budżetu izby, wysokości składki wpisowej i rocznej na potrzeby izby. Radę adwokacką wybierało walne zgromadzenie adwokatów. Skład rady adwokackiej zależał od liczby członków izby adwokackiej, przy czym prawo wybieralności (bierne prawo wyborcze) mieli adwokaci, którzy co najmniej od pięciu lat byli wpisani na listę. Radę adwokacką reprezentował dziekan, który kierował jej pracami oraz przewodniczył na jej posiedzeniach. Ponadto w skład rady adwokackiej wchodził, poza dziekanem, wicedziekan, sekretarz, skarbnik oraz rzecznicy dyscyplinarni.

Adwokaci podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej za wykroczenia przeciwko obowiązkom oraz uchybienia godności stanu adwokackiego. Do kar dyscyplinarnych zaliczano: upomnienie, naganę, zawieszenie w czynnościach adwokata na czas do jednego roku oraz skreślenie z listy adwokatów. W sprawach dyscyplinarnych orzekał sąd dyscyplinarny izby adwokackiej w składzie pięciu członków. Od wyroku sądu dyscyplinarnego izby przysługiwało obwinionemu odwołanie, które rozstrzygał ostatecznie Senat Dyscyplinarny przy Sądzie Najwyższym, jeśli sprawa została wszczęta w wyniku zawiadomienia sądu lub z urzędu, albo jeżeli prokurator w sprawie działał w postępowaniu przed sądem dyscyplinarnym izby lub złożył odwołanie. W pozostałych sprawach orzekał w drugiej instancji Sąd Dyscyplinarny Odwoławczy przy NRA.

W skład NRA wchodził członkowie wybierani przez walne zgromadzenia poszczególnych izb adwokackich, przy czym bierne prawo wyborcze mieli adwokaci, którzy przez co najmniej 10 lat wpisani byli na listę adwokatów. Do atrybucji NRA, zgodnie z art. 48 rozporządzenia, należały sprawy z zakresu: nadzoru nad działalnością rad adwokackich; rozstrzygnięcia zażaleń na uchwały rad adwokackich; określania jednolitych zasad wytycznych wykonywania samorządu i zawodu adwokata oraz organizacji zawodowego kształcenia aplikantów; uchwalania

rocznego budżetu z określeniem udziału w nim poszczególnych izb; wydawania opinii o projektach ustaw na żądanie ministra sprawiedliwości. Organem wykonawczym i przygotowawczym NRA był Wydział Wykonawczy, w którego skład wchodził: prezes NRA, który reprezentował NRA, oraz dziewięciu członków, wybranych przez NRA ze swojego grona.

Nadzór nad samorządem adwokackim sprawował minister sprawiedliwości, którego zarządzenia nadzorcze były ostateczne i nie ulegały zaskarżeniu. W wypadkach, jeśli rada adwokacka lub NRA przez swoją działalność narażały porządek lub bezpieczeństwo publiczne, minister sprawiedliwości był uprawniony rozwiązać je oraz przekazać czasowe wykonywanie ich czynności delegowanym sędziom.

Aplikacja adwokacka trwała pięć lat i polegała na zaznajomieniu aplikanta ze wszystkimi działami czynności adwokackich. Na listę aplikantów adwokackich, poza zasadniczymi warunkami określonymi do przyjęcia do adwokatury, mogła być wpisana osoba, która przedstawiła zaświadczenie adwokata – patrona, o gotowości przyjęcia jej na praktykę. Aplikant adwokacki był zobowiązany pracować w kancelarii patrona pod jego kierownictwem oraz uczestniczyć w zajęciach organizowanych przez radę adwokacką w celu zawodowego kształcenia aplikantów. Po odbyciu aplikacji adwokackiej aplikant przystępował do egzaminu adwokackiego przed komisją egzaminacyjną, działającą przy radzie adwokackiej w okręgu, w którym został wpisany na listę aplikantów. Egzamin adwokacki składał się z części pisemnej oraz ustnej, a przedmiotem jego były wszystkie dziedziny prawa, których znajomość była konieczna do wykonywania zawodu adwokata⁸⁹.

Na podstawie rozporządzenia – Prawo o ustroju adwokatury zostały wydane rozporządzenia wykonawcze ministra sprawiedliwości, dotyczące m.in. wynagrodzenia adwokatów za czynności zawodowe, pieczęci organów adwokatury, stroju adwokatów na rozprawach⁹⁰.

⁸⁹ Szerzej: S. Lubodziecki, *Prawo o ustroju adwokatury z komentarzem (orzecznictwo Sądu Najwyższego do 1 września 1933 r.)*, Warszawa 1933; T.J. Kotliński, *Samorząd...*, s. 59 i n.; A. Redzik, *Zarys...*, s. 41 i n.; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 63–65.

⁹⁰ Zob. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 13 lutego 1933 r. w sprawie wynagrodzenia adwokatów za wykonywanie czynności zawodowych (Dz. U. Nr 11, poz. 77); 1 kwietnia 1933 r. w sprawie wynagrodzenia adwokatów za wykonywanie czynności zawodowych (Dz. U. Nr 24, poz. 201); 15 listopada 1932 r. o pieczęciach organów adwokatury (Dz. U. Nr 104, poz. 871); 25 października 1932 r. o stroju adwokatów przy rozprawach (Dz. U. Nr 97, poz. 839).

W związku z wydaniem jednolitej regulacji zostały sformułowane najważniejsze zasady ustrojowe adwokatury, które jednak nie były *explicite* wymienione w treści rozporządzenia⁹¹. Małgorzata Materniak-Pawłowska zaliczyła do nich zasady:

- 1) jedności (jednolitości) zawodu;
- 2) wolności i niezależności adwokatury;
- 3) tajemnicy zawodowej;
- 4) wyłączności – niepołączalności z innymi zawodami⁹².

2.3. Prawo o ustroju adwokatury z 1938 r.

Prawo o ustroju adwokatury stało się przedmiotem krytyki ówczesnej palestry, która dotyczyła m.in. zasad powoływania organów adwokatury, postępowania dyscyplinarnego, zasad dopuszczenia do zawodu adwokata, w tym wypowiedano się za przywróceniem obowiązkowej aplikacji sądowej. Konsekwencją było powołanie przez NRA specjalnej komisji w celu opracowania nowego projektu ustawy⁹³. W praktyce jednak, podobnie jak poprzednio, minister sprawiedliwości wniósł do Sejmu w lutym 1937 r. rządowy projekt ustawy – Prawo o ustroju adwokatury. Ostatecznie w dniu 4 maja 1938 r. została uchwalona przez Sejm nowa ustawa – Prawo o ustroju adwokatury⁹⁴. Ustawa składała się z pięciu działów, podzielonych na rozdziały, łącznie ustawa liczyła 168 artykułów. Mianowicie były to działy: I. Adwokatura (1. Przepisy ogólne; 2. Izby adwokackie; 3. Naczelna Rada Adwokacka; 4. Izba do Spraw Adwokatury przy Sądzie Najwyższym; 5. Nadzór rządowy); II. Adwokaci (1. Warunki przyjęcia do adwokatury; 2. Obowiązki i prawa adwokatów; 3. Skreślenie adwokata z listy); III. Aplikanci adwokaccy; IV. Odpowiedzialność dyscyplinarna; V. Przepisy przejściowe i końcowe.

⁹¹ Zob. S. Gołąb, *Organizacja sądów powszechnych. Opracowana systematycznie z uwzględnieniem rozwoju historycznego, sądownictwa szczególnego oraz ustroju adwokatury, Prokuraturii Generalnej i notariatu*, Kraków 1938, s. 96–101; J. Merliński, *Prawo o ustroju adwokatury. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r.*, Warszawa 1932, s. 9 i n.; W. Dyszkiewicz, *Zagadnienie adwokatury polskiej*, Kraków 1935.

⁹² Szerzej: M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 81–95.

⁹³ Szerzej: M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 65–73.

⁹⁴ Dz. U. Nr 33, poz. 289.

Ustawa zasadniczo została oparta na wyżej wymienionych zasadach ustrojowych, które ukształtowały się w okresie obowiązywania rozporządzenia z 1932 r. Ustawodawca jednak wprowadził istotne zmiany, które w szczególności dotyczyły ustroju samorządu adwokackiego. Naczelna Rada Adwokacka uzyskała nowe uprawnienia w zakresie m.in. przedstawiania postulatów ustawodawczych oraz stosowania obowiązujących ustaw; prawa uchwalania regulaminów zgromadzeń i sądów dyscyplinarnych izb adwokackich. Ponadto uległ zmianie wybór składu osobowego NRA, gdyż 12 członków powoływał Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, po trzech wybierały walne zgromadzenia każdej z izb adwokackich, a 6 powoływali obrani członkowie NRA, którzy zostali wybrani przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz poszczególne izby adwokackie.

Novum stanowiło powołanie Izby do Spraw Adwokatury przy Sądzie Najwyższym, która składała się z 12 sędziów Sądu Najwyższego i 8 członków NRA. Do jej kompetencji należało orzekanie w drugiej instancji w niektórych sprawach dyscyplinarnych, w tym rozstrzyganie odwołań od uchwał rad okręgowych w niektórych sprawach, oraz wyjaśnianie unormowań ustawy – Prawo o ustroju adwokatury. Ustrój oraz działalność okręgowych rad adwokackich zmieniły się w niewielkim stopniu. Ponadto do organów samorządu adwokackiego włączono komisje rewizyjne, które działały przy radach okręgowych oraz przy NRA. Do ich kompetencji należała kontrola działalności finansowej i gospodarczej rad.

Do warunków koniecznych do przyjęcia na aplikację adwokacką przywrócono obowiązek ukończenia aplikacji sądowej zakończonej zdaniem egzaminu sądowego. Postępowanie dyscyplinarne odbywało się przed: sądem dyscyplinarnym izby adwokackiej, Wyższym Sądem Dyscyplinarnym oraz Izbą do Spraw Adwokatury przy Sądzie Najwyższym. Uległ pewnej zmianie katalog kar dyscyplinarnych, do których zaliczano: upomnienie, nagana, zawieszenie w czynnościach zawodowych na czas od trzech miesięcy do dwóch lat; pozbawienie praw wykonywania zawodu adwokata na czas od lat dwóch do dziesięciu; wydalenie z adwokatury.

Nadzór rządowy, który w rozporządzeniu z 1932 r. określano mianem „państwowego”, nadal był sprawowany przez ministra sprawiedliwości, który uzyskał prawo do zamykania list adwokatów i aplikantów adwokackich. W związku z tym wydał on rozporządzenie z dnia 4 czerwca 1938 r. o zamknięciu list adwokatów i list

aplikantów adwokackich⁹⁵, które miało obowiązywać do dnia 31 grudnia 1945 r. Istotne znaczenie miały przepisy przejściowe ustawy, na podstawie których NRA uzyskała szczególne uprawnienia m.in. w zakresie nowego składu rad okręgowych oraz sądów dyscyplinarnych izb⁹⁶.

W 1938 r. ukazał się zbiór pt. „Zasady Etyki Adwokackiej”, które zostały oparte na orzeczeniach i uchwałach organów naczelnych samorządu adwokackiego, sądów dyscyplinarnych oraz Sądu Najwyższego. Dotyczyły one odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokatów i aplikantów adwokackich oraz zasad ich postępowania. Koncepcja powstania zasad etyki adwokackiej sięgała swoimi korzeniami XIX wieku, kiedy to z inicjatywy Adolfa Suligowskiego w 1886 r. opracowano kwestionariusz, którego wyniki „miały stanowić coś w rodzaju kodeksu etyki zawodowej”⁹⁷. W 1914 r. na I Zjeździe Adwokatów Polskich we Lwowie Aleksander Mogilnicki wygłosił referat na temat skodyfikowania zasad etyki adwokackiej⁹⁸. W latach 1935–1937 NRA oraz Rada Adwokacka w Warszawie podjęły inicjatywę w sprawie ustalenia jednolitych zasad etyki adwokackiej. W praktyce jednak nie doszło do opracowania ogólnopolskich zasad etyki przez samorząd adwokacki, przy czym wspomniany wyżej zbiór zasad etyki adwokackiej, sporządzony na krótko przed wybuchem drugiej wojny światowej przez adwokatów Juliusza Bassechesa oraz Izaaka Korkisa, stanowił istotny punkt odniesienia dla każdego prawnika wykonującego zawód

⁹⁵ Dz. U. Nr 40, poz. 334. Ostatnią istotną regulacją z zakresu działalności adwokatury było rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 1938 r. o pieczęciach organów samorządu adwokackiego (Dz. U. Nr 40, poz. 335). Zob. *Prawo o ustroju adwokatury*, Warszawa 1939.

⁹⁶ Szerzej: T. Semadeni, *Prawo o ustroju adwokatury. Komentarz – Orzecznictwo*, M. Siewierski (przedm.), Warszawa 1938; J. Starościak, *Samorząd adwokatury*, Wrocław–Wilno 1939, s. 52 i n.; Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 103–109; S. Włodyka, *Adwokatura*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. II, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968, s. 44–52; A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia...*, s. 119 i n.; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3, *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 700–727; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 75–77; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003, s. 215–220; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 73–77; A. Redzik, *Zarys...*, s. 41 i n.; T.J. Kotliński, *Samorząd...*, s. 134 i n.; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 197 i n.; W. Kozielowicz, *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2016, s. 238–246.

⁹⁷ J. Basseches, I. Korkis, *Ustrój adwokatury oraz zasady etyki adwokackiej. Uzasadnienie rządowe. Orzecznictwo Sądu Najwyższego i organów adwokatury. Orzecznictwo dyscyplinarne. Rozporządzenia wykonawcze*, Lwów 1938, s. 7.

⁹⁸ Zob. J. Basseches, I. Korkis, *Ustrój...*, s. 6–11; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 236–246; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 142–147, 188–191.

adwokata. Składał się on z 12 działów⁹⁹. Stworzone przez tych dwóch autorów zasady etyki adwokackiej były oparte głównie na orzecznictwie i, co interesujące, jak stwierdzili Adam Redzik i Tomasz J. Kotliński: „właściwie kodeks etyki adwokackiej stworzony został przez orzecznictwo sądów dyscyplinarnych długo przed tym, jak zespół adw. Stanisława Janczewskiego doprowadził do uchwalenia przez NRA w dniach 6 i 7 maja 1961 r. *Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu*”¹⁰⁰.

Tabela 1 przedstawia liczebność adwokatury w latach 1935–1939 z podziałem na poszczególne izby adwokackie¹⁰¹.

Tabela 1. Izby adwokackie w II Rzeczypospolitej (liczebność adwokatów i aplikantów adwokackich)

Liczebność adwokatów w latach 1935–1936					
rok izba	1935	1936	1937	1938	1939
Izba Warszawska	1851	1949	2047	2163	2217
Izba Lwowska	2200	2305	2393	2587	2727
Izba Krakowska	1088	1253	1324	1431	1451
Izba Wileńska	315	326	27	347	354
Izba Poznańska	582	590	598	634	349
Izba Lubelska	262	278	277	293	314
Izba Toruńska	-	-	-	-	290
Izba Katowicka	237	256	245	262	278

⁹⁹ Były to działy: I. Adwokat jako rzecznik klienta. Jego stosunek do klienta; II. Stosunki wzajemne między adwokatami; III. Obowiązki wobec władz izbowych; IV. Stosunek do sądu i władz oraz zachowanie się przed nimi. Wolność słowa; V. Zachowanie się adwokata w razie zarzucenia mu przestępstw lub przewinień; VI. Adwokat jako kurator, syndyk upadłości, zarządca sądowy i sędzia polubowny; VII. Reklamowanie się i werbowanie klientów; VIII. Organizacja kancelarii. Personel kancelaryjny. Objęcie istniejącej kancelarii adwokackiej; IX. Praca w przemyśle i handlu oraz instytucjach. Zajęcia nie liczące z godnością stanu; X. Stosunek adwokata-patrona do aplikanta; XI. Aplikanci adwokaccy; XII. Życie codzienne i towarzyskie adwokata. Adwokat jako kontrahent umów. Zob. J. Basseches, I. Korkis, *Ustrój...*

¹⁰⁰ A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 190.

¹⁰¹ Zob. T.J. Kotliński, *Samorząd...*, s. 205; M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura...*, s. 295; M. Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1918–1939*, Gdańsk 2014; T.J. Kotliński, *Historia Krakowskiej Izby Adwokackiej (1862–1939)*, Sopot 2017.

Liczebność aplikantów adwokackich w latach 1935–1936					
rok izba	1935	1936	1937	1938	1939
Izba Warszawska	695	718	777	840	836
Izba Lwowska	1387	1482	1608	1512	1207
Izba Krakowska	763	796	780	801	775
Izba Wileńska	96	98	101	103	104
Izba Poznańska	brak danych	143	190	196	117
Izba Lubelska	56	63	61	70	65
Izba Toruńska	-	-	-	-	65
Izba Katowicka	63	67	82	85	88

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 233; *Mały Rocznik Statystyczny 1936*, Warszawa 1936, s. 255; *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 343; *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938, s. 348; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 361.

3. Samorząd adwokacki w latach 1945–1982

Wybuch drugiej wojny światowej spowodował okupację obszaru państwa polskiego. Zaistniała sytuacja miała oczywiście wpływ na działalność samorządu adwokackiego. Po kampanii wrześniowej 1939 r. wznowiła działalność NRA oraz niektóre izby adwokackie, np. w Warszawie, Krakowie, Lublinie. Następnie władze niemieckie dokonały reorganizacji adwokatury, wprowadzając generalnie zarząd komisaryczny¹⁰². Jednakże nieoficjalnie działał tajny samorząd adwokacki, a w okresie powstania warszawskiego w dniu 1 sierpnia 1944 r. ukazało się rozporządzenie tymczasowe Krajowej Rady Ministrów o uruchomieniu adwokatury¹⁰³.

Po wkroczeniu wojsk radzieckich w 1944 r. na ziemie polskie sprawy organizacji adwokatury w praktyce regulowały akty prawne wydane przez nową władzę ludową. Co istotne, nowe władze nie uchylły ustawy z 1938 r. – Prawo o ustroju adwokatury.

¹⁰² Szerzej: W. Bayer, *Adwokatura polska podczas okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Palestra” 1988, nr 11–12; A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia...*, s. 140 i n.; A. Redzik, *Zarys...*, s. 81 i n.; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 267 i n.

¹⁰³ Dz. U. Nr 2, poz. 14 [Dziennik Ustaw (Warszawski)].

Wydały one natomiast regulacje prawne, które zmieniły jej treść, w tym ukazały się nowe akty wykonawcze do ustawy¹⁰⁴. Istotne znaczenie miał dekret z dnia 24 maja 1945 r. o tymczasowych przepisach uzupełniających prawo o ustroju adwokatury¹⁰⁵. Na jego podstawie minister sprawiedliwości miał powoływać, według swojego uznania, skład osobowy i liczebny władz adwokatury, czyli NRA, a w okręgu każdego sądu apelacyjnego okręgowe rady adwokackie, sądy dyscyplinarne oraz komisje rewizyjne. Ponadto dekret przewidywał powołanie komisji weryfikacyjnych dla poszczególnych izb adwokackich, które miały orzekać zachowanie weryfikowanego, w szczególności w okresie okupacji niemieckiej. Od postanowień komisji weryfikacyjnej przysługiwało stronom odwołanie do Naczelnej Komisji Weryfikacyjnej, której postanowienia były ostateczne. Warto zaznaczyć, że stosunek nowej władzy do adwokatury określały często cytowane ówczesnie słowa Włodzimierza I. Lenina, że: „Adwokatów należy brać w jeżowe rękawice i trzymać w stanie osaczenia, w przeciwnym razie ta inteligencka hołota często bruździ”¹⁰⁶.

W nowym ustroju politycznym organizacja i działalność adwokatury została unormowana w ustawie z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury¹⁰⁷, która składała się z 11 rozdziałów¹⁰⁸, podzielonych na 128 artykułów. Zgodnie z art. 1 i 2 ustawy adwokaturę stanowił ogół adwokatów i aplikantów adwokackich, a adwokatura miała współdziałać z sądami i innymi władzami w ochronie porządku prawnego Polski Ludowej oraz była powołana do udzielania pomocy prawnej, zgodnie z prawem i interesem mas pracujących. Wykonywanie zawodu adwokata miało odbywać się w zespołach adwokackich lub indywidualnie. Organami

¹⁰⁴ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 maja 1946 r. o zmianie rozporządzenia z dnia 1 kwietnia 1933 r. w sprawie wynagrodzenia adwokatów za wykonywanie czynności zawodowych (Dz. U. Nr 26, poz. 169); dekret z dnia 26 sierpnia 1946 r. w sprawie przepisów uzupełniających prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 49, poz. 278); dekret z dnia 28 października 1947 r. o zmianie art. 13 tymczasowych przepisów uzupełniających prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 66, poz. 407); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lutego 1948 r. o zamknięciu list adwokatów (Dz. U. Nr 6, poz. 46).

¹⁰⁵ Dz. U. Nr 25, poz. 146. Zob. *Prawo o ustroju adwokatury oraz przepisy uzupełniające i związkowe : wynagrodzenie adwokatów, opłaty skarbowe : według stanu z dnia 15.IV.1947 r.*, Warszawa 1947; T. Rek, *Adwokatura. Jej funkcje i oblicze*, Warszawa 1953, s. 93 i n.; F. Sadurski, *Adwokatura polska w latach 1944–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12.

¹⁰⁶ T. Rek, *Adwokatura...*, s. 3. Zob. A. Redzik, *Zarys...*, s. 95 i n.

¹⁰⁷ Dz. U. Nr 30, poz. 275.

¹⁰⁸ Rozdziały: 1. Przepisy ogólne; 2. Wojewódzkie izby adwokackie; 3. Naczelna Rada Adwokacka; 4. Wpis na listę adwokatów; 5. Praca zawodowa adwokata; 6. Zespoły adwokackie; 7. Społeczne biura pomocy prawnej; 8. Skreślenie z listy adwokatów; 9. Aplikacja adwokacka; 10. Odpowiedzialność dyscyplinarna; 11. Przepisy przejściowe i końcowe.

adwokatury były: NRA oraz organy wojewódzkich izb adwokackich, do których zaliczano: walne zgromadzenia, rady adwokackie oraz komisje rewizyjne. Zwierzchni nadzór nad działalnością adwokatury sprawował minister sprawiedliwości, który uchylał uchwały organów adwokatury, jeśli były sprzeczne z prawem lub zagrażały interesowi publicznemu. Adwokaci i aplikanci adwokaccy, mający siedzibę na obszarze właściwości sądu apelacyjnego, tworzyli wojewódzką izbę adwokacką, która posiadała osobowość prawną.

Naczelną Radę Adwokacką z siedzibą w Warszawie tworzyli dziekani rad adwokackich oraz siedmiu wybranych przez nich członków spośród adwokatów. Naczelna Rada Adwokacja wybierała ze swojego grona: prezesa, wiceprezesa, sekretarza oraz skarbnika. Organem wykonawczym NRA był Wydział Wykonawczy. Do kompetencji NRA należało m.in. koordynowanie działalności wojewódzkich izb adwokackich; nadzór nad działalnością izb; udzielanie na żądanie ministra sprawiedliwości opinii o projektach aktów prawnych; uchwalanie budżetu NRA, w tym udziału poszczególnych izb w pokrywaniu jej wydatków budżetowych; uchylanie uchwał rad adwokackich, które były sprzeczne z prawem lub zagrażały interesowi publicznemu.

Novum, nieznanym dotychczasowej organizacji adwokatury, stanowiło powołanie zespołów adwokackich, które, zgodnie z art. 72 ustawy, miały torować drogę wyższym uspołecznionym formom wykonywania czynności zawodowych adwokatury oraz miały za zadanie organizować udzielanie pomocy prawnej ze szczególnym uwzględnieniem uprzystępnienia tej pomocy ludności pracującej. Zespoły mieli tworzyć adwokaci, na co było wymagane zezwolenie rady adwokackiej¹⁰⁹. Ponadto ustawa przewidywała powstanie społecznych biur pomocy prawnej.

Aplikacja adwokacka miała przede wszystkim odbywać się w zespołach adwokackich, a kierowanie pracą aplikanta należało do kierownika zespołu. Aplikacja trwała dwa lata i kończył ją egzamin adwokacki. Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r.

¹⁰⁹ Zob. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 14 sierpnia 1950 r. w sprawie zespołów adwokackich (Dz. U. Nr 35, poz. 318); 31 marca 1958 r. w sprawie zespołów adwokackich (Dz. U. Nr 22, poz. 95). Szerzej: T. Rek, *Adwokatura...*, s. 109 i n.; Z. Resich, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1962, s. 131–136; S. Włodyka, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1963, s. 291–310; E. Zybert, *Historia i kronika Naczelnej Rady Adwokackiej w okresie od 1.I.1946 r. do 30.VI.1970 r.*, Warszawa 1977.

o zmianie ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury¹¹⁰ wprowadziła obowiązek odbycia aplikacji sądowej i złożenia egzaminu sędziowskiego, a następnie odbycia dwuletniej aplikacji adwokackiej zakończonej egzaminem adwokackim. Adwokaci i aplikanci adwokaccy podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie sprzeczne z interesem mas pracujących, z zasadami prawa, słuszności lub godności, w tym za naruszenie obowiązków zawodowych. Do kar dyscyplinarnych zaliczano: upomnienie, nagane, zawieszenie w czynnościach zawodowych na okres od trzech miesięcy do dwóch lat, wydalenie z adwokatury. W sprawach dyscyplinarnych orzekała w pierwszej instancji wojewódzka komisja dyscyplinarna do spraw adwokatów, której komplet stanowił: delegowany przez prezesa sądu apelacyjnego sędzia sądu apelacyjnego (przewodniczący), delegat wojewódzkiej rady narodowej, delegat rady adwokackiej. W drugiej instancji orzekała Wyższa Komisja Dyscyplinarna do spraw adwokatów, której prezesa powoływał i odwoływał minister sprawiedliwości. Oskarżycielem przed Wyższą Komisją Dyscyplinarną był prokurator Sądu Najwyższego, którego delegował minister sprawiedliwości¹¹¹.

Po październiku 1956 r. miała miejsce nowelizacja ustawy o ustroju adwokatury¹¹². Nowymi organami, powołanymi w wyniku nowelizacji, były: Wyższa Komisja Dyscyplinarna, Komisja Rewizyjna NRA oraz Zjazd Adwokatury. Do właściwości ostatniego z organów należało: rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań NRA, Wyższej Komisji Dyscyplinarnej i Komisji Rewizyjnej NRA z okresu ich kadencji; wybór członków Wyższej Komisji Dyscyplinarnej oraz członków Komisji Rewizyjnej NRA; wybór członków NRA, którzy nie byli dziekanami. Zjazd Adwokatury stanowili delegaci wybrani przez zgromadzenie izby spośród członków izby. Ponadto samorządowi adwokackiemu przyznano prawo wykonywania sądownictwa dyscyplinarnego, a przy każdej izbie adwokackiej utworzono wojewódzkie komisje

¹¹⁰ Dz. U. Nr 68, poz. 337.

¹¹¹ Zob. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 14 sierpnia 1950 r. o organizacji władz powołanych do prowadzenia dochodzeń i orzekania w sprawach dyscyplinarnych adwokatów oraz o trybie postępowania dyscyplinarnego (Dz. U. Nr 35, poz. 320); 24 marca 1951 r. w sprawie pieczęci dla organów adwokatury oraz dla komisji dyscyplinarnych i weryfikacyjnych (Dz. U. Nr 20, poz. 162); 11 marca 1959 r. o postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach adwokatów (Dz. U. Nr 21, poz. 134).

¹¹² Zob. ustawa z dnia 19 listopada 1956 r. o zmianie ustawy o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 54, poz. 248).

dyscyplinarne, od których orzeczeń istniała możliwość odwołania się do Wyższej Komisji Dyscyplinarnej.

Kolejna nowelizacja ustawy z 1950 r. miała miejsce dwa lata później¹¹³. W jej wyniku m.in. zwiększył się nadzór ministra sprawiedliwości, który uzyskał szereg uprawnień kontrolnych, dotyczących np. uchylania uchwał organów adwokatury, rozwiązania wojewódzkich rad adwokackich oraz NRA; wprowadzono zmiany regulacji w zakresie postępowania dyscyplinarnego. Konsekwencją zmian ustawy o ustroju adwokatury z 1950 r. był tekst jednolity ustawy, który ukazał się w 1959 r.¹¹⁴ W dniach 24–25 października 1959 r. w Warszawie odbył się I Zjazd Adwokatury, a w 1961 r. został przyjęty „Zbiór zasad etyki i godności zawodu”, który stanowił pierwszy kodeks etyczny zawodu adwokata w państwie polskim¹¹⁵.

Następną regulacją prawną, która normowała organizację i działalność adwokatury po drugiej wojnie światowej, była ustawa z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju adwokatury¹¹⁶. Składała się ona z 10 rozdziałów, podzielonych na 116 artykułów¹¹⁷. Podstawową zasadą przyjętą w regulacji było uspołecznienie wykonywania zawodu adwokata, mógł on bowiem, zgodnie z art. 3 ustawy, wykonywać swój zawód w zespole adwokackim lub społecznym biurze pomocy prawnej. Organami adwokatury były: NRA, Wyższa Komisja Dyscyplinarna, Komisja Rewizyjna NRA oraz organy wojewódzkich izb adwokackich i zespołów adwokackich. Organami wojewódzkiej izby adwokackiej były: zgromadzenie delegatów, rada adwokacka,

¹¹³ Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o zmianie ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 68, poz. 337).

¹¹⁴ Zob. obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 stycznia 1959 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 8, poz. 41). Tekst jednolity ukazał się także w 1957 r. zob. obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 1957 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 13, poz. 74). Szerzej: S. Janczewski, Z. Krzemiński, W. Pocij, W. Żywicki, *Ustrój adwokatury. Komentarz*, Warszawa 1960; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 309 i n.

¹¹⁵ Szerzej: S. Podemski, *Adwokat – pełnomocnik, obrońca, doradca*, Warszawa 1977, s. 60–69; Z. Krzemiński, *Etyka zawodowa*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 318–319.

¹¹⁶ Dz. U. Nr 57, poz. 309. Zob. *Ustrój adwokatury. Ustawa o ustroju adwokatury oraz przepisy wykonawcze*, Warszawa 1968. Szerzej: Z. Czeszejko-Sochacki, *Samorząd adwokacki*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974.

¹¹⁷ Rozdziały: 1. Przepisy ogólne; 2. Zespoły adwokackie; 3. Wojewódzkie izby adwokackie; 4. Naczelna Rada Adwokacka; 5. Wpis na listę adwokatów; 6. Praca zawodowa adwokata; 7. Skreślenie z listy adwokatów; 8. Aplikacja adwokacka; 9. Odpowiedzialność dyscyplinarna; 10. Przepisy przejściowe i końcowe.

komisja rewizyjna, komisja dyscyplinarna. W przypadku zespołów adwokackich organami ich były: zebranie zespołu, kierownik zespołu, a w większych zespołach komisja rewizyjna. Organizację oraz działalność zespołów adwokackich normowało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 grudnia 1963 r. w sprawie zespołów adwokackich¹¹⁸.

Warunkiem wpisu na listę adwokatów było odbycie aplikacji sądowej lub prokuratorskiej oraz złożenie egzaminu sędziowskiego lub prokuratorskiego i odbycie trzyletniej aplikacji adwokackiej zakończonej egzaminem adwokackim. Kierownik zespołu adwokackiego odpowiadał za kierowanie pracą aplikanta, przy czym dziekan rady przydzielał aplikanta do określonego zespołu adwokackiego. Ogólne kierownictwo nad kształceniem aplikantów sprawowała rada adwokacka¹¹⁹.

Adwokaci i aplikanci adwokacy podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie: sprzeczne z prawem, interesem mas pracujących, z zasadami słuszności lub godności oraz za naruszenie obowiązków zawodowych. Karami dyscyplinarnymi były: upomnienie, nagana, kara pieniężna, zawieszenie w czynnościach zawodowych na okres od trzech miesięcy do dwóch lat, przeniesienie siedziby, pozbawienie prawa wykonywania zawodu adwokata na okres od jednego roku do lat pięciu, wydalenie z adwokatury. Dziekan rady adwokackiej mógł wymierzyć członkowi izby karę upomnienia lub nagany, przy czym obwinionemu służyło odwołanie do wojewódzkiej komisji dyscyplinarnej, której orzeczenie było ostateczne. W sprawach dyscyplinarnych orzekały wojewódzkie komisje dyscyplinarne, które były organami wojewódzkich izb adwokackich, oraz Wyższa Komisja Dyscyplinarna, powołana przez NRA. Od prawomocnych orzeczeń dyscyplinarnych mogła zostać wniesiona rewizja nadzwyczajna do Sądu

¹¹⁸ Dz. U. z 1964 r. Nr 1, poz. 4. Szerzej: Z. Resich, *Nauka o ustroju organów ochrony prawnej*, Warszawa 1970, s. 195–208; *Materiały do dyskusji w związku z obchodami XX-lecia zespołów adwokackich Izby Adwokackiej w Warszawie*, Warszawa 1972 (wkładka do „Palestry” 1972, nr 10); E. Mazur, *Zespoły adwokackie*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzeziński (red.), Warszawa 1974.

¹¹⁹ Szerzej: W. Bayer, *Doskonalenie zawodowe adwokatów i kształcenie aplikantów adwokackich*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzeziński (red.), Warszawa 1974.

Najwyższego przez ministra sprawiedliwości, prokuratora generalnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej lub Prezydium NRA¹²⁰.

4. Prawo o adwokaturze z 1982 r.

Prace nad nową ustawą o adwokaturze rozpoczęły się już w styczniu 1981 r. Wówczas, podczas Ogólnopolskiego Zjazdu Adwokatów w Poznaniu, została powołana specjalna komisja legislacyjna¹²¹. Ostatecznie w dniu 26 maja 1982 r. Sejm uchwalił ustawę Prawo o adwokaturze¹²². Co istotne, ustawa weszła w życie z dniem 1 października 1982 r. tak jak ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych¹²³. Ustawa składa się z IX działów: I. Przepisy ogólne; II. Zespoły adwokackie¹²⁴; III. Izby adwokackie; IV. Organy adwokatury; V. Wpis na listę adwokatów; VI. Skreślenie z listy adwokatów; VII. Aplikacja adwokacka; VIII. Odpowiedzialność dyscyplinarna; IX. Zmiany w przepisach obowiązujących oraz przepisy przejściowe i końcowe. Twórcy ustawy oparli ją na zasadzie szerokiego samorządu adwokackiego. Zgodnie bowiem z art. 1 adwokatura jest powołana do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa.

Ponadto jest ona zorganizowana na zasadach samorządu zawodowego, a adwokat w wykonywaniu swoich obowiązków zawodowych podlega ustawom. Adwokat, zgodnie z pierwotnym brzemieniem ustawy, wykonywał zawód w zespole adwokackim, przy czym w uzasadnionych wypadkach minister sprawiedliwości, na wniosek okręgowej rady adwokackiej, mógł wyrazić zgodę na wykonywanie przez adwokata zawodu indywidualnie lub wspólnie z innym adwokatem. Obecnie adwokat

¹²⁰ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 1964 r. w sprawie postępowania dyscyplinarnego przeciwko adwokatom i aplikantom adwokackim (Dz. U. z 1965 r. Nr 2, poz. 7). Zob. W. Kozieliwicz, *Odpowiedzialność...*, s. 246–247.

¹²¹ Szerzej: A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 334–335.

¹²² Dz. U. Nr 16, poz. 124. Tekst jednolity: obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo o adwokaturze (Dz. U. poz. 1184). Zob. *Prawo o adwokaturze*. Wyboru tekstów dokonał adw. K. Potrzebowski, Warszawa 1982; *Prawo o adwokaturze i przepisy wykonawcze*. Wyboru dokonał i przypisami opatrzył adw. E. Mazur, Warszawa 1989; *Przepisy wykonawcze do prawa o adwokaturze*. Wyboru tekstów dokonał adw. A.W. Konopka, Warszawa 1993; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 78 i n.

¹²³ Dz. U. Nr 19, poz. 145.

¹²⁴ Współcześnie dział II ma tytuł: Wykonywanie zawodu adwokata.

może wykonywać zawód w kancelarii adwokackiej, w zespole adwokackim oraz w spółce (cywilnej, jawnej, partnerskiej, komandytowej, komandytowo-akcyjnej).

Do organów adwokatury zaliczono: Krajowy Zjazd Adwokatury, NRA, Wyższy Sąd Dyscyplinarny oraz Wyższą Komisję Rewizyjną. Obecnie dodano do organów adwokatury Rzecznika Dyscyplinarnego Adwokatury. Osobowość prawną mają: NRA, izby adwokackie oraz zespoły adwokackie. Izbę adwokacką stanowią adwokaci i aplikanci adwokaccy, mający siedzibę zawodową na terenie izby, której zasięg określa NRA. Organami izby są: zgromadzenie izby, składające się z adwokatów wykonujących zawód oraz delegatów niewykonujących zawodu (delegatów pozostałych adwokatów); okręgowa rada adwokacka; sąd dyscyplinarny; komisja rewizyjna. Obecnie do organów zalicza się także rzecznika dyscyplinarnego. Okręgowa rada adwokacka składa się z: dziekana oraz pięciu do piętnastu członków i z dwóch do czterech zastępców członków. Wybiera ona prezydium rady, które składa się, razem z dziekanem, z: jednego lub dwóch wicedziekanów, sekretarza, w razie potrzeby zastępcy sekretarza, skarbnika oraz rzecznika dyscyplinarnego.

Krajowy Zjazd Adwokatury stanowią delegaci wybrani proporcjonalnie do liczby członków izby, ustalonej przez NRA, nie mniej jednak niż sześciu delegatów z każdej izby. Naczelną Radę Adwokacką tworzą: prezes NRA, adwokaci wybrani przez Krajowy Zjazd Adwokatury w liczbie odpowiadającej liczbie dziekanów okręgowych rad adwokackich, nie więcej niż ośmiu adwokatów z tej samej izby oraz dziekani okręgowych rad adwokackich. Siedzibą NRA jest Warszawa. Organem wykonawczym NRA jest wybrane przez nie prezydium.

Adwokaci oraz aplikanci adwokaccy podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godności zawodu, w tym za naruszenie obowiązków zawodowych. Do kar dyscyplinarnych zalicza się: upomnienie, naganę, karę pieniężną, zawieszenie w czynnościach zawodowych na czas od trzech miesięcy do pięciu lat, wydalenie z adwokatury, przy czym w pierwotnym brzmieniu ustawy karą dyscyplinarną było przeniesienie siedziby. W sprawach dyscyplinarnych obecnie orzeka: sąd dyscyplinarny izby adwokackiej

oraz Wyższy Sąd Dyscyplinarny. Aplikacja adwokacka, zgodnie z pierwotną treścią ustawy, trwała cztery lata i kończyła się egzaminem adwokackim¹²⁵.

Po zmianach polityczno-ustrojowych przełomu lat 80. i 90. XX wieku w państwie polskim miały miejsce liczne nowelizacje ustawy z 1982 r. Najważniejsze zmiany wprowadzono w latach: 1997, 2000, 2004, 2005, 2007, 2009, 2014¹²⁶. W szczególności dotyczyły one: aplikacji adwokackiej, w tym tzw. otwarcia zawodów prawniczych¹²⁷ oraz przebiegu aplikacji adwokackiej; postępowania dyscyplinarnego, uprawnień nadzorczych ministra sprawiedliwości nad samorządem adwokackim¹²⁸.

Warto odnotować, że po uchwaleniu przez NRA w dniach 6 i 7 maja 1961 r. *Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu* Prezydium NRA powołało komisję w celu nowelizacji tego zbioru. Wynikiem tego było uchwalenie nowego zbioru w 1970 r. Następnie w latach 1987 i 1993 NRA uchwaliła kolejne zbiory¹²⁹. Obecnie w dniu

¹²⁵ Zob. komentarze do ustawy: Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 1998; M. Gawryluk, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012; K. Ceglarska-Piłat, J. Trela, M. Zbrojewska, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, P. Kruszyński (red.), Warszawa 2016.

¹²⁶ Zob. ustawa z dnia 22 maja 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 75, poz. 471); ustawa z dnia 16 marca 2000 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze (Dz. U. Nr 39, poz. 439); ustawa z dnia 30 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych, ustawy – Prawo o notariacie oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz. U. Nr 202, poz. 2067); ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 163, poz. 1361); ustawa z dnia 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 80, poz. 540); ustawa z dnia 20 lutego 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych, ustawy – Prawo o notariacie (Dz. U. Nr 37, poz. 286); ustawa z dnia 26 czerwca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 993).

¹²⁷ Zob. L. Morawski, H. Izdebski, *Dwugłos na temat „Demokracja a przywileje korporacyjne”*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 6.

¹²⁸ Zob. A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 351–359; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 118–125; R. Kmiecik, P. Antkowiak, K. Walkowiak, *Samorząd...*, s. 01–207; W. Koziulewicz, *Odpowiedzialność...*, s. 247 i n.

¹²⁹ Zob. *Zbiór zasad i etyki adwokackiej i godności zawodu, uchwalony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 25 października 1987 r.*, Warszawa 1988; H. Szczurek, *O etyce adwokackiej w praktyce – raz jeszcze*, „Palestra” 1988, nr 11–12; Z. Krzemiński, *Prawo...* s. 259–268; D. Dudek, B. Kierepka, *Adwokatura w świetle obowiązującego prawa. Wprowadzenie. Przepisy. Orzecznictwo*, Lublin 2000, s. 124–132; *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010, s. 443–457; J. Naumann, *Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, Warszawa 2017; W. Koziulewicz, *Odpowiedzialność...*, s. 288–301; K. Ceglarska-Piłat, J. Trela, M. Zbrojewska, *Prawo...*, s. 367–383.

27 lutego 2018 r. został ogłoszony jednolity tekst Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej)¹³⁰.

Liczba izb adwokackich od 1945 r. ulegała zmianom. Po drugiej wojnie światowej, w granicach ówczesnego państwa polskiego, istniało sześć przedwojennych izb adwokackich z siedzibami w: Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Lublinie, Toruniu i Katowicach, przy czym poza granicami pozostały izby z siedzibami we Lwowie i Wilnie. Następnie utworzono izby adwokackie w: Gdańsku, Wrocławiu, Łodzi. W sumie do wejścia w życie ustawy z 1950 r. o ustroju adwokatury istniało dziewięć izb adwokackich. W latach 1950–1953 powstało kolejnych osiem nowych izb adwokackich w: Kielcach, Białymstoku, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie, Opolu, Zielonej Górze, Koszalinie. Do 1975 r. działało łącznie 17 izb adwokackich. Od tego roku liczba izb adwokackich zwiększyła się do 24. Wówczas powstały izby z siedzibą w: Bielsku-Białej, Częstochowie, Płocku, Radomiu, Siedlcach, Wałbrzychu i Toruniu¹³¹. Utworzenie nowych izb było związane z reformą podziału administracyjnego państwa polskiego, która właśnie została przeprowadzona w 1975 r.¹³² Liczbę izb adwokackich po drugiej wojnie światowej przedstawia tabela 2.

¹³⁰ Zob. http://www.nra.pl/dokumenty/2018.01.30_Kodeks_Etyki_Adwokackiej_tekst_ujednolicony.pdf (dostęp dnia 25 sierpnia 2018 r.).

¹³¹ Szerzej: M. Cincio, *W XX lecie Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Rzeszowie*, Rzeszów 1971; *Dzieje adwokatury na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1992*, L. Kasperski (red.), Warszawa 1992; L. Kasperski, S. Żurawski, *Adwokatura na Pomorzu Środkowym w latach 1945–2010*, Koszalin–Słupsk 2003, 2010; D. Szpoper, J. Świątek, *Dzieje adwokatury gdańskiej*, Gdańsk 2005; *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej. Jubileusz 65-lecia Adwokatury Dolnośląskiej*, tom III, J. Giezek (red.), Warszawa 2010; *60 lat Szczecińskiej Izby Adwokackiej 1951–2011*, M. Mikołajczyk, J. Piosicki (red.), Szczecin 2011; P. Fiedorczyk, P. Kowalski, *Izba adwokacka w Białymstoku 1951–2011*, Warszawa 2011; J. Kutta, *Historia izby adwokackiej w Bydgoszczy 1945–2010*, Bydgoszcz 2012; M.A. Jagielski, *Historia adwokatury polskiej na Śląsku Opolskim 1945–2013*, Opole 2013; M. Czapska, B. Szabat, J. Zięba, *Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku*, Kielce 2013; R.K. Tabaszewski, *Adwokaci Nowego Sącza do 1945 r.*, Nowy Sącz 2014; *Portret zbiorowy leszczyńskiej adwokatury*, P. Józwiak, G. Jurkiewicz, M. Loga (red.), Poznań–Leszno 2013; *Adwokaci regionu częstochowskiego. Słownik biograficzny*, A. Kasperkiewicz, J. Sętowski (red.), Częstochowa 2014; *Kujawsko-pomorska Izba Adwokacka w Toruniu (1976–2016). Historia i wspomnienia*, M.R. Chudziak, M. Indan-Pykno, W. Indan-Pykno, A. Ruczyńska, E. Wielińska, J. Witkowski (red.), Toruń 2016; A. Redzik, *Zarys...*, s. 124–128.

¹³² Zob. A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 363–364. Liczba zespołów adwokackich, adwokatów, aplikantów adwokackich zob. np. Rocznik Statystyczny z: 1956 r., s. 388; 1960 r., s. 442–443; 1966, s. 550; 1976 r., s. 526; 1988 r., s. 509; 1990 r., s. 84; 1996 r., s. 114; 2006, s. 187.

Tabela 2. Izby adwokackie w państwie polskim po drugiej wojnie światowej

L.p.	Izba adwokacka	Rok wznowienia działalności/powstania
1	Izba Adwokacka w Białymstoku	1951 r.
2	Izba Adwokacka w Bielsku-Białej	1975 r.
3	Izba Adwokacka w Bydgoszczy	1949 r.
4	Izba Adwokacka w Częstochowie	1975 r.
5	Izba Adwokacka w Gdańsku	1945 r.
6	Izba Adwokacka w Katowicach	1950 r.
7	Izba Adwokacka w Kielcach	1950 r.
8	Izba Adwokacka w Koszalinie	1953 r.
9	Izba Adwokacka w Krakowie	1945 r.
10	Izba Adwokacka w Lublinie	1944 r.
11	Izba Adwokacka w Łodzi	1949 r.
12	Izba Adwokacka w Olsztynie	1951 r.
13	Izba Adwokacka w Opolu	1953 r.
14	Izba Adwokacka w Płocku	1975 r.
15	Izba Adwokacka w Poznaniu	1945 r.
16	Izba Adwokacka w Radomiu	1975 r.
17	Izba Adwokacka w Rzeszowie	1951 r.
18	Izba Adwokacka w Siedlcach	1975 r.
19	Izba Adwokacka w Szczecinie	1951 r.
20	Izba Adwokacka w Toruniu ¹³³	1975 r.
21	Izba Adwokacka w Wałbrzychu	1975 r.
22	Izba Adwokacka w Warszawie	1945 r.
23	Izba Adwokacka we Wrocławiu	1946 r.
24	Izba Adwokacka w Zielonej Górze	1953 r.

Źródło: A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 364–387.

¹³³ Izba wznowiła działalność w 1945 r., przy czym w 1949 r. została utworzona Izba Adwokacka w Bydgoszczy, która do 1951 r. miała siedzibę tymczasową w Toruniu.

IV. Samorząd notarialny

1. Zagadnienia wstępne

Początków notariatu poszukuje się już w starożytności¹³⁴. Łaciński termin *notarius* pierwotnie nie oznaczał – w dzisiejszym tego słowa znaczeniu – notariusza, ale stenografa, który sporządzał *notae* – skrócone zapiski, w celu odtworzenia pełnej treści pisma¹³⁵. Rozwój tej instytucji przypada na średniowiecze, kiedy to znaczenie dowodowe przyznano dokumentom sporządzanym w odpowiedniej formie. Dotyczyło to tzw. notariuszy publicznych, za którymi, jak stwierdził Marek Kuryłowicz, „stał autorytet władzy państwowej lub kościelnej, mianującej notariuszy, których dokumenty miały *fides publica* – wiarę publiczną”¹³⁶. Ważną rolę w rozwoju notariatu odegrał notariat kościelny (papieski, apostołski)¹³⁷.

Na ziemiach polskich notariusze pojawili się prawdopodobnie w XIII wieku, a „z źródeł wynika jasno i niewątpliwie, iż dokument notarialny przybył do Polski wraz z instytucją notariatu bezpośrednio z Włoch”, przy czym „z drugiej jednak strony musimy stwierdzić, że w źródłach istnieją pewne ślady związków między notariatem polskim a francuskim i niemieckim w tej epoce”¹³⁸. W XIV wieku pojawił się urząd regensa (regenta), późniejszego rejenta, na gruncie praktyki kancelaryjnej urzędów I Rzeczypospolitej¹³⁹. Było to związane z obrotem nieruchomościami (dobrami

¹³⁴ Zob. A. Niemirowski, *Wykład notaryatu. Dziejowy i porównawczy*, Warszawa 1876; M. Kuryłowicz, *Agoranomos i tabellio. Z historii antycznego notariatu*, „Rejent” 1992, nr 9; R. Szytk, *Funkcja publiczna notariatu*, „Rejent” 1994, nr 12; P. Langowski, *Notariat*, Sopot 1998, s. 13 i n.; A. Oleszko, *Ustrój polskiego notariatu*, Kraków 1999, s. 23 i n.; K. Skupieński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2002, s. 11 i n.; D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 19 i n.

¹³⁵ Szerzej: M. Kuryłowicz, *Historyczne początki notariatu europejskiego*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993, s. 96; P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy...*, s. 136 i n.

¹³⁶ M. Kuryłowicz, *Historyczne...*, s. 95.

¹³⁷ Zob. T. Chłopecki, *Instytucja notariatu na ziemiach polskich w okresie średniowiecza*, „Folia Iuridica Wratislaviensis” Vol. 1, No. 2, L. Górnicki (red.), Wrocław 2012; T. Chłopecki, *Kształtowanie się notariatu na ziemiach polskich od X do XVIII wieku. Zarys problematyki historycznej i prawnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Prawnicza, zeszyt 97/2017, Prawo 21.

¹³⁸ S. Mikucki, *Początki notariatu publicznego w Polsce*, Warszawa 1936, s. 15. Szerzej: S. Muczkowski, *Austryacka ustawa notaryalna z dnia 25 lipca 1871 r. historycznie i porównawczo objaśniona*, Kraków 1887, s. 90 i n.; M. Kuryłowicz, *Historyczne...*, s. 107–108; A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 31 i n.; K. Skupieński, *Notariat...*, s. 34 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 21 i n.

¹³⁹ Zob. H. Drzewiecki, *Zarys dziejów notariatu w Polsce*, Wyszaków 1927, s. 39 i n.

ziemskimi) oraz obowiązkiem wpisywania takich transakcji do ksiąg sądowych oraz uchwaleniem przez Sejm Rzeczypospolitej konstytucji z 1588 r. o ważności zapisów, czyli z rozwojem tzw. zastawu bez dzierżenia (hipoteki)¹⁴⁰.

W okresie po 1795 r. rozwój notariatu polskiego był uzależniony od systemów prawnych państw zaborczych. Istotnym wyłomem było wprowadzenie w 1808 r. francuskiej organizacji notariatu na obszarze Księstwa Warszawskiego oraz jej obowiązywanie, ze zmianami, w Królestwie Polskim do 1876 r., czyli wprowadzenia zmodyfikowanej rosyjskiej regulacji notarialnej z 1866 r. Warto zaznaczyć, że francuska organizacja notariatu obowiązywała także w Wolnym Mieście Krakowie oraz przez krótki okres w Wielkim Księstwie Poznańskim¹⁴¹.

Organizacja notariatu w istotny sposób różniła się w poszczególnych państwach zaborczych, tzn. Austrii, Prusach oraz Rosji. W pierwszym z państw rozwój notariatu, podobnie zresztą jak adwokatury, był związany z przemianami polityczno-ustrojowymi, jakie miały miejsce około połowy XIX wieku w państwie austriackim. W latach 1850, 1855 były uchwalone ustawy o notariacie, a kolejna ustawa pochodziła z 1871 r. Ostatnia z ustaw obowiązywała na ziemiach dawnego zaboru austriackiego, czyli Galicji, do wejścia w życie polskiego Prawa o notariacie z 1933 r. Zgodnie z ustawą z 1871 r. notariuszy mianował dożywotnio minister sprawiedliwości po uprzednim przeprowadzeniu konkursu, w którym udział brały organy samorządu notarialnego. Notariusze okręgu sądowego tworzyli kolegium notarialne, w którego skład wchodziłi wszyscy notariusze prowadzący kancelarie na obszarze jurysdykcji właściwego sądu krajowego. Ustawa przewidywała powołanie izb notarialnych, jeśli w okręgu istniało co najmniej 15 posad notarialnych, z siedzibą, w której funkcjonował sąd. Kolegia notarialne mogły się łączyć w celu utworzenia wspólnej izby. Izba składała się z prezesa oraz członków (4–6), których kadencja trwała trzy lata. Stanowiła ona organ wykonawczy kolegium notarialnego. Ustawa wprowadziła odrębną aplikację notarialną oraz egzamin zawodowy, który był przeprowadzany przed Sądem Krajowym Wyższym, w Galicji były to sądy w: Krakowie i Lwowie.

¹⁴⁰ Szerzej: W. Wójcikiewicz, *Prawo hipoteczne Królestwa Polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 19 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 45 i n.; W. Witkowski, *Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce (w związku z kształceniem notariuszy publicznych w Akademii Zamojskiej)*, „Rejent” 1994, nr 10.

¹⁴¹ Zob. A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 36–37; D. Malec, *Notariat w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 43–53; D. Malec, *Dzieje...*, s. 53 i n.

Praktyczne przygotowanie do zawodu trwało cztery lata, w tym dwa lata w kancelarii notarialnej, w pozostałej części w sądzie, kancelarii adwokackiej lub prokuraturii skarbu.

Początkowo notariat Galicji oraz Bukowiny tworzyło pięć kolegów notarialnych, które powołały cztery izby notarialne. Kolegia notarialne działały we: Lwowie, Krakowie Przemyślu, Tarnowie oraz Czerniowcach. Ostatecznie *in statu nascendi* państwowości polskiej na obszarze zaboru austriackiego działały trzy izby notarialne z siedzibą we: Lwowie, Krakowie oraz Przemyślu. Nadzór nad notariuszami oraz samorządem notarialnym sprawował minister sprawiedliwości, a urzędowanie notariuszy oraz izb podlegało prezesom poszczególnych sądów. Izby notarialne zaś były powołane do nadzorowania notariuszy, jeśli chodzi o ich działalność oraz zachowanie ze względu na pełniony urząd. Notariusze podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej, przy czym izby były uprawnione tylko do wymierzania kar porządkowych. Kary dyscyplinarne należały do atrybucji organów nadzoru sądowego¹⁴².

Na obszarze zaboru niemieckiego notariat nie był zasadniczo wyodrębniony ze struktury sądownictwa. Po reformie 1878 r. i utworzeniu samorządu adwokackiego regulacje w zakresie działalności notariatu obejmowały szereg aktów prawnych, które dotyczyły m.in. sądownictwa niespornego, adwokatury, rejestracji spółek. W ten sposób nie obowiązywał pod zaborem niemieckim odrębny akt prawny, który dotyczyłby organizacji i działalności notariatu. Co istotne, jak stwierdziła Dorota Malec, w nauce niemieckiej ze względu na różnorodność stosowanych rozwiązań w krajach Rzeszy, notariat dzielono na:

- 1) tzw. czysty, czyli akty notarialne były sporządzane tylko przez notariuszy, którzy nie pełnili innych stanowisk;
- 2) notariat połączony z adwokaturą, w którym czynności notarialne wykonywały sądy oraz notariusze, wykonujący jednocześnie zawód adwokata;

¹⁴² Szerzej: S. Muczkowski, *Austriacka...*, s. 167 i n.; I. Homola-Skąpska, *Z dziejów krakowskiego notariatu w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993; D. Malec, *Dzieje...*, s. 95–114.

- 3) tzw. notariat sądowy, który charakteryzował się przekazaniem notariuszom spraw hipotecznych, opiekuńczych oraz spadkowych.

W praktyce drugi rodzaj notariatu był charakterystyczny dla zaboru pruskiego, czyli łączenie zawodu adwokata ze stanowiskiem notariusza¹⁴³. W związku z tym notariuszem mogła być mianowana dożywotnio osoba, która posiadała kwalifikacje sędziowskie, jeśli nie wykonywała zawodu adwokata. W przypadku adwokata mógł być on mianowany notariuszem, jeżeli wykonywał zawód adwokata co najmniej od 10 lat na czas prowadzenia działalności przy określonym sądzie. Nadzór nad wszystkimi notariuszami sprawował minister sprawiedliwości. W okręgu jurysdykcyjnym Sądu Wyższego Krajowego nadzór taki sprawował prezes tego sądu, a prezes sądu okręgowego nad notariuszami z siedzibą na jego terenie. Notariusze odpowiadali porządkowo oraz dyscyplinarnie. W sprawach dyscyplinarnych orzekał w pierwszej instancji wyższy sąd okręgowy, a w drugiej Sąd Najwyższy. Postępowanie toczyło się według odpowiednio stosowanych unormowań, dotyczących przestępstw służbowych sędziów.

Wynika z tego, że notariusz był urzędnikiem państwowym, który pobierał jedynie wynagrodzenie z opłat otrzymywanych od stron czynności notarialnych, zgodnie ze stawkami ustawowymi. W związku z tym notariusze na obszarze zaboru niemieckiego, jako urzędnicy państwowi, nie posiadali samorządu zawodowego. W praktyce jednak, ze względu na wykonywanie zawodu adwokata łącznie z zawodem notariusza, uczestniczyli w życiu korporacyjnym adwokatury¹⁴⁴.

Notariat na ziemiach zaboru rosyjskiego, o czym było wyżej, powstał w okresie Księstwa Warszawskiego, co było związane z wprowadzeniem francuskich rozwiązań, dotyczących jego działalności oraz francuskiego systemu prawnego, w szczególności z dniem 1 maja 1808 r. Kodeksu Napoleona. Notariuszy określano mianem pisarzy aktowych. Byli oni urzędnikami publicznymi, a akty przez nich sporządzane uzyskiwały cechę publiczną. Notariuszy mianował dożywotnio król na

¹⁴³ D. Malec, *Dzieje...*, s. 120. Zob. M. Allerhand, *Prawo o notariacie*, Lwów 1934, s. 4 i n.

¹⁴⁴ Szerzej: D. Malec, *Notariat...*, s. 54–56; D. Malec, *Dzieje...*, s. 121 i n.

wniosek ministra sprawiedliwości, przy czym nie mogli oni pełnić innych stanowisk np. sędziego, prokuratora, obrońcy, komornika¹⁴⁵.

W okresie Królestwa Polskiego obowiązywały nadal francuskie regulacje prawne ze zmianami, które wynikały głównie z wprowadzenia ustaw hipotecznych z lat 1818 i 1825 oraz Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r. W 1876 r. rozciągnięto na obszar Królestwa Polskiego rosyjskie regulacje sądowe, w tym rosyjską ustawę notarialną z 1866 r. ze zmianami, wynikającymi z obowiązywania innego systemu prawnego na tym obszarze. Na pozostałym terenie zaboru rosyjskiego, czyli na obszarze tzw. guberni zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego, obowiązywała rosyjska ustawa notarialna z 1866 r., wprowadzona oczywiście odpowiednio wcześniej.

Notariuszom, na podstawie ustawy, nadano status urzędników państwowych i, co za tym idzie, nie mogli oni pełnić funkcji obrońcy sądowego. Wchodzili oni w skład sądów okręgowych na obszarze ich właściwości. Mianował ich, na wniosek prezesa sądu okręgowego, starszy prezes izby sądowej, na obszarze Królestwa Polskiego był to prezes Warszawskiej Izby Sądowej. Kandydat na notariusza powinien był uprzednio zdać egzamin przed komisją egzaminacyjną, która składała się z prezesa sądu okręgowego, prokuratora oraz notariusza, urzędującego przy kancelarii hipotecznej sądu okręgowego. Brak było wymagań w zakresie ukończenia studiów prawniczych czy odbycia aplikacji notarialnej. Dlatego w zasadzie formalnym wymogiem wykonywania zawodu notariusza było zdanie praktycznego egzaminu. Sprawy zwalniania ze służby oraz zmiany siedziby były normowane przez regulacje właściwe dla sędziów¹⁴⁶.

Organizacja oraz działalność notariatu uległa zmianie po wkroczeniu na ten obszar wojsk państw centralnych – II Rzeszy Niemieckiej oraz Austro-Węgier, oraz ustanowieniu władz okupacyjnych. Wynikało to z faktu ewakuacji władz rosyjskich z tego obszaru, w tym dużej liczby notariuszy, w głąb Rosji. W ten sposób

¹⁴⁵ Szerzej: D. Malec, *Notariat...*, s. 35 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 53–65.

¹⁴⁶ Szerzej: A. Niemirowski, *Przegląd ustaw notaryalnych obowiązujących w Europie*, Warszawa 1880, s. 25–27; I. Dębicki, *Notariat kilku państw w Europie, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Japonii*, Kraków 1928, s. 37–47, 97–99, 105–107; A. Korobowicz, *Z dziejów notariatu w Królestwie Polskim 1876–1915*, [w:] *Państwo. Prawo. Myśl prawnicza. Prace dedykowane profesorowi Grzegorzowi Leopoldowi Seidlerowi w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin*, Lublin 2003; *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), Radom 2004; D. Malec, *Notariat...*, s. 39–43; D. Malec, *Dzieje...*, s. 65–85.

organizacja notariatu uległa zmianie, co było spowodowane wydaniem przez niemieckie władze okupacyjne nowych regulacji notarialnych oraz działalnością organu reprezentującego sprawy notariatu w formie stowarzyszenia¹⁴⁷.

2. Notariat w II Rzeczypospolitej

2.1. Notariat w latach 1918–1933

In statu nascendi państwowości polskiej po pierwszej wojnie światowej zasadniczo obowiązywały trzy systemy organizacji notariatu:

- 1) austriacki, który był oparty na ustawie z 1871 r. (tzw. czysty notariat);
- 2) niemiecki, w którym brak było odrębnej regulacji notarialnej, a pełnienie funkcji notariusza zwykle łączyło się z członkostwem w korporacji (izbie) adwokackiej;
- 3) rosyjski, który był oparty na unormowaniu z 1866 r., na podstawie którego notariusz był urzędnikiem sądowym.

Istotne różnice występowały na obszarze dawnego Królestwa Polskiego, ze względu na zmiany w organizacji notariatu wprowadzone przez niemieckie władze okupacyjne oraz Tymczasową Radę Stanu i Radę Regencyjną Królestwa Polskiego¹⁴⁸. Unormowania obowiązujące na tym obszarze, czyli w okręgu Sądu Apelacyjnego w Warszawie, w tym ustawy hipoteczne, zostały rozciągnięte na teren okręgu sądowego białostockiego¹⁴⁹, a następnie na obszary podległe Zarządowi Cywilnemu Ziem Wschodnich, na podstawie rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziem

¹⁴⁷ Szerzej: D. Malec, *Dzieje...*, s. 84–85.

¹⁴⁸ Szerzej: *Ważniejsze czynności notarialne i hipoteczne w granicach Królestwa Polskiego załatwiane na zasadzie praw, które zastała w kraju okupacja Warszawy przez wojska niemieckie w d. 5 sierpnia 1915 r.*, praca zbiorowa staraniem i nakładem Józefa Zborowskiego, Warszawa 1918; H. Drzewiecki, *O izbach notarialnych*, Warszawa 1927; H. Drzewiecki, *Nieco z historii izb notarialnych w Polsce*, „Przegląd Notarialny” 1934, nr 6; M. Kurman, *Notariusze*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, tom I, *Abolicja – Państwo*, Z. Cybichowski (red.), Warszawa 1925–1930, s. 520–529; D. Malec, *Notariat...*, s. 57 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 129 i n.

¹⁴⁹ Zob. ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o prawach, obowiązujących w okręgu sądowym białostockim w zakresie sądownictwa (Dz. Praw Państwa Polskiego Nr 64, poz. 382).

Wschodnich z dnia 31 sierpnia 1919 r.¹⁵⁰ Ostatecznie zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 marca 1921 r. w przedmiocie niektórych zmian w przepisach prawnych, obowiązujących na Ziemiach Wschodnich¹⁵¹, na podstawie którego rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich obowiązywało na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej. W przypadku tzw. Litwy Środkowej został wydany dekret z dnia 18 listopada 1920 r. Naczelnego Dowódcy Wojsk Litwy Środkowej w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terytorium Litwy Środkowej¹⁵².

W związku z tym na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego, czyli na ponad połowie terytorium ówczesnego państwa polskiego, notariusze byli urzędnikami państwowymi, których mianował minister sprawiedliwości po zdaniu egzaminu przed właściwą komisją, która składała się z: prezesa sądu okręgowego, prokuratora oraz notariusza, powołanego przez prezesa sądu okręgowego. Notariusz nie mógł łączyć swojego stanowiska m.in. z urzędem państwowym, społecznym, zawodem adwokata. Notariusze dzielili się na: urzędujących przy wydziałach hipotecznych sądów okręgowych, w siedzibie tych wydziałów, oraz urzędujących przy wydziałach hipotecznych w miastach lub osadach, w okręgach miast większych, określonych przez prezesów sądów okręgowych. Liczbę notariuszy oznaczał minister sprawiedliwości w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych oraz skarbu. Notariusz mógł być pozbawiony urzędu na podstawie orzeczenia sądu albo przez ministra sprawiedliwości na wniosek sądu. Odpowiedzialność służbową notariusze

¹⁵⁰ Dz. Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziemi Wschodnich Nr 18, poz. 157. Zob. Rozkaz Naczelnego Wodza W.P. z dnia 15 października 1920 r. w przedmiocie organizacji wymiaru sprawiedliwości na terenach przyfrontowych i etapowych (Dz. Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych, nr 2, poz. 9).

¹⁵¹ Dz. U. Nr 29, poz. 166. Rozporządzenie Rady Ministrów zostało wydane na podstawie ustawy z dnia 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz. U. Nr 16, poz. 93). Zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 stycznia 1922 r. w przedmiocie zmiany niektórych przepisów normujących organizację sądownictwa i postępowanie sądowe cywilne w województwach: nowogródzkim, poleskim i wołyńskim oraz w powiatach: białowieskim, grodzieńskim i wołkowyskim województwa białostockiego (Dz. U. Nr 10, poz. 70).

¹⁵² Dz. Urzędowy Tymczasowej Komisji Rządzącej Nr 3, poz. 20. Zob. ustawa z dnia 6 kwietnia 1922 r. o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską (Dz. U. Nr 26, poz. 213); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 1922 r. o zmianie obowiązujących w Ziemi Wileńskiej przepisów prawnych w przedmiocie ustroju sądownictwa (Dz. Nr 47, poz. 414). Szerzej: *Ustawa hipoteczna z 1818 roku w brzemieniu z 1919 roku obowiązująca na obszarze ziem wschodnich z dodaniem przepisów uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa*, opracowali J. Glass, S. Kuzior, Warszawa 1927.

ponosili, zgodnie z Przepisami tymczasowymi o urządzeniu sądów w Królestwie Polskim¹⁵³, a skargi na czynności notariusza podlegały rozpoznaniu sądu okręgowego, w okręgu którego on urzędował¹⁵⁴.

Na obszarze dawnego zaboru pruskiego nadal obowiązywały unormowania niemieckie, które uzupełniało ustawodawstwo polskie. Notariusze byli urzędnikami państwowymi, a urząd ten mogła pełnić osoba, która była uprawniona do sprawowania urzędu sędziego lub adwokata. Liczba notariuszy nie była ustalana, przy czym minister sprawiedliwości mianował na to stanowisko według swojego uznania. Notariusz mógł być pozbawiony urzędu w wyniku postępowania dyscyplinarnego, na podstawie orzeczenia sądu dyscyplinarnego. Obszar urzędowania obejmował okręg sądu apelacyjnego, w którym siedzibę miał notariusz. Nadzór nad notariuszem sprawował: prezes sądu okręgowego, prezes sądu apelacyjnego, a ostatecznie minister sprawiedliwości¹⁵⁵.

W dawnej dzielnicy austriackiej organizacja notariatu została oparta na ustawie z 1871 r. oraz wcześniejszych regulacjach. Notariusze na tym obszarze, jak uznał Marian Kurman, „nie są urzędnikami państwowymi, ale mężami zaufania publicznego”¹⁵⁶. Notariusza mianował minister sprawiedliwości, przy czym uprzednio był ogłaszany konkurs w związku z wakującym stanowiskiem. Kandydata przedstawiała właściwa izba notarialna, opiniował określony sąd okręgowy i apelacyjny. Kandydat powinien był spełniać określone warunki m.in. zdać egzamin notarialny, adwokacki lub sędziowski oraz odbyć czteroletnią praktykę, z czego co najmniej dwuletnią u notariusza. Liczbę notariuszy określał minister sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii właściwej izby notarialnej. Sądem dyscyplinarnym dla notariuszy był sąd apelacyjny, a nadzór nad nimi sprawowała izba notarialna oraz prezesi sądów okręgowego i apelacyjnego.

¹⁵³ Zob. Dz. Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego z 1917 r. Nr 1.

¹⁵⁴ Szerzej: M. Kurman, *Notariusze...*, s. 520–524; *Ustawa notarialna obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych Warszawskiego, Lubelskiego i Ziemi Wschodnich (z wydania z roku 1914) przełożył Wacław Miszewski, Warszawa 1922.*

¹⁵⁵ Szerzej: M. Kurman, *Notariusze...*, s. 525–527; D. Malec, *Notariat...*, s. 67–75. W przypadku Górnego Śląska zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lipca 1922 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień o notariacie w górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz. U. Nr 59, poz. 530).

¹⁵⁶ M. Kurman, *Notariusze...*, s. 527.

Na obszarze właściwości sądu okręgowego notariusze tworzyli kolegium notarialne, przy czym kolegia w okręgu jednego sądu apelacyjnego mogły łączyć się ze sobą we wspólne kolegium. Kolegia notarialne tworzyły izbę notarialną, na której czele stał prezes. Do zadań izby należało m.in. czuwanie nad honorem i godnością notariatu; prowadzenie listy notariuszy; nadzór nad postępowaniem i urzędowaniem notariuszy. W ten sposób tylko na obszarze dawnego zaboru austriackiego działał samorząd w postaci izb notarialnych z siedzibą w: Krakowie, Lwowie oraz Przemyślu¹⁵⁷.

2.2. Prawo o notariacie z 1933 r.

Pierwsze projekty, które dotyczyły organizacji notariatu, pojawiły się już w okresie okupacji niemieckiej, przy czym w zasadzie dotyczyły dawnego Królestwa Polskiego¹⁵⁸. Po powstaniu państwa polskiego, poza środowiskiem notariuszy zwłaszcza z obszaru Małopolski, prace nad unifikacją prawa notarialnego były prowadzone w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵⁹. W końcu 1930 r. został ogłoszony drukiem projekt ustawy notarialnej, opracowany przez Jakuba Glassa¹⁶⁰, który następnie przekazano do zaopiniowania m.in. sądom, instytucjom i środowiskom prawniczym. Według poglądów J. Glassa notariat powinien stanowić odrębną korporację prawniczą z odpowiednimi prawami samorządowymi, a organy notarialne powinny być wzorowane na samorządzie adwokackim¹⁶¹. Dyskusja ogniskowała się przede wszystkim wokół stanowiska prawnego notariusza oraz samorządu notarialnego¹⁶². Tekst projektu Komisja Kodyfikacyjna uchwaliła w 1932

¹⁵⁷ Szerzej: M. Kurman, *Notariusze...*, s. 527–529; M. Kurman, *Notarjat. Hipoteka. Akty*, Warszawa 1930, s. 346–372; S. Breyer, *Z dziejów notariatu w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23; D. Malec, *Notariat...*, s. 157 i n.; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3..., s. 730–732.

¹⁵⁸ Zob. Sz. Landau, *Projekt ustawy notaryatu z przepisami przechodniemi i taryfą*, Warszawa 1917; J. Świętopełk-Zawadzki, *Projekt ustawy notarialnej*, Warszawa 1917; D. Malec, *Podstawowe zasady ustroju polskiego notariatu w świetle projektów i opinii z lat 1918–1933*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2000, tom LII, z. 1–2.

¹⁵⁹ Szerzej: W.L. Jaworski, *Reforma notarjatu*, Kraków 1929; D. Malec, *Notariat...*, s. 219 i n.

¹⁶⁰ Zob. *Projekt ustawy notarialnej opracowany przez referenta, członka Komisji Kodyfikacyjnej, Jakuba Glassa, na podstawie wytycznych, uchwalonych przez podkomisję przygotowawczą*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Sekcja Postępowania Cywilnego, tom I, z. 7, Warszawa 1930. Szerzej: D. Malec, *Notariat...*, s. 243 i n.

¹⁶¹ Zob. J. Glass, *Niektóre zagadnienia przyszłej polskiej ustawy notarialnej*, Warszawa 1930, s. 6, 10–11.

¹⁶² Zob. D. Malec, *Notariat...*, s. 241 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 158 i n.

r., w tym własny projekt opracowała Delegacja Notariatu. Projekty zostały przekazane ministrowi sprawiedliwości¹⁶³.

Ostatecznie w dniu 27 października 1933 r. Prezydent Rzeczypospolitej wydał rozporządzenie Prawo o notariacie¹⁶⁴. Rozporządzenie składało się z trzech części: Część pierwsza. Ustrój notariatu (Rozdział I. Postanowienia ogólne; Rozdział II. Objęcie i zmiana stanowiska notariusza; Rozdział III. Obowiązki i prawa notariuszów; Rozdział IV. Izby notarialne; Rozdział V. Nadzór nad notariatem. Odpowiedzialność notariuszów za szkody; Rozdział VI. Odpowiedzialność dyscyplinarna; Rozdział VII. Aplikanci i asesory notarialni); Część druga. Czynności notarialne¹⁶⁵ oraz Część trzecia Przepisy wprowadzające¹⁶⁶. Całość rozporządzenia była podzielona na 150 artykułów.

Notariusz, zgodnie z art. 1 rozporządzenia, był funkcjonariuszem publicznym powołanym do sporządzania aktów i dokumentów, którym strony były obowiązane lub chciały nadać charakter publiczny. Liczbę notariuszy oraz ich siedziby, w okręgu każdego sądu okręgowego, określał minister sprawiedliwości na podstawie rozporządzeń. Notariusza mianował minister sprawiedliwości, a kandydat na ten urząd powinien m.in. ukończyć studia prawnicze, odbyć aplikację oraz zdać egzamin notarialny. Od ostatnich dwóch warunków były zwolnione osoby, które przez co najmniej pięć lat zajmowały stanowisko sędziego lub prokuratora. Notariusz powinien był spełniać swoje obowiązki zgodnie z prawem i sumieniem oraz miał strzec powagi i godności pełnionego urzędu, w tym nie mógł wykonywać zajęć ubocznych, które przeszkadzałyby mu wykonywać obowiązki urzędowe albo nie licowały z powagą lub godnością jego stanowiska, w szczególności dotyczyło to zajęć związanych

¹⁶³ Zob. *Projekt ustawy notarialnej uchwalony w pierwszym czytaniu przez podkomisję Notarialną Komisji Kodyfikacyjnej*, Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Notarialna, z. 1, Warszawa 1933, s. 1; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3..., s. 732–734; D. Malec, *Notariat...*, s. 251–264.

¹⁶⁴ Dz. U. Nr 84, poz. 609.

¹⁶⁵ Rozdział I. Postanowienia ogólne; Rozdział II. Akty notarialne; Rozdział III. Wypisy i odpisy; Rozdział IV. Poświadczenia; Rozdział V. Doręczanie oświadczeń; Rozdział VI. Protokóły; Rozdział VII. Protesty; Rozdział VIII. Przyjmowanie dokumentów, pieniędzy lub papierów wartościowych na przechowanie; Rozdział IX. Przechowywanie akt; Rozdział X. Księgi notariusza.

¹⁶⁶ Rozdział I. Przepisy ogólne; Rozdział II. Przepisy szczególne dla okręgów Sądów Apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie; Rozdział III. Przepisy szczególne dla okręgów Sądów Apelacyjnych w Krakowie i Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie; Rozdział IV. Przepisy szczególne dla okręgów Sądów Apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz Sądu Okręgowego w Katowicach; Rozdział V. Zmiany w ustawie o opłatach stemplowych; Rozdział VI. Przepisy końcowe.

z handlem, przemysłem czy pośrednictwem w interesach. Ponadto notariusz korzystał przy wykonywaniu swoich czynności z ochrony prawnej, przysługującej urzędnikom państwowym.

Rozporządzenie wprowadzało na obszarze całego ówczesnego państwa polskiego samorząd notarialny, który tworzyły izby notarialne działające w siedzibie sądów apelacyjnych, a zakres ich działalności obejmował okręg sądu apelacyjnego. Każda izba miała osobowość prawną, a jej organami były walne zgromadzenia notariuszy oraz rada notarialna. Do zakresu działania walnego zgromadzenia należały sprawy, które dotyczyły m.in. wyboru członków rady notarialnej; uchwalania budżetu i wysokość składki rocznej na potrzeby izby; zatwierdzania sprawozdań rocznych i zamknięć rachunków, przedstawianych przez radę notarialną.

Rada notarialna działała w siedzibie izby, a jej skład liczbowy zależał od liczby notariuszy w danej izbie. Wybierała ona spośród swojego grona: prezesa, wiceprezesa, sędziów oraz rzeczników dyscyplinarnych. Prezes reprezentował radę notarialną oraz kierował jej pracami, w tym przewodniczył jej posiedzeniom. Do kompetencji rady notarialnej należały sprawy z zakresu m.in. administracji izby oraz zarząd jej majątkiem; prowadzenia listy notariuszy, asesorów i aplikantów notarialnych; zwoływania zgromadzeń izby i wykonywania uchwał walnego zgromadzenia; kierowania wykształceniem zawodowym aplikantów notarialnych; udział w sądownictwie dyscyplinarnym; czuwania nad należyтым wykonywaniem przez notariuszy, asesorów oraz aplikantów notarialnych ich obowiązków, w tym przestrzegania przez nich powagi i godności stanowiska notarialnego. Nadzór nad notariatem określonego okręgu należał do prezesa sądu okręgowego oraz prezesa sądu apelacyjnego wobec notariuszy okręgu apelacyjnego. Naczelnym nadzorem nad notariuszami oraz organami izb notarialnych sprawował minister sprawiedliwości, który mógł w przypadku rażących uchybień rozwiązać radę notarialną i powierzyć czasowe wykonywanie jej czynności kolegium administracyjnemu sądu apelacyjnego. Co istotne, zarządzenia nadzorcze ministra sprawiedliwości były prawomocne i nie były zaskarżalne.

Notariusz podlegał odpowiedzialności dyscyplinarnej za przewinienia służbowe i uchybienia powadze lub godności stanowiska notariusza. Do kar dyscyplinarnych zaliczano: upomnienie, naganę, grzywnę pieniężną oraz pozbawienie stanowiska

notariusza. W sprawach dyscyplinarnych orzekały w I instancji sąd dyscyplinarny izby notarialnej, którego skład stanowiło dwóch notariuszy, delegowanych przez radę notarialną ze swojego grona, oraz sędzia sądu okręgowego, który był przewodniczącym, wyznaczonym przez kolegium administracyjne sądu okręgowego siedziby izby. Odwoławczy sąd dyscyplinarny izby notarialnej orzekał w drugiej instancji w składzie: dwóch sędziów sądu apelacyjnego, wyznaczonych przez kolegium administracyjne tego sądu, z których jeden był wyznaczany przez to kolegium na przewodniczącego, oraz jeden notariusz, delegowany przez radę notarialną ze swojego grona. Rzecznikiem dyscyplinarnym izby był notariusz, wyznaczony przez radę, a sądu odwoławczego rzecznikiem dyscyplinarnym był prokurator sądu apelacyjnego.

Aplikant notarialny poza warunkami, które powinien spełniać kandydat na notariusza, miał przedstawić zaświadczenie notariusza (patrona) o gotowości przyjęcia go na aplikację. O przyjęciu kandydata na aplikację decydowała rada notarialna za zgodą prezesa sądu apelacyjnego. Aplikacja notarialna trwała pięć lat i polegała na zaznajomieniu aplikanta ze wszystkimi czynnościami notariusza. Aplikant był zobowiązany pracować w kancelarii patrona pod jego bezpośrednim kierownictwem oraz uczestniczyć w zajęciach, które organizowała rada notarialna. Po odbyciu aplikacji notarialnej aplikant przystępował do egzaminu notarialnego przed komisją egzaminacyjną, działającą przy radzie notarialnej okręgu, w którym odbywał aplikację. Po zdaniu egzaminu notarialnego aplikant uzyskiwał status asesora notarialnego, który mógł być upoważniony do zastępowania notariusza. Do asesorów notarialnych były stosowane odpowiednio, z pewnymi zmianami, przepisy o odpowiedzialności dyscyplinarnej notariuszy.

Istotne znaczenie miały przepisy wprowadzające w życie Prawo o notariacie – Część trzecia rozporządzenia, które m.in. utrzymywały jeszcze, określone w nich, różnice dzielnicowe w zakresie działalności notariatu. W szczególności dotyczyło to podziału notariuszy na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego czy też złożenia oświadczenia przez notariuszy wykonujących jednocześnie zawód adwokata o pozostaniu w notariacie¹⁶⁷. Na podstawie prawa o notariacie zostały wydane rozporządzenia

¹⁶⁷ Szerzej: M. Allerhand, *Prawo...*; J. Basseches, *Prawo o notariacie*, Lwów 1934; S. Szer, *Prawo o notariacie. Komentarz do czynności notarialnych*, Warszawa 1934; J. Glass, W. Natanson, *Prawo o notariacie*, Warszawa 1934; *Prawo o notariacie. Rozporządzenia wykonawcze, przepisy związkowe*

wykonawcze¹⁶⁸. Istotne znaczenie dla działalności notariatu miały rozporządzenia ministra sprawiedliwości, które dotyczyły ustalania liczby stanowisk notariuszy i ich siedzib urzędowych¹⁶⁹, co określano mianem zasady *numerus clausus*¹⁷⁰.

Wynika z tego, że polski notariat charakteryzował się: zasadą niepołączalności np. z adwokaturą, jak to miało miejsce na obszarze dawnego zaboru niemieckiego; wprowadzeniem w skali ogólnokrajowej aplikacji notarialnej; notariusz był funkcjonariuszem publicznym; notariat posiadał samorząd, który obejmował cały obszar ówczesnego państwa polskiego, przy czym samorząd nie miał organu na szczeblu centralnym, tak jak w przypadku adwokatury funkcje te pełniła Naczelna Rada Adwokacka. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo o notariacie określano mianem „konstytucji notariatu polskiego”, której rozwiązania organizacyjne oraz struktura samego aktu prawnego były podstawą ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie¹⁷¹. Ponadto po wejściu w życie nowego prawa notarialnego zostały rozpoczęte prace dotyczące określenia zasad etyki zawodowej¹⁷². W związku z wejściem w życie z dniem 1 stycznia 1934 r. – Prawa

(zebrał i skorowidzem opatrzył Norbert Garfunkel), Kraków 1934; S. Gołąb, *Organizacja...*, s. 107–115; Z. Grelowski, *Samorząd...*, s. 110–111; S. Włodyka, *Notariat*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. II, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968, s. 53–54; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3..., s. 744–753; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 76–81; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 92–94; D. Malec, *Notariat...*, s. 265 i n.; D. Malec, *Dzieje...*, s. 165 i n.; A. Oleszko, *Ustrój i zadania samorządu notarialnego*, Warszawa 2016, s. 40–46.

¹⁶⁸ Zob. m.in. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 31 października 1933 r. o pieczęciach notariuszów i organów izb notarialnych (Dz. U. Nr 88, poz. 686); 28 grudnia 1933 r. o trybie postępowania przy zwalnianiu notariuszów trwale niezdolnych do służby (Dz. U. Nr 103, poz. 803); 12 grudnia 1933 r. w sprawie ksiąg notariuszów (Dz. U. Nr 99, poz. 764); 15 listopada 1935 r. o wynagrodzeniu notariuszów (Dz. U. Nr 84, poz. 517).

¹⁶⁹ Zob. m.in. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 31 października 1933 r. o ustaleniu ilości stanowisk notariuszów i ich siedzib urzędowych (Dz. U. Nr 88, poz. 685); 15 marca 1934 r. o powiększeniu ilości stanowisk notariuszów w okręgu Sądu Okręgowego w Płocku (Dz. U. Nr 26, poz. 206); 1 lipca 1934 r. o ustaleniu ilości notariuszów z siedzibą w Białymstoku (Dz. U. Nr 62, poz. 527); 15 grudnia 1934 r. o ustaleniu ilości stanowisk notariuszów i ich siedzib urzędowych (Dz. U. Nr 110, poz. 987); 15 grudnia 1935 r. o ustaleniu ilości stanowisk notariuszów i ich siedzib urzędowych (Dz. U. Nr 95, poz. 596); 15 września 1936 r. o ustaleniu liczby notariuszów w niektórych miejscowościach (Dz. U. Nr 70, poz. 508); 22 października 1936 r. w sprawie stanowisk notariuszy w Płocku i Mławie (Dz. U. Nr 81, poz. 564); 14 grudnia 1936 r. o ustaleniu ilości stanowisk notariuszów w niektórych miejscowościach (Dz. U. Nr 92, poz. 647); 21 lutego 1937 r. w sprawie ustalenia ilości stanowisk notariuszów w niektórych miejscowościach (Dz. U. Nr 19, poz. 122).

¹⁷⁰ Szerzej: D. Malec, *Notariat...*, s. 284 i n.

¹⁷¹ D. Malec, *Notariat...*, s. 11, 265.

¹⁷² Zob. *Pod znakiem etyki zawodowej*, „Notariat-Hipoteka” 1932, nr 16; T. Kasperek, *Podwaliny zawodu i etyki notariusza*, „Przegląd Notarialny” 1935, nr 2; *O wysoki poziom etyki zawodowej*, „Przegląd Notarialny” 1938, nr 18.

o notariacie rozpoczęło działalność siedem izb notarialnych, w okręgach sądów apelacyjnych w: Warszawie, Lublinie, Wilnie, Poznaniu, Katowicach, Krakowie i Lwowie¹⁷³. Izby notarialne oraz liczebność notariatu przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Izby notarialne i stan osobowy notariuszy w latach 1934–1939

Izby notarialne	1 I 1934 r.	1 X 1934 r.	1 I 1935 r.	1 I 1936 r.	18 IX 1936 r.	23 XII 1936 r.	16 III 1937 r.	5 XI 1937 r.	6 VII 1938 r.	7 XII 1938 r.	11 VII 1939 r.
Warszawa	187	187	186	185	187	190	191	194	197	197	197
Poznań	150	150	153	153	158	163	163	164	164	164	166
Lwów	163	152	152	150	151	151	151	152	153	153	153
Kraków	90	116	116	117	119	123	124	126	130	130	131
Lublin	96	81	81	80	80	84	84	86	92	92	94
Wilno	66	66	66	66	66	66	66	66	65	65	65
Katowice	28	28	29	29	32	35	35	35	35	39	39
Ogółem	780	780	783	780	793	812	814	823	836	840	845

Źródło: D. Malec, *Notariat...*, s. 416; *Mały Rocznik Statystyczny*: 1936 r., s. 255; 1937 r., s. 343; 1938 r., s. 348; 1939 r., s. 360; „Przegląd Notarialny” 1938, nr 20, s. 20–21.

3. Notariat po drugiej wojnie światowej

3.1. Okres 1945–1989

Wybuch drugiej wojny światowej spowodował, że obszar państwa polskiego był pod okupacją. Na obszarach włączonych do III Rzeszy Niemieckiej został zlikwidowany polski samorząd notarialny, a w utworzonym Generalnym Gubernatorstwie obok polskiego notariatu, działającego na podstawie unormowań dotychczasowych, rozpoczął działalność notariat niemiecki. W przypadku izb notarialnych okupant niemiecki generalnie wprowadził zarząd komisaryczny¹⁷⁴.

¹⁷³ Szerzej: D. Malec, *Notariat...*, s. 349 i n.

¹⁷⁴ Szerzej: A. Wrzyszczyk, *Notariat w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945) – stan prawny*, „Rejent” 1997, nr 11; W. Mróz, *Notariat polski w latach 1939–1951* (cz. 1), „Rejent” 2004, nr 6; A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 40–43; D. Malec, *Notariat...*, s. 410–411; D. Malec, *Dzieje...*, s. 195–207.

Po drugiej wojnie światowej organizacja notariatu formalnie była oparta na Prawie o notariacie z 1933 r., przy czym jego działalność została dostosowana do nowego podziału administracyjnego, który wynikał ze zmian granic państwa polskiego. Wpływ na funkcjonowanie notariatu miała, przeprowadzona w latach 1945–1946, unifikacja prawa cywilnego, zwłaszcza w zakresie prawa rzeczowego oraz ksiąg wieczystych¹⁷⁵. Nowe regulacje prawne dotyczyły działalności notariuszy, a konkretnie obsadzania stanowiska notariusza przez ministra sprawiedliwości. Na ich podstawie do dnia 31 grudnia 1951 r.¹⁷⁶ mógł on przenosić notariuszy, bez ich zgody, do innych miejsc oraz zwalniać z zajmowanych stanowisk, a także w razie opróżnienia stanowiska notariusza mógł powierzyć czasowo wykonywanie jego obowiązków sędziemu lub prokuratorowi. Te szczególne uprawnienia ministra sprawiedliwości wynikały przede wszystkim ze strat osobowych notariatu oraz zmian gospodarczo-społecznych, w szczególności własnościowych po 1944 r. na obszarze ówczesnego państwa polskiego.

Prace nad reformą notariatu po drugiej wojnie światowej, w szczególności dotyczące jego organizacji, nabrały tempa w 1950 r. Wówczas Wiceminister Sprawiedliwości Tadeusz Rek stwierdził, że reforma notariatu jest rzeczą pilną, a notariat powinien stać się organem władzy państwowej. W związku z tym „upaństwowienie notariatu należy uznać jako podstawę reformy w tej dziedzinie”, zaś „Miejsce dotychczasowych kancelarii prowadzonych przez notariuszów o charakterze wolnego zajęcia zawodowego winny zająć państwowe biura notarialne, których liczbę dla poszczególnych województw i plan terenowego rozmieszczenia oznaczy Minister Sprawiedliwości w drodze zarządzenia”. Ponadto T. Rek zaznaczył, że: „Funkcję notariusza może bowiem sprawować tylko ten, kto jest godny być notariuszem w Polsce Ludowej, notariat nie może pozostać i nie pozostanie schroniskiem niedobitków reakcji żyjących obszarniczo-kapitalistyczną przeszłością i w skrytości

¹⁷⁵ Zob. D. Malec, *Dzieje...*, s. 209–211.

¹⁷⁶ Zob. dekret z dnia 24 stycznia 1946 r. o przenoszeniu i zwalnianiu notariuszów oraz o powierzaniu pełnienia obowiązków notariuszów sędziom i prokuratorom w okresie przejściowym (Dz. U. Nr 6, poz. 54); dekret z dnia 22 października 1947 r. o zmianie niektórych terminów w zakresie administracji wymiaru sprawiedliwości (Dz. U. Nr 65, poz. 386); ustawa z dnia 18 listopada 1948 r. o zmianie dekretu z dnia 24 stycznia 1946 r. o przenoszeniu i zwalnianiu notariuszów oraz o powierzaniu pełnienia obowiązków notariuszów sędziom i prokuratorom w okresie przejściowym (Dz. U. Nr 57, poz. 452); dekret z dnia 26 października 1949 r. o przedłużeniu mocy obowiązującej niektórych przepisów w zakresie administracji wymiaru sprawiedliwości (Dz. U. Nr 55, poz. 436); ustawa z dnia 18 stycznia 1951 r. o przedłużeniu mocy obowiązującej niektórych przepisów w zakresie administracji wymiaru sprawiedliwości (Dz. U. Nr 6, poz. 53).

ducha podniecających się rojeniami w stylu Bęc-Walskich. Notariuszem bowiem w Polsce Ludowej może być człowiek ustawiony prawidłowo pod względem społecznym i ideologicznym”¹⁷⁷. Oczywiście wzorce, w zakresie organizacji i działalności notariatu, miały pochodzić z praktyki oraz doświadczeń radzieckich¹⁷⁸.

Ostatecznie w dniu 25 maja 1951 r. została uchwalona ustawa – Prawo o notariacie¹⁷⁹, która składała się z 15 rozdziałów¹⁸⁰, podzielonych na 64 artykuły. Ustawa uchyliła Prawo o notariacie z 1933 r., a tym samym notariat został pozbawiony samorządu zawodowego, zgodnie bowiem z art. 61 regulacji zostały zniesione izby notarialne. Na podstawie art. 2 ustawy minister sprawiedliwości ustalał liczbę państwowych biur notarialnych oraz plan ich rozmieszczenia. Ponadto minister sprawiedliwości mianował, przenosił na inne miejsce służbowe oraz zwalniał notariuszy, w tym sprawował zwierzchni nadzór nad działalnością państwowych biur notarialnych, których działalnością kierowali notariusze wyznaczeni przez tego ministra. Notariuszem mogła zostać osoba, która spełniała ustawowe wymogi oraz złożyła egzamin notarialny¹⁸¹, przy czym minister sprawiedliwości mógł zwolnić poszczególne osoby od wymagań ukończenia studiów prawnych oraz zdania egzaminu notarialnego. W związku z tym notariusz był pracownikiem państwowym, który odpowiadał dyscyplinarnie lub porządkowo, według obowiązujących ówczesnie przepisów o państwowej służbie cywilnej¹⁸².

¹⁷⁷ T. Rek, *Sprawa reformy notariatu*, „Nowe Prawo” 1950, nr 12, s. 13–14. Szerzej: D. Malec, *Geneza upaństwowienia notariatu na tle zmian w wymiarze sprawiedliwości, prokuraturze oraz adwokaturze w Polsce w okresie stalinowskim*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012; A. Oleszko, *Ustrój i zadania...*, s. 47–53.

¹⁷⁸ Zob. K.S. Judelson, *Sowiecki notariat*, Moskwa 1959; *Notariat w SSSR*, A.F. Klejnman (red.), Moskwa 1960.

¹⁷⁹ Dz. U. Nr 36, poz. 276.

¹⁸⁰ Rozdział 1. Przepisy ogólne; Rozdział 2. Objęcie i zmiana stanowiska notariusza; Rozdział 3. Obowiązki i prawa notariuszów; Rozdział 4. Pracownicy notarialni; Rozdział 5. Zakres działania państwowych biur notarialnych; Rozdział 6. Tryb dokonywania czynności notarialnych; Rozdział 7. Akty notarialne; Rozdział 8. Poświadczenia; Rozdział 9. Doręczanie oświadczeń; Rozdział 10. Protokoły; Rozdział 11. Protesty; Rozdział 12. Przyjmowanie dokumentów na przechowanie; Rozdział 13. Wydawanie wypisów, odpisów i wyciągów; Rozdział 14. Przechowywanie akt i prowadzenie ksiąg notarialnych; Rozdział 15. Przepisy przejściowe i końcowe.

¹⁸¹ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1951 r. w sprawie zakresu egzaminu notarialnego, trybu jego przeprowadzenia i składu komisji egzaminacyjnej (Dz. U. Nr 65, poz. 449).

¹⁸² Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 kwietnia 1984 r. w sprawie zasad i trybu postępowania dyscyplinarnego oraz zawieszania w pełnieniu obowiązków notariuszy, asesorów

Istotne zmiany w ustawie o notariacie nastąpiły w związku z wejściem w życie dekretu z dnia 16 maja 1956 r. o zmianie prawa o notariacie¹⁸³. Dekret bowiem wprowadził wymóg odbycia aplikacji notarialnej, a także uchylił przepis pozwalający na mianowanie notariuszem osoby, która nie ukończyła wyższych studiów prawniczych. Następnie ustawa z dnia 21 grudnia 1962 r. o zmianie prawa o notariacie¹⁸⁴ m.in. przyznała prezesom sądów wojewódzkich uprawnienia w zakresie mianowania, przydzielania do określonych biur notarialnych oraz zwalniania aplikantów. Poza tym, na jej podstawie, zostało ustanowione stanowisko asesora notarialnego, którym mógł zostać aplikant mianowany przez ministra sprawiedliwości po odbyciu aplikacji i zdaniu egzaminu notarialnego¹⁸⁵.

W związku ze zmianami prawa o notariacie w 1963 r. ukazał się jednolity tekst ustawy¹⁸⁶. W styczniu 1972 r. minęło 20 lat funkcjonowania państwowego notariatu, a działających wówczas państwowych biur notarialnych było 280, w tym ponad 400 notariuszy, kilkudziesięciu asesorów i aplikantów notarialnych oraz około 1200 pracowników administracyjnych¹⁸⁷. Zapowiedzią zmian w organizacji notariatu było sympozjum naukowe, które odbyło się w lutym 1984 r. na temat: *Prawnoustrojowa pozycja notariatu w PRL (zagadnienia modelowe)*¹⁸⁸. Na sympozjum zajmowano się

sądowych i notarialnych oraz aplikantów sądowych i notarialnych (Dz. U. Nr 28, poz. 146). Szerzej: W. Natanson, *Zarys prawa o notariacie*, Warszawa 1953; *Prawo o notariacie oraz przepisy wykonawcze i ustrojowe według stanu na dzień 1 listopada 1952 r.*, Warszawa 1952; J. Sikorski, E. Korytowski, T. Dorożala, *Praktyka notarialna*, Warszawa 1956; S. Włodyka, *Organizacja...*, s. 318–321; Z. Resich, *Nauka...*, s. 209–212; B. Tymecki, *Notariat i czynności notarialne*, Białystok 1988.

¹⁸³ Dz. U. Nr 16, poz. 88.

¹⁸⁴ Dz. U. Nr 66, poz. 328.

¹⁸⁵ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lipca 1956 r. w sprawie aplikacji notarialnej i egzaminu notarialnego (Dz. U. Nr 33, poz. 156); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1984 r. o aplikantach sądowych i notarialnych (Dz. U. Nr 37, poz. 195). Szerzej: E. Janeczko, *Kształtowanie się notariatu w PRL*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23; A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 43–51; D. Malec, *Dzieje...*, s. 209 i n.

¹⁸⁶ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 kwietnia 1963 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu prawa o notariacie (Dz. U. Nr 19, poz. 106). Zob. *Prawo o notariacie oraz przepisy wykonawcze i związkowe*, zbiór opracowali: Z. Krauze, T. Szawłowski, Warszawa 1970; *Prawo o notariacie. Prawo o księgach wieczystych oraz przepisy wykonawcze i związkowe*, zbiór opracowali: Z. Krauze, T. Szawłowski, Warszawa 1973, 1981.

¹⁸⁷ Zob. J. Szczerski, *XX lat państwowego notariatu*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23.

¹⁸⁸ Szerzej: K. Krzekotowska, *Sprawozdanie z konferencji naukowej na temat prawnoustrojowej pozycji notariatu*, „Nowe Prawo” 1985, nr 3; K. Krzekotowska, *Ustrojowoprawna pozycja notariatu w PRL (sympozjum naukowe IBPS i Departamentu Nadzoru Ministerstwa Sprawiedliwości Popowo 14–15.II.1984 r.)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 23; I. Kleniewska, *Instytucja notariatu w wybranych państwach socjalistycznych i kapitalistycznych*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 23.

m.in. funkcjonowaniem oraz organizacją notariatu w wybranych państwach europejskich. Próba niejako „wkomponowania” działających państwowych biur notarialnych do zmieniających się warunków polityczno-ustrojowych było uchwalenie, krótko obowiązującej, ustawy z dnia 24 maja 1989 r. – Prawo o notariacie¹⁸⁹, która składała się z trzech działów, podzielonych na rozdziały, w sumie 82 artykuły¹⁹⁰. Zgodnie z art. 1 ustawy czynności notarialne miały być dokonywane przez notariuszy, którzy działali w państwowym biurze notarialnym oraz notariuszy prowadzących indywidualne kancelarie notarialne. Tworzenie oraz znoszenie indywidualnych kancelarii notarialnych należało do ministra sprawiedliwości. Notariusz, dokonując czynności notarialnych, miał być osobą zaufania publicznego.

W rozdziale 7 działu I ustawy przewidziano powołanie samorządowych organów notariuszy. Ustawodawca zaliczył do nich: okręgowe zgromadzenie notariuszy, Radę do Spraw Notariuszy przy Ministrze Sprawiedliwości oraz kolegium notariuszy. Okręgowe zgromadzenie notariuszy składało się z notariuszy, którzy działali w państwowych biurach notarialnych w jednym lub więcej okręgach sądów wojewódzkich. Kolegium notariuszy, składające się z: przewodniczącego i dwóch członków, było wybierane przez notariuszy państwowych biur notarialnych z obszaru właściwości danego sądu wojewódzkiego na okręgowym zgromadzeniu. Rada do Spraw Notariuszy przy Ministrze Sprawiedliwości miała być organem opiniodawczo-doradczym w sprawach notariatu. Składała się ona z dziewięciu członków – notariuszy, powoływanych przez ministra sprawiedliwości spośród kandydatów przedstawionych przez okręgowe zgromadzenia notariuszy. Ponadto notariusze, asesory oraz aplikanci notarialni, w tym pracownicy notarialni, mogli uczestniczyć w radach pracowniczych, które miały działać przy sądach rejonowych.

Ustawa przewidywała odpowiedzialność dyscyplinarną i porządkową notariuszy. W sprawach dyscyplinarnych miały orzekać w I instancji wojewódzkie sądy

¹⁸⁹ Dz. U. Nr 33, poz. 176.

¹⁹⁰ Dział I Ustrój notariatu (Rozdział 1. Przepisy ogólne; Rozdział 2. Mianowanie i zwalnianie notariuszy; Rozdział 3. Obowiązki i prawa notariuszy; Rozdział 4. Odpowiedzialność dyscyplinarna notariuszy; Rozdział 5. Aplikanci i asesory notarialni; Rozdział 6. Pracownicy notarialni; Rozdział 7. Samorządowe organy notariuszy; Rozdział 8. Rada pracownicza); Dział II Czynności notarialne (Rozdział 1. Przepisy ogólne; Rozdział 2. Tryb dokonywania czynności notarialnych; Rozdział 3. Akty notarialne; Rozdział 4. Poświadczenia; Rozdział 5. Protokoły; Rozdział 6. Protesty; Rozdział 7. Przyjmowanie dokumentów na przechowanie; Rozdział 8. Wydawanie odpisów i wyciągów oraz przechowywanie aktów notarialnych); Dział III Przepisy szczególne, zmiany w przepisach obowiązujących oraz przepisy przejściowe i końcowe.

dyscyplinarne, w składzie trzech notariuszy, a w tego rodzaju sprawach dyscyplinarnych miały być stosowane odpowiednio przepisy ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Aplikacja notarialna trwała dwa lata, a aplikanta mianował, zwalniał i przydzielał do odpowiedniego państwowego biura notarialnego prezes sądu wojewódzkiego. Asesorem, którego mianował minister sprawiedliwości, mógł być aplikant notarialny po odbyciu aplikacji i zdaniu egzaminu notarialnego¹⁹¹. Na podstawie ustawy zostały wydane akty wykonawcze¹⁹². Ustawa o notariacie jednak nie obowiązywała długo, bowiem do wejścia ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie.

3.2. Ustawa Prawo o notariacie z 1991 r.

Prawo o notariacie z 1991 r.¹⁹³ weszło w życie z dniem 22 kwietnia 1991 r.¹⁹⁴ W zakresie struktury ustawy, statusu prawnego notariusza oraz organizacji samorządu notarialnego korespondowało z rozwiązaniami legislacyjnymi przyjętymi w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 1933 r. – Prawo o notariacie. Ustawa jest złożona z dwóch działów: I Ustrój notariatu oraz II Czynności notarialne, podzielonych na rozdziały¹⁹⁵, na które składało się 112 artykułów (pierwotny tekst ustawy).

¹⁹¹ Szerzej: A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 51–52; D. Malec, *Dzieje...*, s. 250–255; A. Oleszko, *Ustrój i zadania...*, s. 53–56.

¹⁹² Zob. m.in. zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia: 19 grudnia 1989 r. w sprawie utworzenia i określenia siedzib państwowych biur notarialnych oraz ich oddziałów (Monitor Polski Nr 44, poz. 359); 19 grudnia 1989 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania państwowych biur notarialnych Monitor Polski z 1990 r. Nr 2, poz. 18); 15 listopada 1989 r. w sprawie określenia okręgów sądów wojewódzkich, na obszarze których działają okręgowe zgromadzenia notariuszy (Dz. Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 5, poz. 31).

¹⁹³ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz. U. Nr 22, poz. 91). Zob. D. Malec, *Dzieje...*, s. 257–258.

¹⁹⁴ Zob. ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych (Dz. U. Nr 22, poz. 92); R. Szytk, *Przepisy wprowadzające prawo o notariacie*, „Rejent” 1991, nr 2.

¹⁹⁵ Dział I Ustrój notariatu (Rozdział 1. Przepisy ogólne; Rozdział 2. Powoływanie i odwoływanie notariuszy; Rozdział 3. Obowiązki i prawa notariuszy; Rozdział 4. Samorząd notarialny; Rozdział 5. Nadzór nad notariatem i odpowiedzialność notariuszy za szkody; Rozdział 6. Odpowiedzialność dyscyplinarna; Rozdział 7. Aplikanci i asesory notarialni); Dział II Czynności notarialne (Rozdział 1. Przepisy ogólne; Rozdział 2. Tryb dokonywania czynności notarialnych; Rozdział 3. Akty notarialne; Rozdział 4. Poświadczenia; Rozdział 5. Doręczanie oświadczeń; Rozdział 6. Protokoły; Rozdział 7. Protesty; Rozdział 8. Przyjmowanie na przechowanie; Rozdział 9. Wypisy, odpisy i wyciągi oraz przechowywanie aktów notarialnych).

Notariusz, zgodnie z art. 2 ustawy¹⁹⁶, w zakresie swoich uprawnień działa jako osoba zaufania publicznego, korzystając z ochrony przysługującej funkcjonariuszom publicznym. W ramach wykonywanej działalności może on prowadzić tylko jedną kancelarię, a kilku notariuszy może prowadzić kancelarię na zasadach spółki cywilnej lub partnerskiej¹⁹⁷. Notariusza powołuje i wyznacza siedzibę jego kancelarii minister sprawiedliwości, na wniosek osoby zainteresowanej, po zasięgnięciu opinii rady właściwej izby notarialnej¹⁹⁸. Rejestr kancelarii prowadzi minister sprawiedliwości. Do warunków powołania na stanowisko notariusza ustawodawca zaliczył m.in. ukończenie studiów prawniczych, odbycie aplikacji notarialnej oraz złożenie egzaminu notarialnego.

Rozdział 4 działu I ustawy dotyczy samorządu notarialnego. Zgodnie z art. 26 ustawy notariusze tworzą samorząd notarialny, który obejmuje izby notarialne oraz Krajową Radę Notarialną. Posiadają one *ex lege* osobowość prawną. Organami izby notarialnej są: walne zgromadzenie notariuszy izby oraz rada izby notarialnej. Izbę notarialną stanowią notariusze prowadzący kancelarię w okręgu sądu apelacyjnego, a jej siedzibą jest siedziba tego sądu. Do zakresu działania walnego zgromadzenia notariuszy izby notarialnej należy m.in. wybór prezesa, wiceprezesów oraz pozostałych członków rady izby notarialnej, których liczba zależy od liczebności notariuszy w określonej izbie; wybór członka Krajowej Rady Notarialnej, notariuszy do sądów dyscyplinarnych oraz rzecznika dyscyplinarnego; uchwalanie budżetu; zatwierdzanie sprawozdań oraz ustalanie składek.

¹⁹⁶ Zob. obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo o notariacie (Dz. U. z 2017 r. poz. 2291).

¹⁹⁷ Zob. J. Frąckowiak, *Prowadzenie kancelarii przez notariuszy w formie spółki cywilnej albo spółki partnerskiej*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006.

¹⁹⁸ Szerzej: M. Grzybowski, *Konstytucyjne aspekty pozycji ustrojowej samorządu notarialnego*, [w:] *Notariusz w polskim systemie prawa. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej z okazji X-lecia reprivatyzacji notariatu przez Radę Izby Notarialnej w Krakowie pod patronatem Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Profesora dra hab. Franciszka Ziejki*, Kraków 2002; R. Szytk, *Zmiany modelowe prawa o notariacie*, „Rejent” 1999, nr 3; J. Jacyszyn, *Notariusz – zawodem zaufania publicznego*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 94–101; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 131–135; A. Urbanik, *Główne kierunki zmian prawa o notariacie*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996; R. Szytk, *Zasady modelowe i ustrojowe notariatu*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993; A. Oleszko, *Ustrój i zadania...*, s. 269 i n.

Prezes rady reprezentuje radę, kieruje jej pracami oraz jej przewodniczy. Do kompetencji rady izby notarialnej należy m.in. opiniowanie wniosków w zakresie powoływania i odwoływania notariuszy; nadzór nad wykonywaniem obowiązków przez notariuszy, zastępców notarialnych i aplikantów notarialnych oraz nad przestrzeganiem przez nich powagi i godności właściwej dla notariusza; organizowanie szkoleń aplikantów notarialnych; zarządzanie i rozporządzanie majątkiem izby; zwoływanie walnych zgromadzeń notariuszy izby i wykonywanie uchwał tych zgromadzeń; prowadzenie wykazów notariuszy, zastępców notarialnych i aplikantów notarialnych izby.

Reprezentantem notariatu jest Krajowa Rada Notarialna, która stanowi nowy organ w porównaniu z Prawem o notariacie z 1933 r. Składa się ona z notariuszy wybranych przez walne zgromadzenia notariuszy izb notarialnych. Na jej czele stoi prezes wybrany w tajnym głosowaniu spośród członków Krajowej Rady Notarialnej. Do atrybucji Krajowej Rady Notarialnej należy m.in. uchwalanie regulaminu wewnętrznego urzędowania kancelarii; przedstawianie opinii i propozycji w zakresie przepisów odnoszących się do działalności notariatu; wybór spośród członków rady rzecznika dyscyplinarnego; wypowiedanie się w sprawie zasad etyki zawodowej notariuszy; ustalanie programu aplikacji notarialnej oraz nadzór nad szkoleniem aplikantów; ustalanie zasad i trybu zwoływania kongresu notariuszy. Kongres notariuszy zwołuje Krajowa Rada Notarialna w celu zasięgnięcia opinii w istotnych sprawach notariatu.

Nadzór nad działalnością notariuszy i organami samorządu notarialnego sprawuje minister sprawiedliwości osobiście, w tym m.in. za pośrednictwem prezesów sądów apelacyjnych. Ponadto nadzór nad notariuszami na obszarze właściwości izby notarialnej wykonuje rada izby, czyli jej członkowie lub wyznaczone osoby – notariusze niebędący członkami rady albo emerytowani notariusze. Minister sprawiedliwości może zwrócić się do Sądu Najwyższego o uchylenie sprzecznych z prawem uchwał organu samorządu notarialnego¹⁹⁹.

¹⁹⁹ R. Szytk, *Problematyka prawna nadzoru nad notariatem*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996; Cz.W. Salagierski, *Funkcje integracyjne i nadzorcze Krajowej Rady Notarialnej*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1999; Cz.W. Salagierski, B. Tymecki, *Struktura samorządu notarialnego w niektórych państwach Europy Środkowej a struktura i podstawowe kompetencje samorządu*

Notariusz podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za przewinienia zawodowe²⁰⁰. Karami dyscyplinarnymi są: upomnienie, nagana, kara pieniężna, pozbawienie prawa prowadzenia kancelarii. W sprawach dyscyplinarnych orzekają sądy: dyscyplinarne izb notarialnych (w pierwszej instancji) oraz Wyższy Sąd Dyscyplinarny (w drugiej instancji). Od orzeczenia wydanego przez Wyższy Sąd Dyscyplinarny przysługuje obwinionemu, rzecznikowi dyscyplinarnemu, ministrowi sprawiedliwości, Rzecznikowi Praw Obywatelskich oraz Krajowej Radzie Notarialnej kasacja do Sądu Najwyższego²⁰¹. Istotne zmiany, w porównaniu z pierwotnym tekstem ustawy – Prawo o notariacie z 1991 r., wprowadzono w związku naborem na aplikację notarialną, co było pokłosiem tzw. otwarcia zawodów prawniczych.

Istotnym zagadnieniem samorządu notarialnego, po wejściu w życie ustawy – Prawo o notariacie z 1991 r., było opracowanie zasad etyki zawodowej. Dlatego już na pierwszym Kongresie Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej została podjęta uchwała, która dotyczyła rozpoczęcia prac zmierzających do uchwalenia Kodeksu Etyki Zawodowej Notariusza²⁰². Ostatecznie kodeks taki został uchwalony przez Krajową Radę Notarialną w dniu 12 grudnia 1997 r. i wszedł w życie dnia 1 stycznia 1998 r.²⁰³

notarialnego w Polsce, [w:] III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006; J. Greguła, T. Kot, Kształcenie aplikantów notarialnych jako zadanie samorządu, [w:] Notariusz w polskim systemie prawa. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej z okazji X lecia reprivatyzacji notariatu przez Radę Izby Notarialnej w Krakowie pod patronatem Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Profesora dra hab. Franciszka Ziejki, Kraków 2002; W. Fortuński, Samorząd notarialny – oczekiwane kierunki zmian, [w:] III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006.

²⁰⁰ Szerzej: R. Greszta, W. Greszta, *Kontrola wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego przez sąd dyscyplinarny Rady Izby Notarialnej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012; W. Kozielowicz, *Rozprawa przed sądem dyscyplinarnym izby notarialnej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012; W. Kozielowicz, *Odpowiedzialność...*, s. 361–400.

²⁰¹ Szerzej: A. Wróbel, *Charakter prawny samorządu notarialnego i jego kompetencje prawodawcze*, „Rejent” 2001, nr 5; M. Setkowicz, *Notariusz jako organ ochrony prawnej w świetle prawa polskiego i prawa Unii Europejskiej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3744, „Przegląd Prawa i Administracji” CVII, Wrocław 2016; A. Oleszko, *Ustrój polskiego...*, s. 268 i n.; P. Langowski, *Notariat...*, s. 60 i n.; *Zawody prawnicze. Orzecznictwo*, opracowanie P. Kierończyk, Sopot 1999, s. 251 i n.; M. Kolasa, *Zadania programowe notariatu polskiego*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1999; A. Redelbach, *Prawo o notariacie. Komentarz*, Toruń 2002; A. Oleszko, *Prawo o notariacie. Komentarz, cz. I (art. 1–78)*, Warszawa 2011; *Prawo o notariacie. Wprowadzenie i opracowanie Aleksander Oleszko*, Kluczbork–Lublin 2008.

²⁰² Szerzej: „Rejent” 1993, nr 5, s. 73; *Projekt zbioru zasad etycznych i powinności zawodowych notariuszy*, „Rejent” 1993, nr 7, s. 63–66; M. Kuryłowicz, *Etyczne podstawy notariatu*, „Rejent” 2001, nr 5; J. Stelmach, *Kilka uwag o kodeksie etyki notarialnej*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji*

V. Samorząd radców prawnych

1. Zagadnienia wstępne

Powstanie samorządu zawodowego radców prawnych wiąże się ściśle z zawodem radcy prawnego. Genezy powstania tego zawodu poszukuje się w starożytnym Rzymie, w którym powstał urząd doradcy prawnego (*iuris consulti*). Działał on bezpośrednio na rzecz swoich klientów. W I Rzeczypospolitej istniał urząd instygatora koronnego (*procurator fisci*), który m.in. reprezentował interesy majątkowe monarchy²⁰⁴. Ponadto w tym okresie funkcjonowali w miastach urzędnicy określani mianem syndyków, a ich działalność obejmowała m.in. obsługę prawną miast królewskich²⁰⁵. Rozwój instytucji doradców i zastępców prawnych w sprawach gospodarczo-majątkowych na ziemiach polskich przypada na XIX wiek. Chodzi przede wszystkim o instytucje prawne reprezentujące interesy skarbu państw zaborczych, czyli o działalność Prokuratorii Generalnej Królestwa Polskiego, powstałej w 1816 r., oraz Prokuratorii Skarbu Galicji, która powstała w 1851 r.²⁰⁶

Po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości w 1918 r. została utworzona Prokuratoria Rzeczypospolitej Polskiej²⁰⁷, w celu obrony prawnej i zastępstwa prywatnoprawnych i publicznoprawnych interesów państwa, w tym przedsiębiorstw państwowych. W praktyce jej zadania ogniskowały się wokół spraw sądowych oraz

notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996.

²⁰³ Tekst: *Kodeks Etyki Zawodowej Notariusza*, Poznań–Kluczbork 1998; P. Langowski, *Notariat...*, s. 196–206; W. Kozielowicz, *Odpowiedzialność...*, s. 405–411. Zob. M. Kuryłowicz, *Kodeks...*

²⁰⁴ Zob. P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy...*, s. 101; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 393.

²⁰⁵ Szerzej: W. Zarzycki, *Syndycy staropolscy – prekursorzy radców prawnych w dawnej Polsce*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002; A. Bereza, *Rys historyczny profesjonalnego świadczenia pomocy prawnej w Polsce*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010.

²⁰⁶ Zob. K. Buczyński, P. Sosnowski, *Prokuratoria Generalna. 200 lat tradycji ochrony dobra publicznego*, L. Bosek (red.), Warszawa 2016; R. Jastrzębski, recenzja książki: K. Buczyński, P. Sosnowski, *Prokuratoria Generalna. 200 lat tradycji ochrony dobra publicznego*, L. Bosek (red.), Warszawa 2016, „Przegląd Sejmowy” 2017, nr 3; *Prawo i państwo. Księga jubileuszowa 200-lecia Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej*, L. Bosek (red.), Warszawa 2017.

²⁰⁷ Zob. dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. Praw Państwa Polskiego Nr 14, poz. 181).

polegały na udzielaniu opinii prawnych²⁰⁸. W jej strukturze byli zatrudnieni pracownicy określani mianem m.in. starszych radców oraz radców²⁰⁹. Poza tym w tym okresie termin „radca prawny” dotyczył adwokatów, którzy reprezentowali i, co za tym idzie, zapewniali obsługę prawną publicznym podmiotom prawnym takim jak: banki, organy samorządowe czy spółki²¹⁰.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej w 1951 r. została zlikwidowana Prokuratoria Generalna, a jej funkcje przejęły organy zastępstwa prawnego²¹¹. Następnie został wydany dekret z dnia 2 czerwca 1954 r. o zastępstwie sądowym władz, urzędów, instytucji i przedsiębiorstw państwowych²¹². Zmiany własnościowe w państwie polskim, które zaszły po drugiej wojnie światowej, były spowodowane przede wszystkim nacjonalizacją przemysłu oraz reformą rolną. Konsekwencją ich stała się potrzeba zapewnienia obsługi prawnej m.in. organom państwa, przedsiębiorstwom państwowym, spółdzielniom. Dotyczyło to przede wszystkim tzw. jednostek gospodarki uspołecznionej²¹³, czyli jednostek organizacyjnych, które prowadziły działalność gospodarczą. Wiązało się to także z powstaniem w 1949 r., za wzorem radzieckich rozwiązań prawnoustrojowych, tzw. państwowego arbitrażu gospodarczego²¹⁴, który miał zapewnić wykonanie narodowych planów gospodarczych. Arbitraż był pozasądowym organem rozstrzygającym spory między jednostkami gospodarki uspołecznionej, a tworzyły go okręgowe komisje arbitrażowe na czele z Główną Komisją Arbitrażową²¹⁵. Państwowy arbitraż gospodarczy został

²⁰⁸ Zob. S. Gołąb, *Organizacja...*, s. 102–107; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 3...*, s. 727–729; G. Bieniek, H. Pietrkowski, *Reprezentacja Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2013, s. 56 i n.

²⁰⁹ Szerzej: K. Buczyński, P. Sosnowski, *Prokuratoria...*, s. 113 i n.

²¹⁰ Zob. A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 393.

²¹¹ Szerzej: K. Buczyński, P. Sosnowski, *Prokuratoria...*, s. 157 i n.

²¹² Dz. U. Nr 25, poz. 93.

²¹³ Szerzej: A. Dawidowicz, *Pojęcie „jednostka gospodarki uspołecznionej” a ustawodawstwo dotyczące reformy gospodarczej*, „Palestra” 1987, nr 5.

²¹⁴ Zob. dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym (Dz. U. Nr 46, poz. 340); ustawa z dnia 23 października 1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym (Dz. U. Nr 34, poz. 183).

²¹⁵ Szerzej: W. Kufel, M. Tyczka, *Państwowy arbitraż gospodarczy*, Warszawa 1957; Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, S. Czajkowski, *Państwowy arbitraż gospodarczy. Obsługa prawna jednostek gospodarki uspołecznionej. Przepisy – Orzecznictwo – Komentarz*, Warszawa 1970; H. Dawidowicz, *Państwowy arbitraż gospodarczy*, Katowice 1970; *Państwowy arbitraż gospodarczy w okresie XXX – lecia PRL*, T. Gontarz (red.), Warszawa 1974; Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, *Państwowy arbitraż gospodarczy. Komentarz*, Warszawa 1978.

zniesiony przez ustawę z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych²¹⁶.

Po przełomie październikowym 1956 r. na IV Krajowym Zjeździe Zrzeszenia Prawników Polskich przyjęto uchwałę w sprawie podjęcia prac nad uregulowaniem pozycji prawnika w aparacie gospodarki narodowej i administracji państwowej. W tym celu Prezydium Zarządu Głównego Zrzeszenia Prawników Polskich powołało specjalny zespół do opracowania wstępnych tez, które miały stać się podstawą dalszych prac ustawodawczych²¹⁷. W związku z tym w środowisku prawników pojawiły się głosy za wyodrębnieniem zawodu radcy prawnego oraz propozycje powołania odrębnego samorządu zawodowego²¹⁸.

Na początku lat 60. zostały wydane dwie regulacje, które określiły status radcy prawnego oraz organizację obsługi prawnej jednostek gospodarki uspołecznionej. Pierwszą z nich była uchwała Nr 533 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 1961 r. w sprawie obsługi prawnej przedsiębiorstw państwowych, zjednoczeń oraz banków państwowych²¹⁹. Zgodnie z brzmieniem jej § 1 obsługa prawna przedsiębiorstw państwowych, zjednoczeń (jednostek równorzędnych) oraz banków państwowych, które w skrócie określano mianem przedsiębiorstw, obejmuje m.in.: udzielanie porad, opinii i wyjaśnień w sprawach dotyczących stosowania obowiązujących przepisów prawnych; opracowywanie i opiniowanie projektów umów, pism procesowych oraz zastępstwo w postępowaniu sądowym, arbitrażowym, administracyjnym, w tym przed innymi organami orzekającymi. Obsługę prawną przedsiębiorstw wykonywali generalnie radcy prawni, a ogólne zasady organizacji obsługi prawnej przedsiębiorstw ustalał prezes Rady Ministrów.

Radcą prawnym mogła być zasadniczo osoba, która ukończyła wyższe studia prawnicze; była zatrudniona przez okres co najmniej trzech lat w: jednostce gospodarki uspołecznionej, administracji gospodarczej, organach prezydiów rad

²¹⁶ Dz. U. Nr 33, poz. 175.

²¹⁷ Zob. *Miejsce radcy prawnego*, „Prawo i Życie” 1956, nr 7; W. Dąbrowski, T. Kobyliński, *Dookoła problemu radców prawnych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1956, nr 8.

²¹⁸ Szerzej: *Zarys historii powstania samorządu radców prawnych. Opracowane w Ośrodku Badawczym Radców Prawnych w 1988 r., [w:] XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002, s. 130 i n.

²¹⁹ Monitor Polski Nr 96, poz. 406.

narodowych lub w innych organach państwowych; odbyła aplikację sądową lub arbitrażową oraz złożyła egzamin na stanowisko radcy prawnego. Co ważne radcami prawnymi nie mogli być adwokaci, którzy wykonywali zawód adwokacki oraz pozostający w czynnej służbie: sędziowie, prokuratorzy, notariusze, asesorowie sądowi lub prokuratury, pracownicy orzecznictwa w komisjach arbitrażowych. Pracownicy naczelnych i terenowych organów administracji państwowej mogli zostać radcami prawnymi przedsiębiorstw tylko za zezwoleniem kierownika organu, w którym byli zatrudnieni. Listę radców prawnych zatrudnionych w przedsiębiorstwach mających siedzibą na terenie działania określonej okręgowej komisji arbitrażowej prowadził prezes tej komisji. Wpis na listę radców prawnych następował na wniosek dyrektora przedsiębiorstwa. Dołączano do niego m.in. projekt umowy o pracę, a w przypadku wniosku o wpisanie adwokata na listę radców prawnych – stwierdzenie właściwej rady adwokackiej o niewykonywaniu przez niego praktyki adwokackiej.

Uchwała nakładała na radcę prawnego określone obowiązki, m.in. powinien on informować kierownictwo przedsiębiorstwa oraz komórki organizacyjne o treści nowych aktów normatywnych w zakresie działalności przedsiębiorstwa; informować kierownictwo oraz poszczególne komórki organizacyjne przedsiębiorstwa o stwierdzonych faktach naruszenia prawa. Zatrudnienie radcy prawnego następowało w drodze zawarcia z nim umowy o pracę, przy czym przed zatrudnieniem danej osoby na stanowisku radcy prawnego przedsiębiorstwo powinno było skierować wniosek do prezesa okręgowej komisji arbitrażowej o wpisanie tej osoby na listę radców prawnych jako radcę prawnego tego przedsiębiorstwa.

Radca prawny w sytuacji m.in. ujawnienia faktów nienależytego wykonywania swoich obowiązków, okoliczności podrywających zaufanie wymagane od pracownika pełniącego funkcje radcy prawnego, podlegał ocenie specjalnego zespołu, który składał się z przedstawicieli: prezesa Głównej Komisji Arbitrażowej, ministra, któremu podlegało zainteresowane przedsiębiorstwo, ministra finansów, ministra sprawiedliwości, zarządu głównego właściwego związku zawodowego oraz Zarządu Głównego Zrzeszenia Prawników Polskich. Zespół ten mógł udzielić radcy prawnemu: upomnienia, nagany, zagrozić skreśleniem z listy radców prawnych w razie dalszego naruszania obowiązków, a także skreślić radcę prawnego z tej listy.

Egzamin na stanowisko radcy prawnego był składany przed komisją, której przewodniczył prezes okręgowej komisji arbitrażowej lub osoba przez niego wyznaczona, a w jej składzie byli: sędzia, wyznaczony przez prezesa sądu wojewódzkiego; przedstawiciel prezydium wojewódzkiej rady narodowej oraz przedstawiciel Zrzeszenia Prawników Polskich. Szczegółowy zakres i tryb składania egzaminu określał prezes Głównej Komisji Arbitrażowej w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości. Ponadto prezes Głównej Komisji Arbitrażowej określał sposób prowadzenia listy radców prawnych oraz odbywania aplikacji arbitrażowej.

Drugą regulacją, która dotyczyła statusu radcy prawnego, było zarządzenie Nr 62 Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 lipca 1962 r. w sprawie ogólnych zasad organizacji obsługi prawnej przedsiębiorstw państwowych, zjednoczeń oraz banków państwowych²²⁰. Do zarządzenia zostały dołączone dwa załączniki. Pierwszy z nich dotyczył wytycznych organizacji obsługi prawnej przedsiębiorstw; zgodnie z jego § 3 radca prawny był samodzielnym pracownikiem przedsiębiorstwa i podlegał jego dyrektorowi lub wyznaczonemu przez dyrektora zastępcy, przy czym zajmował w strukturze organizacyjnej przedsiębiorstwa samodzielne stanowisko pracy. Załącznik określał m.in. warunki pracy radcy prawnego; organizację obsługi prawnej w przedsiębiorstwie, w tym w zjednoczeniu; postanowienia umowy o pracę; czas pracy; doraźne usługi prawne na rzecz przedsiębiorstwa (zjednoczenia).

Drugi załącznik określał m.in. obowiązki radców prawnych przedsiębiorstwa oraz zjednoczenia. Zaliczano do nich w szczególności: udzielanie pomocy prawnej, w tym informacji, opinii, porad, wyjaśnień w sprawach przedsiębiorstwa; redagowanie pism procesowych oraz odwołań od wydanych orzeczeń; występowanie przed sądami. Ponadto, zgodnie z treścią załącznika, radcowie prawni przedsiębiorstw i zjednoczeń, wykonując swoje obowiązki, mieli kierować się zasadami praworządności oraz interesami gospodarki narodowej, w tym przedsiębiorstwa (zjednoczenia).

²²⁰ Monitor Polski Nr 57, poz. 270. Zob. także uchwała Nr 400 Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 1963 r. w sprawie zasad wynagradzania radców prawnych i referentów prawnych zatrudnionych w przedsiębiorstwach państwowych, zjednoczeniach oraz w bankach państwowych (Monitor Polski Nr 94, poz. 438); zarządzenie Nr 24 Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 1972 r. zmieniające zarządzenie w sprawie ogólnych zasad organizacji obsługi prawnej przedsiębiorstw państwowych, zjednoczeń oraz banków państwowych (Monitor Polski Nr 15, poz. 98).

Co istotne, uchwała Rady Ministrów z 1961 r. oraz zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z 1962 r. w zasadzie regulowały organizację oraz działalność obsługi prawnej jednostek gospodarki uspołecznionej, w tym status radców prawnych, do pierwszej połowy lat 80²²¹. Warto jednak zaznaczyć, że w okresie poprzedzającym ustawową regulację zawodu radcy prawnego jego uprawnienia wykonywali adwokaci. W połowie lat 60. szacowano, że adwokatów wykonujących zawód radcy prawnego było 1271, co stanowiło 21,3% stanu liczebnego ówczesnej adwokatury polskiej²²², a na dzień 1 stycznia 1970 r. liczba ich wynosiła 1216 na całkowitą liczbę adwokatów wynoszącą 5717²²³. Ponadto w radach adwokackich działały komisje adwokatów radców prawnych, a w składzie rady, na zasadzie ususu, był wybierany adwokat, który wykonywał zawód radcy prawnego²²⁴.

W latach 60. i 70. były podejmowane próby ustawowej regulacji zawodu radcy prawnego, w tym wysuwano propozycje powołania samorządu zawodowego radców prawnych²²⁵. Oczywiście samorząd zawodowy radców prawnych nie istniał, przy czym w praktyce adwokaci – radcy prawni, należeli do adwokatury. Warto zaznaczyć, że zgodnie z ustawą z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju adwokatury²²⁶ adwokat mógł świadczyć pomoc prawną wyłącznie w zespole adwokackim, a podejmując decyzję o wykonywaniu zawodu radcy prawnego, nie mógł jednocześnie wykonywać zawodu adwokata²²⁷.

²²¹ Szerzej: S. Włodyka, *Organizacja...*, s. 311–317; H. Dawidowicz, *Państwowy...*, s. 63–71; Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, S. Czajkowski, *Państwowy...*, s. 219 i n.; Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, *Państwowy...*, s. 13–23; E. Wengerek, *Rola państwowego arbitrażu gospodarczego w organizacji obsługi prawnej jednostek gospodarki uspołecznionej*, [w:] *Państwowy arbitraż gospodarczy w okresie XXX-lecia PRL*, T. Gontarz (red.), Warszawa 1974; E. Kwiatkowska-Falęcka, *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010.

²²² Szerzej: W. Dąbrowski, *Adwokat – radca prawny*, „Palestra” 1965, nr 7–8; R. Marek, *Niektóre problemy pracy zawodowej adwokatów – radców prawnych w Warszawie*, „Palestra” 1965, nr 7–8.

²²³ Zob. E. Zybort, *Historia...*, s. 106–107.

²²⁴ Zob. A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 394.

²²⁵ Szerzej: *Zarys...*, s. 135–141.

²²⁶ Dz. U. Nr 57, poz. 309. Zob. zarządzenie Nr 36 Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 1964 r. w sprawie wytycznych dla wykonywania obsługi prawnej jednostek gospodarki uspołecznionej przez zespoły adwokackie (Monitor Polski Nr 31, poz. 135).

²²⁷ Chodzi o art. 18, 19, 70 ustawy z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju adwokatury. Zob. A. Bereza, *Rys...*, s. 26; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 394.

Prace nad projektem ustawy, która normowałaby wykonywanie zawodu radcy prawnego, przypadają na przełom lat 70. i 80.²²⁸, przy czym – jak podkreślano – „zagadnieniem najbardziej poruszającym środowisko radców prawnych jest sprawa samorządu zawodowego radców prawnych”, a „projekt ustawy kształtuje go na podobieństwo samorządu adwokackiego, ale z dostrzeżeniem odrębności obu tych zawodów doradztwa i pomocy prawnej oraz zasad ich wykonywania”²²⁹.

2. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych²³⁰ weszła w życie z dniem 1 października 1982 r. Istotne zmiany ustawy z 1982 r. o radcach prawnych były związane z przekształceniami polityczno-gospodarczymi w państwie polskim. Przede wszystkim ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej²³¹ określiła, że świadczenie pomocy prawnej (obsługi prawnej) podmiotom gospodarczym, w zakresie ich działalności gospodarczej, stanowi jeden z rodzajów działalności gospodarczej, a przez pomoc prawną rozumie się w szczególności doradztwo, sporządzanie opinii, a także zastępstwo procesowe wykonywane przez adwokata lub radcę prawnego. Następnie, po likwidacji państwowego arbitrażu gospodarczego, samorząd radców prawnych uzyskał kompetencję do prowadzenia list radców prawnych, dokonywania na nich wpisów oraz prowadzenia aplikacji radcowskiej²³². Kolejna ważna zmiana ustawy miała miejsce w 1997 r.²³³, a zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 1997 r. w sprawie stroju urzędowego radców

²²⁸ Szerzej: *Zarys...*, s. 141–145.

²²⁹ P.P. Lisiecki, *O radcach prawnych i wykonanej przez nich obsłudze prawnej*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1981, nr 5–6, s. 131. Zob. M. Staniszkis, *Projekt adwokatury dotyczący obsługi prawnej i samorządu radców prawnych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1981, nr 5–6; tekst zawarty także [w:] *XX lat samorządu radców prawnych 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002; E. Kwiatkowska-Falęcka, *Droga do zawodu radcy prawnego*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002; R. Tupin, *Kartka ze wspomnień o tym, jak rodził się samorząd radców prawnych*, „Radca Prawny” 2002, nr 4–5.

²³⁰ Dz. U. Nr 19, poz. 145. Tekst jednolity: obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o radcach prawnych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1870).

²³¹ Dz. Nr 41, poz. 324. Chodzi o art. 24 ustawy.

²³² Zob. ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (Dz. U. Nr 33, poz. 175).

²³³ Zob. ustawa z dnia 22 maja 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 75, poz. 471).

prawnych biorących udział w rozprawach sądowych²³⁴ określiło strój urzędowy radców prawnych, biorących udział w rozprawach sądowych. Kolejne zmiany ustawy²³⁵ m.in. zbliżały kompetencje radców prawnych z uprawnieniami adwokatów; zmieniały zasady i tryb naboru na aplikację radcowską; zmieniały zasady i tryb postępowania dyscyplinarnego oraz zakres nadzoru ministra sprawiedliwości nad samorządem radcowskim²³⁶.

Ustawa o radcach prawnych pierwotnie składała się z siedmiu rozdziałów²³⁷, podzielonych na 84 artykuły. Zgodnie z art. 1 ustawa określa zasady wykonywania zawodu radcy prawnego oraz zasady organizacji i działania samorządu radców prawnych. Jednostkami organizacyjnymi samorządu, posiadającymi osobowość prawną, są okręgowe izby radców prawnych i Krajowa Izba Radców Prawnych. Nadzór nad samorządem radców prawnych sprawuje minister sprawiedliwości²³⁸. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem tekstu ustawy radca prawny zasadniczo wykonywał zawód w ramach stosunku pracy, wykonując obsługę prawną dla państwowych i spółdzielczych jednostek organizacyjnych. Obecnie może także wykonywać zawód radcy prawnego w kancelarii radcy prawnego oraz w spółce cywilnej, jawnej, partnerskiej, komandytowej lub komandytowo-akcyjnej²³⁹.

Prawo do wykonywania zawodu radcy prawnego powstaje z chwilą dokonania wpisu na listę radców prawnych oraz złożenia ślubowania. Na listę radców prawnych może być wpisana zasadniczo osoba, która m.in. ukończyła studia prawnicze oraz odbyła

²³⁴ Monitor Polski Nr 68, poz. 667. Zarządzenie zostało uchylone przez rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego radców prawnych biorących udział w rozprawach sądowych (Dz. U. Nr 112, poz. 1184).

²³⁵ Zob. ustawy z dnia: 30 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 163, poz. 1361); 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 80, poz. 540); 20 lutego 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz ustawy – Prawo o notariacie (Dz. U. Nr 37, poz. 286).

²³⁶ Zob. A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 396; E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Historia...*, s. 36 i n.

²³⁷ Rozdziały: 1. Przepisy ogólne; 2. Wykonywanie zawodu radcy prawnego; 3. Uprawnienia do wykonywania zawodu radcy prawnego; 4. Aplikacja radcowska; 5. Samorząd radców prawnych; 6. Odpowiedzialność dyscyplinarna; 7. Przepisy szczególne, przejściowe i końcowe.

²³⁸ Zob. M. Mitera, *Nadzór Ministra Sprawiedliwości nad radcami prawnymi (uwagi na tle orzecznictwa)*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012.

²³⁹ Zob. T. Niedziński, *Formy wykonywania zawodu radcy prawnego (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012; P. Piniór, *Spółka partnerska radców prawnych. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012.

aplikację, trwającą trzy lata, i złożyła egzamin radcowski. Istotne zmiany, w porównaniu z pierwotnym brzemieniem tekstu ustawy, dotyczyły przebiegu aplikacji radcowskiej. Zgodnie bowiem z pierwotną treścią ustawy aplikację radcowską organizowały i prowadziły okręgowe komisje arbitrażowe, przy czym organy państwowego arbitrażu gospodarczego współdziałały w tych sprawach z organami samorządu radców prawnych²⁴⁰. Zmiany w tym zakresie nastąpiły po 1990 r. w szczególności w związku z tzw. otwarciem zawodów prawniczych. Obecnie organizacją i prowadzeniem aplikacji zajmują się okręgowe izby radców prawnych. Ponadto organy samorządu radców prawnych współdziałają w tych sprawach z organami administracji państwowej, sądami, kancelariami notarialnymi, prokuraturą, w tym patrona dla aplikanta radcowskiego wyznacza rada okręgowa izby radców prawnych.

Rozdział 5 ustawy dotyczy samorządu radców prawnych i, co istotne, regulacje w nim zawarte w dużej mierze odpowiadają pierwotnej treści ustawy z 1982 r. Powstanie samorządu radców prawnych było związane z wydaniem przez Ministra Sprawiedliwości, na podstawie art. 82 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych, zarządzenia z dnia 18 października 1982 r. w sprawie powołania Komitetu Organizacyjnego Samorządu Radców Prawnych²⁴¹. Zadaniem komitetu było: opracowanie regulaminu pierwszego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych i wybór delegatów na ten zjazd; ustalenie liczby tymczasowych okręgowych izb radców prawnych i obszarów ich działania, w tym siedzib; zwołanie pierwszych zgromadzeń okręgowych izb radców prawnych oraz Krajowego Zjazdu Radców Prawnych w ciągu roku od dnia wejścia w życie ustawy. Do czasu wyboru krajowych organów samorządu komitet miał uprawnienia Krajowej Rady Radców Prawnych, a jego działalność ustawała z chwilą wyboru Krajowej Rady Radców Prawnych. Pierwszy Zjazd Radców Prawnych miał miejsce w Warszawie w dniu 25 września 1983 r. Powołanie poszczególnych okręgowych izb radców prawnych nastąpiło na podstawie uchwały Nr 3 z dnia 16 grudnia 1983 r. Krajowej Rady Radców Prawnych w sprawie

²⁴⁰ Zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 września 1983 r. w sprawie aplikacji radcowskiej (Dz. U. Nr 56, poz. 251).

²⁴¹ Monitor Polski Nr 26, poz. 237. Szerzej: H. Fatyga, *Zarys historii powstania samorządu radców prawnych, cz. II – Komitet Organizacyjny Samorządu Radców Prawnych*, [w:] *XX lat Samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002.

powołania okręgowych izb radców prawnych, obszaru ich działania oraz siedzib²⁴². Zgodnie z tekstem jednolitym uchwały²⁴³ istnieje obecnie 19 okręgowych izb radców prawnych²⁴⁴. Obsługę prawną jednostek gospodarki uspołecznionej w latach 1975–1988 przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Obsługa jednostek gospodarki uspołecznionej w latach 1975–1988 (stan na dzień 31 grudnia)

rok / liczba	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Radcowie prawni	8 630	8 995	9 816	10 355	10 800	11 443	12 001	10 629	13 655	14 902	15 380	16 050	1 6647	17 274
Aplikanci radcowscy	1 287	1 285	1 307	1 173	1 043	1 015	1 001	907	938	859	1 345	1 378	1 398	1 334

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 536; *Rocznik Statystyczny 1977*, Warszawa 1977, s. 439; *Rocznik Statystyczny 1978*, Warszawa 1978, s. 445; *Rocznik Statystyczny 1979*, Warszawa 1979, s. 463; *Rocznik Statystyczny 1980*, Warszawa 1980, s. 488; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 620; *Rocznik Statystyczny 1982*, Warszawa 1982, s. 484; *Rocznik Statystyczny 1983*, Warszawa 1983, s. 480; *Rocznik Statystyczny 1984*, Warszawa 1984, s. 516; *Rocznik Statystyczny 1985*, Warszawa 1985, s. 516; *Rocznik Statystyczny 1986*, Warszawa 1986, s. 524; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 528; *Rocznik Statystyczny 1988*, Warszawa 1988, s. 510; *Rocznik Statystyczny 1989*, Warszawa 1989, s. 515.

Zgodnie z art. 40 ustawy o radcach prawnych samorząd jest niezależny w wykonywaniu swoich zadań, a przynależność do niego radców prawnych i aplikantów radcowskich jest obligatoryjna. Do zadań samorządu należy m.in. reprezentowanie radców prawnych i aplikantów radcowskich oraz ochrona ich interesów zawodowych; współdziałanie w kształtowaniu i stosowaniu prawa; przygotowywanie aplikantów radcowskich do należytego wykonywania zawodu radcy prawnego oraz doskonalenie zawodowe radców prawnych; nadzór nad należyтым

²⁴² Podstawą prawną wydania uchwały był art. 49 ust. 3 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych.

²⁴³ Zob. uchwała Nr 281/1X/2016 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały w sprawie powołania okręgowych izb radców prawnych, obszaru ich działania oraz siedzib z dnia 20 lipca 2016 r., [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, T. Scheffler (red.), Warszawa 2017, s. 697–701; L. Korczak i in., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, T. Scheffler (red.), Warszawa 2018, s. 910–913.

²⁴⁴ Są to okręgowe izby radców prawnych w: Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Toruniu, Wałbrzychu, Warszawie, Wrocławiu, Zielonej Górze.

wykonywaniem zawodu przez radców prawnych i aplikantów radcowskich; prowadzenie badań w zakresie funkcjonowania pomocy prawnej. Organami samorządu radcowskiego są: Krajowy Zjazd Radców Prawnych, Krajowa Rada Radców Prawnych, Wyższa Komisja Rewizyjna, Wyższy Sąd Dyscyplinarny, zgromadzenie okręgowej izby radców prawnych, rada okręgowej izby radców prawnych, okręgowa komisja rewizyjna, okręgowy sąd dyscyplinarny oraz Główny Rzecznik Dyscyplinarny i rzecznik dyscyplinarny²⁴⁵. Członkami organów samorządu mogą być tylko radcowie prawni. Krajowa Rada Radców Prawnych przedstawia obecnie corocznie informację o działalności samorządu Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej; w pierwotnej wersji informacja taka była składana Radzie Ministrów. Uchwały organów samorządu, których odpis przesyłany jest ministrowi sprawiedliwości, mogą być przez tego ministra zaskarżone do Sądu Najwyższego o uchylenie jako sprzeczne z prawem.

Okręgową izbę radców prawnych tworzą radcowie prawni i aplikanci radcowscy zamieszkali na terenie określonego okręgu. Utworzenie i teren działania okręgowej izby radców prawnych określa uchwała Krajowej Rady Radców Prawnych, uwzględniając zasadniczy podział terytorialny państwa. W zgromadzeniu okręgowej izby radców prawnych uczestniczą wszyscy radcowie prawni należący do danej izby oraz aplikanci radcowscy tej izby, ale bez prawa głosu. Do atrybucji zgromadzenia okręgowej izby radców prawnych należą sprawy z zakresu m.in. ustalania liczby członków rady okręgowej izby radców prawnych; wybór dziekana rady okręgowej izby radców prawnych oraz pozostałych członków rady; ustalania liczby członków okręgowej komisji rewizyjnej i okręgowego sądu dyscyplinarnego, w tym ich wybór; wybór rzecznika dyscyplinarnego; uchwalania budżetu okręgowej izby radców prawnych oraz zatwierdzania sprawozdań rady okręgowej izby radców prawnych z jego wykonania; oceny działalności organów okręgowej izby radców prawnych; wybór delegatów na Krajowy Zjazd Radców Prawnych, w tym jednego członka Krajowej Rady Radców Prawnych.

Działalnością okręgowej izby radców prawnych kieruje rada okręgowej izby radców prawnych, a jej organem wykonawczym jest jej prezydium, które składa się

²⁴⁵ W pierwotnej treści ustawy do organów samorządu radców prawnych nie zaliczano dwóch ostatnich organów.

z: dziekana, wicedziekanów, sekretarza, skarbnika oraz członków. Do kompetencji rady okręgowej izby radców prawnych należy w szczególności: reprezentowanie interesów zawodowych członków okręgowej izby radców prawnych; doskonalenie zawodowe radców prawnych; nadzór nad należytym wykonywaniem zawodu przez radców prawnych i aplikantów radcowskich; prowadzenie listy radców prawnych i aplikantów radcowskich. Okręgowa komisja rewizyjna zajmuje się kontrolą działalności finansowej rady okręgowej izby radców prawnych, a Wyższa Komisja Rewizyjna prowadzi kontrolę działalności finansowej Krajowej Rady Radców Prawnych. Z kolei okręgowy sąd dyscyplinarny rozpatruje sprawy dyscyplinarne członków okręgowej izby radców prawnych, które wniósł rzecznik dyscyplinarny, oraz odwołania od ostrzeżenia udzielonego przez dziekana radcy prawnemu lub aplikantowi radcowskiemu. Od orzeczenia okręgowego sądu dyscyplinarnego przysługuje odwołanie do Wyższego Sądu Dyscyplinarnego.

Radcy prawni oraz aplikanci radcowscy podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej m.in. za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godnością zawodu bądź za naruszenie swoich obowiązków zawodowych. Wyłączone są spod odpowiedzialności dyscyplinarnej czyny z zakresu porządku i dyscypliny pracy, określone w Kodeksie pracy. Warto zaznaczyć, że zgodnie z pierwotnym brzmieniem ustawy z 1982 r. odpowiedzialność dyscyplinarna dotyczyła także zawinionego, nienależytego wykonywania obowiązków określonych w ustawie oraz czynów sprzecznych ze ślubowaniem radcowskim lub zasadami etyki zawodowej. Do kar dyscyplinarnych zalicza się: upomnienie, nagany, karę pieniężną, zawieszenie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego (obecnie od trzech miesięcy do pięciu lat, a w przypadku aplikantów radcowskich od roku do trzech lat), pozbawienie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, w przypadku aplikantów radcowskich – wydalenie z aplikacji. Obecnie obok kary nagany, kary pieniężnej, zawieszenia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego orzeka się fakultatywnie albo obligatoryjnie, w ostatnim wypadku, zakaz wykonywania patronatu na czas określony. Ponadto w przypadku jednoczesnego ukarania za kilka przewinień dyscyplinarnych sąd dyscyplinarny wymierza karę za poszczególne przewinienia, a następnie karę łączną.

Radca prawny lub aplikant radcowski, przeciwko któremu toczy się postępowanie dyscyplinarne lub karne, może zostać tymczasowo zawieszony w czynnościach

zawodowych przez sąd dyscyplinarny, jeśli przemawiają za tym okoliczności sprawy. Postanowienie o takim zawieszeniu wydaje sąd dyscyplinarny z urzędu albo na wniosek stron. Rzecznik dyscyplinarny prowadzi postępowanie z urzędu, które obejmuje: dochodzenie, postępowanie przed sądem dyscyplinarnym oraz postępowanie wykonawcze. Sąd dyscyplinarny orzeka w składzie trzyosobowym, a sędziów wyznacza przewodniczący sądu dyscyplinarnego. Do rozpoznania sprawy jest właściwy sąd dyscyplinarny okręgowej izby radców prawnych, której obwiniony jest członkiem w chwili wszczęcia postępowania dyscyplinarnego. Odpis prawomocnego orzeczenia sądu dyscyplinarnego jest przesyłany właściwej radzie okręgowej izby radców prawnych, ministrowi sprawiedliwości oraz Krajowej Radzie Radców Prawnych. Wykonanie kar dyscyplinarnych należy do dziekana rady okręgowej izby radców prawnych²⁴⁶. Wyższy Sąd Dyscyplinarny rozpatruje odwołania od orzeczeń okręgowych sądów dyscyplinarnych, przy czym stanowi pierwszą instancję w sprawach dyscyplinarnych członków Krajowej Rady Radców Prawnych i rad okręgowych izb radców prawnych. Od orzeczeń wydanych w drugiej instancji przez Wyższy Sąd Dyscyplinarny przysługuje stronom, ministrowi sprawiedliwości, Rzecznikowi Praw Obywatelskich oraz Prezesowi Krajowej Rady Radców Prawnych kasacja do Sądu Najwyższego.

Krajową Izbę Radców Prawnych tworzą radcy prawni i aplikanci radcowscy zamieszkali na terenie RP. W Krajowym Zjeździe Radców Prawnych uczestniczą delegaci wybrani przez zgromadzenia okręgowych izb radców prawnych oraz z głosem doradczym, niebędący delegatami: członkowie ustępującej Krajowej Rady Radców Prawnych, Przewodniczący Wyższego Sądu Dyscyplinarnego, Główny Rzecznik Dyscyplinarny i Przewodniczący Wyższej Komisji Rewizyjnej. Krajowy Zjazd Radców Prawnych jest zwoływany przez Krajową Radę Radców Prawnych. Do kompetencji zjazdu należy m.in. wybór prezesa Krajowej Rady Radców Prawnych; wybór Krajowej Rady Radców Prawnych, Wyższej Komisji Rewizyjnej, Wyższego Sądu Dyscyplinarnego oraz Głównego Rzecznika Dyscyplinarnego; uchwalanie wytycznych działania samorządu i jego organów; określanie zasad

²⁴⁶ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 kwietnia 1984 r. w sprawie zasad i trybu postępowania dyscyplinarnego w stosunku do radców prawnych i aplikantów radcowskich (Dz. U. Nr 27, poz. 138), uchylone przez ustawę z dnia 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 80, poz. 540). Szerzej: W. Bujko, *Odpowiedzialność dyscyplinarna*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010; W. Kozielewicz, *Odpowiedzialność...*, s. 302 i n.

przeprowadzania wyborów do organów samorządu, liczby członków tych organów, trybu ich odwołania, a także zasad podejmowania uchwał przez organy samorządu; rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań Krajowej Rady Radców Prawnych, Wyższej Komisji Rewizyjnej, Wyższego Sądu Dyscyplinarnego i Głównego Rzecznika Dyscyplinarnego; uchwalanie zasad etyki radców prawnych oraz ustalanie podstawowych zasad gospodarki finansowej samorządu.

Krajową Radę Radców Prawnych stanowią: prezes i członkowie wybrani przez Krajowy Zjazd Radców Prawnych, w tym członkowie wybrani bezpośrednio przez zgromadzenia okręgowych izb, po jednym z każdej izby. Organem wykonawczym Krajowej Rady Radców Prawnych jest prezydium, które składa się z prezesa oraz wiceprezesów, sekretarza, skarbnika i członków, którzy są wybrani przez Krajową Radę Radców Prawnych. Zakres działalności Krajowej Rady Radców Prawnych został ujęty bardzo szeroko i obejmuje w szczególności: reprezentowanie samorządu wobec sądów, organów państwowych i samorządowych, instytucji i organizacji; udzielanie opinii o projektach aktów prawnych, w tym przedstawianie wniosków dotyczących unormowań prawnych; koordynowanie działalności okręgowych izb radców prawnych i sprawowanie nadzoru nad ich działalnością; wybór prezesa Krajowej Rady Radców Prawnych, Głównego Rzecznika Dyscyplinarnego, jeśli jego mandat wygaśnie w okresie pomiędzy Krajowymi Zjazdami Radców Prawnych; rozpatrywanie odwołań od uchwał rad okręgowych izb radców prawnych; koordynowanie doskonalenia zawodowego radców prawnych; uchwalanie regulaminów m.in. działalności samorządu i jego organów, odbywania aplikacji radcowskiej, prowadzenia list radców prawnych i aplikantów radcowskich, zasad wykonywania zawodu radcy prawnego; uchylanie sprzecznych z prawem uchwał zgromadzenia okręgowej izby radców prawnych; tworzenie okręgowych izb radców prawnych, w tym określania ich liczby oraz terytorialnego zasięgu; ustalanie zasad gospodarki finansowej samorządu²⁴⁷.

Ważną rolę w wykonywaniu zawodu radcy prawnego odgrywały i odgrywają zasady etyki zawodowej. Jeszcze przed uchwaleniem ustawy z 1983 r. o radcach prawnych, w latach 1976–1980, Zespół ds. Radców Prawnych Komisji Zawodów Prawniczych

²⁴⁷ Szerzej: *Zawody...*, s. 313 i n.; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 87–91; P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy...*, s. 101–135; A. Redzik, T.J. Kotliński, *Historia...*, s. 395–396; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 125–130; L. Korczak i in., *Ustawa...*

Zrzeszenia Prawników Polskich podjął próbę określenia wzorców etyczno-moralnych i zachowań osób wykonujących zawód radcy prawnego. I Krajowy Zjazd Radców Prawnych, który odbył się w Warszawie w dniach 24–25 września 1983 r., przyjął tezy do zasad etyki zawodowej, zobowiązując jednocześnie Krajową Radę Radców Prawnych do ich opracowania. W tym celu Krajowa Rada Radców Prawnych podjęła uchwałę z dnia 16 grudnia 1983 r., w której zobowiązała do przygotowania projektu Ośrodek Badawczy Radców Prawnych. Projekt zasad etyki zawodowej radcy prawnego został przygotowany przez ten ośrodek, a następnie II Krajowy Zjazd Radców Prawnych uchwalił w dniu 20 września 1987 r. Zasady Etyki Zawodowej Radcy Prawnego. Nowelizacje zasad etyki zawodowej oraz uchwalanie kolejnych zasad miały miejsce na następnych zjazdach²⁴⁸. W dniu 22 listopada 2014 r. Nadzwyczajny Krajowy Zjazd Radców Prawnych podjął uchwałę Nr 3/2014 w sprawie Kodeksu Etyki Radcy Prawnego. Kodeks etyki stanowi załącznik do tej uchwały, która weszła w życie dnia 1 lipca 2015 r.²⁴⁹

²⁴⁸ Szerzej: A. Popowicz, *Ewolucja zawodu radcy prawnego a zmiany zasad etyki zawodowej*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002; R. Tokarczyk, *Kontury etyki radcy prawnego*, „Radca Prawny” 2004, nr 4; Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004, s. 123–138; E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Wykonywanie...*, s. 265 i n.; E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Historia...*, s. 41–42; Z. Klatka, S.W. Ciupa, K. Stoga, T. Stecyk, *Zasady etyki zawodowej*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010, s. 119–181; 417–442.

²⁴⁹ Zob. *Zbiór przepisów samorządu radców prawnych*, Warszawa 2015, s. 29–49; W. Kozieliwicz, *Odpowiedzialność...*, s. 344–360; P. Skuczyński, *Nowy Kodeks etyki radcy prawnego – nowy model relacji z klientem?*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 12; *Kodeks Etyki Radcy Prawnego...*, T. Scheffler (red.), Warszawa 2017; T. Jaroszyński, A. Sękowska, P. Skuczyński, *Kodeks etyki radcy prawnego. Komentarz*, Warszawa 2016.

VI. Samorząd komorniczy

1. Zagadnienia wstępne

W dzisiejszym rozumieniu egzekucja orzeczeń sądowych miała w średniowieczu charakter samopomocy²⁵⁰. Występowała bowiem w formie m.in. wróżdy, zemsty czy zajazdu i miała charakter egzekucji rzeczowej (ruchomości oraz nieruchomości) oraz osobowej. Pierwsze regulacje prawa stanowionego na ziemiach polskich, które dotyczyły egzekucji, zostały zawarte w statutach Kazimierza Wielkiego²⁵¹. Warto zaznaczyć, że dominowało wówczas prawo zwyczajowe, a w obrębie określonych grup społecznych, np. stanów, występowały istotne różnice w zakresie prawa, sądownictwa, w tym dochodzenia roszczeń na podstawie orzeczeń sądowych²⁵². Do ówczesnych organów egzekucyjnych (głównych) zaliczano m.in. kasztelana, sąd wydający wyrok, sędziego duchownego, podkomorzego, starostę grodowego. Natomiast organy pomocnicze stanowił m.in. woźny, osoby towarzyszące woźnemu, służba starosty i pospolite ruszenie, wojsko²⁵³. W tym okresie termin „komornik” (łac. *camerarius*) dotyczył urzędnika zajmującego się administracją dworu książęcego, a na Śląsku zarządem dobrami i dochodami księcia²⁵⁴. Następnie termin ten był używany do określenia niższego urzędnika sądowego, do którego należało pozywanie przed sąd oraz egzekucja wyroków²⁵⁵.

²⁵⁰ W rozdziale wykorzystano opracowanie z dnia 20 października 2017 r. dotyczące samorządu komorniczego, które zostało sporządzone przez autora w Biurze Analiz Sejmowych (BAS-WAP-1683/17).

²⁵¹ Szerzej: J. Rafacz, *Egzekucja w Małopolsce od statutu wiślickiego do końca średniowiecza*, Warszawa 1927, s. 12 i n.

²⁵² Szerzej: O. Balzer, *Przewód sądowy polski w zarysie*, Lwów 1935, s. 243 i n.; S. Kutrzeba, *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów–Warszawa–Kraków 1921, s. 89 i n.; S. Kutrzeba, *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów–Warszawa–Kraków 1927, s. 102 i n.; S. Kutrzeba, *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Warszawa 1948, s. 86 i n.; K. Lubiński, *Problemy reformy urzędu komornika sądowego*, Toruń 1993, s. 11 i n.; G. Julke i in., *Egzekucja sądowa w Polsce*, pod kierunkiem Z. Szczurka, Sopot 2007, s. 36 i n.; P. Szustakiewicz, J. Zaleśny, *Organy...*, s. 183 i n.; W. Tomalak, *Status ustrojowy i procesowy komornika sądowego*, Warszawa 2014, s. 31 i n.

²⁵³ Szerzej: J. Rafacz, *Dawny...*, s. 200 i n.; J. Rafacz, *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, s. 148 i n.

²⁵⁴ Zob. J. Bardach, *Historia...*, s. 128, 252.

²⁵⁵ J. Bardach, *Historia...*, s. 273, 345, 358, 475. Zob. R. Tokarczyk, *Zarys przedmiotu etyki komornika*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 5–6, s. 5–7.

Istotne znaczenie miało, dla późniejszej praktyki okresu I Rzeczypospolitej dla sądów ziemskich, wejście w życie w 1523 r. *Formula processus*. W związku z tym wykonywanie wyroków zaczęło się odbywać w trybie odrębnego procesu egzekucyjnego, który toczył się przed starostą – organem egzekucyjnym. W przypadku szlachty gołoty (nieposesjonatów) wykonywanie wyroków miało charakter egzekucji osobistej, zaś w przypadku szlachty osiadłej (posesjonatów) egzekucja dotyczyła nieruchomości²⁵⁶.

W okresie zaborów unormowania dotyczące egzekucji, w tym organów egzekucyjnych, określały regulacje państw zaborczych. Wyjątkiem w tym zakresie był okres Księstwa Warszawskiego oraz Królestwa Polskiego. W Księstwie Warszawskim od dnia 1 maja 1808 r. obowiązywał Kodeks Napoleona, a także ustawodawstwo francuskie w zakresie m.in. postępowania cywilnego, prawa handlowego. Natomiast egzekucja wyroków sądowych oraz doręczanie pism procesowych należało do oficjalistów, określanych mianem burgrabiów. Następnie dekretem z dnia 14 października 1811 r. został powołany do egzekucji wyroków urząd komornika, a doręczanie pism procesowych powierzono woźnym sądowym. Po powstaniu Królestwa Polskiego stan ten zasadniczo utrzymał się do 1876 r.²⁵⁷, kiedy władze rosyjskie rozciągnęły na obszar królestwa rosyjskie ustawy sądowe, w tym rosyjską ustawę postępowania cywilnego z 1864 r. Postępowanie egzekucyjne, na podstawie prawomocnego wyroku sądowego, było prowadzone na wniosek wierzyciela, a organem wykonawczym był komornik²⁵⁸. To właśnie z tłumaczenia rosyjskiego terminu *sudiebnyj prystaw* (pol. komisarz sądowy) przyjęło się współczesne znaczenie w języku polskim instytucji komornika sądowego jako organu egzekucyjnego²⁵⁹.

²⁵⁶ Zob. S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. I: X–XVIII w.*, Kraków 1997, s. 453 i n.; D. Szpoper, I. Zdanowski, *Egzekucja w procesie polskim – zarys historii instytucji*, [w:] D. Szpoper, A. Bielecki, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000, s. 4 i n.

²⁵⁷ Zob. W. Sobociński, M. Senkowska-Gluck, *Księstwo Warszawskie*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski, tom III, Od rozbiorów do uwłaszczenia*, J. Bardach, M. Senkowska-Gluck (red.), Warszawa 1981, s. 128, 157, 486, 521.

²⁵⁸ Zob. K. Grzybowski, *Historia...*, s. 258; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 2: Polska pod zaborami*, Kraków 1998, s. 146 i n.; D. Szpoper, I. Zdanowski, *Egzekucja...*, s. 36 i n.

²⁵⁹ Zob. R. Łyszczek, *Instytucja komornika sądowego jako organu egzekucyjnego w okresie międzywojennym*, Sopot 2007, s. 24.

2. Status prawny komornika w II Rzeczypospolitej

Po pierwszej wojnie światowej do lat 30. obowiązywały regulacje państw zaborczych, dotyczące postępowania egzekucyjnego oraz organizacji organów egzekucyjnych. Jeżeli chodzi o regulacje egzekucyjne, można było wyróżnić trzy obszary:

- 1) ziemie centralne i wschodnie (dawny zabór rosyjski), na których obowiązywała rosyjska ustawa o postępowaniu cywilnym z 1864 r.;
- 2) ziemie zachodnie (dawny zabór pruski), na których obowiązywała niemiecka ustawa o postępowaniu cywilnym z 1877 r.;
- 3) ziemie południowe (dawny zabór austriacki), na których obowiązywały austriackie regulacje procesowe, w szczególności norma jurysdykcyjna, procedura cywilna z 1895 r. oraz ustawa o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym (ordynacja egzekucyjna) z 1896 r.; na obszar Spisza i Orawy, gdzie obowiązywało prawo węgierskie, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 r.²⁶⁰, rozciągnięto prawo austriackie²⁶¹.

W przypadku zaś organów egzekucyjnych sprawa ich organizacji przedstawiała się podobnie, jeśli chodzi o podział na trzy obszary, na których obowiązywały odmienne regulacje prawne. W zaborze rosyjskim działalność komorników normowały rosyjskie unormowania. Jednakże już w dniu 22 lutego 1918 r. ówczesna Rada Regencyjna Królestwa Polskiego wydała dekret w przedmiocie przepisów dla komorników²⁶². Zgodnie z dekretem komornicy byli urzędnikami wymiaru sprawiedliwości, powołanymi do wykonywania wyroków i decyzji sądów. Urzędowali oni przy sądach okręgowych, a przy wykonywaniu swoich czynności mieli kierować się przepisami

²⁶⁰ Dz. U. Nr 90, poz. 833.

²⁶¹ Z. Radwański, *Prawo cywilne i proces cywilny*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. 2, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968, s. 148; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3..., s. 538 i n.; R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 31 i n.

²⁶² Dz. Praw Królestwa Polskiego Nr 5, poz. 10. Zob. *Przepisy dla komorników sądowych, zawarte w ustawach i rozporządzeniach wykonawczych, obowiązujące w okręgach sądów apelacyjnych, warszawskiego, lubelskiego i ziem wschodnich*, zebrał i opracował J. Olszewski, Włocławek 1926.

zawartymi w ustawach postępowania cywilnego i karnego. Liczbę komorników określał minister sprawiedliwości, na wniosek sądu okręgowego.

Na obszarze dawnego zaboru pruskiego wykonywanie czynności egzekucyjnych powierzono urzędnikowi sądowemu (niem. *Gerichtsvollzieher*), co przetłumaczono: wykonawca lub egzekutor sądowy, przy czym w 1919 r., na podstawie rozporządzenia Ministra byłej dzielnicy pruskiej, nazwę tę zmieniono na komornik sądowy²⁶³. Natomiast unormowania austriackie nie przewidywały w ogóle instytucji komornika, a postępowanie egzekucyjne przeprowadzał sąd. Konkretnie poszczególne czynności egzekucyjne dokonywali sędziowie, przy czym byli do tego specjalnie powołani komisarze egzekucyjni, pracownicy oddziałów dla egzekucji, urzędnicy kancelarii sądowej oraz woźni²⁶⁴.

Dopiero na podstawie obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Kodeksu postępowania cywilnego²⁶⁵ nastąpiło ujednoczenie postępowania egzekucyjnego na obszarze państwa polskiego. Prace nad ustawą egzekucyjną były przedmiotem prac Komisji Kodyfikacyjnej²⁶⁶. Zgodnie z nową regulacją funkcję organów egzekucyjnych pełniły sądy grodzkie oraz urzędujący przy nich komornicy, przy czym czynności komorników kontrolowały właśnie te sądy²⁶⁷. W związku z tym komornik

²⁶³ R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 64.

²⁶⁴ R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 33. Zob. J. Dywer, *Zarys prawa egzekucyjnego obowiązującego w Małopolsce z uwzględnieniem ustawodawstwa innych dzielnic Polski*, Lwów 1922; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój...*, s. 91–92, 122, 141; R. Łyszczek, *Prawne aspekty ustrojowo- procesowej pozycji komornika sądowego w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 1–3, s. 74 i n.; B. Stróżewski, *Instytucja komornika sądowego w okresie międzywojennym*, [w:] *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi. Księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Z. Szczurek, G. Sikorski (red.), Sopot 2017.

²⁶⁵ Dz. U. Nr 112, poz. 934. Szerzej: Z. Radwański, *Prawo...*, s. 164–165; R. Łyszczek, *Organy egzekucji sądowej w II Rzeczypospolitej do czasu wprowadzenia instytucji komornika sądowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2005, nr 7–9; R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 125 i n.

²⁶⁶ Zob. J.H. Allerhand, *Sąd czy komornik*, „Młoda Palestra” 1929, nr 2; W.J., *Urząd komornika na tle przyszłej ustawy egzekucyjnej*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 3; A. Mazurek, *Przyszłość stanowiska i uposażenie komornika*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 15; D. Szpoper, I. Zdanowski, *Komornik w II Rzeczypospolitej – rozwiązania normatywne i projekty legislacyjne. Przyczynek do dziejów instytucji w latach 1917–1928*, [w:] D. Szpoper, A. Bielecki, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000, s. 51 i n.

²⁶⁷ R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 160 i n. Szerzej: M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego, cz. 2, Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Lwów 1933; J. Korzonek, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające: część druga Kodeksu postępowania cywilnego wraz z przepisami wprowadzającymi, wszystkimi przepisami związkowymi, utrzymanymi w mocy przepisami dzielnicowymi, postanowieniami umów międzynarodowych, przepisami o egzekucji administracyjnej i skarbowej, regulaminami i. t. d. oraz motywami ustawodawczymi. T. 1, (Art. 508-597)*, Kraków 1934;

przeprowadzający egzekucję występował jako organ państwowy, który nie był związany żadnym stosunkiem cywilnoprawnym ze stronami postępowania²⁶⁸.

Wcześniej jednak weszło w życie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁶⁹. Zgodnie z art. 263 tego rozporządzenia w sądach grodzkich urzędowali komornicy do pełnienia czynności egzekucyjnych i innych, określonych w ustawach. Do komorników, zgodnie z art. 267 tego rozporządzenia, miały zastosowanie przepisy ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej²⁷⁰. Należy zaznaczyć, że to właśnie rozporządzenie – Prawo o ustroju sądów powszechnych przesądziło o wprowadzeniu na całym obszarze ówczesnego państwa polskiego instytucji komornika²⁷¹.

W praktyce jednak właściwe unormowania dotyczące instytucji komornika zostały określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. o komornikach²⁷², które zostało wydane na podstawie rozporządzenia – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Wydanie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości o komornikach zbiegło się z ogłoszeniem jednolitego tekstu Kodeksu postępowania cywilnego. Ponadto w dniu 15 grudnia 1932 r. Minister Sprawiedliwości wydał inne regulacje, dotyczące działalności komorników²⁷³. Najważniejsze jednak znaczenie

J. Korzonek, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające: część druga Kodeksu postępowania cywilnego wraz z przepisami wprowadzającymi, wszystkimi przepisami związkowymi, utrzymanymi w mocy przepisami dzielnicowymi, postanowieniami umów międzynarodowych, przepisami o egzekucji administracyjnej i skarbowej, regulaminami i t.d. oraz motywami ustawodawczymi*. T. 2, (Art. 598-864), Kraków 1934; F. Kruszelnicki, *Zarys systemu polskiego prawa egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Warszawa 1934.

²⁶⁸ R. Łyszczek, *Prawne...*, s. 86.

²⁶⁹ Dz. U. Nr 12, poz. 93. Zob. A.G. Harla, *Status prawny komorników w świetle materiałów Komisji Kodyfikacyjnej II RP. Wnioski i postulaty de lege ferenda*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014.

²⁷⁰ Dz. U. Nr 21, poz. 164. Zob. S. Gołąb, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929, s. 46, 48, 201, 379–384; 443–448; S. Gołąb, *Organizacja...*, s. 48, 59, 75, 83.

²⁷¹ Zob. R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 150–151.

²⁷² Dz. U. Nr 107, poz. 886. Zmiana: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 1939 r. o zmianie rozporządzenia o komornikach (Dz. U. Nr 13, poz. 77).

²⁷³ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1932 r.: Instrukcja dla komorników (Dz. U. Nr 114, poz. 946); o postępowaniu przy opisie i oszacowaniu nieruchomości (Dz. U. Nr 114, poz. 947); o taksie za czynności komorników (Dz. U. Nr 114, poz. 948). Zob. *Przepisy dla komorników*, Warszawa 1933; *Zbiór ustaw i rozporządzeń o komornikach*, Lwów 1933; *Zbiór rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości dotyczących komorników sądowych*, Szamotuły 1933; S. Gołąb, Z. Wusatowski,

dla sytuacji prawnej komornika miało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. o komornikach. Zgodnie z regulacją komornicy byli mianowani przez prezesa sądu apelacyjnego, na stałe lub do odwołania, po odbyciu zasadniczo jednorocznej praktyki oraz złożeniu państwowego egzaminu przed komisją ustanawianą przy sądzie okręgowym. Ponadto rozporządzenie określało obowiązki i prawa komorników, w tym nadzór oraz odpowiedzialność służbową. Bezpośredni nadzór służbowy nad komornikiem sprawował kierownik sądu grodzkiego, przy którym komornik urzędował²⁷⁴. W sprawach nieuregulowanych w rozporządzeniu, zgodnie z jego § 5, była stosowana ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej oraz inne przepisy dotyczące urzędników państwowych.

W okresie II Rzeczypospolitej nie funkcjonował w dzisiejszym rozumieniu samorząd komorniczy, czyli samorząd zawodowy (specjalny). Istniały natomiast zrzeszenia w postaci stowarzyszeń, które wykazały aktywność w związku z wejściem w życie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. o komornikach, określanego mianem pragmatyki służbowej dla komorników. Mianowicie w dniu 4 marca 1933 r. został złożony Ministrowi Sprawiedliwości memoriał w sprawie powołania oraz ustalenia przez Komisję Weryfikacyjną nabytych praw służby państwowej przez komorników, którzy przed objęciem tych urzędów pozostawali uprzednio na stanowiskach urzędników państwowych²⁷⁵. W trakcie prac nad prawem egzekucyjnym Prezydium Zarządu Głównego Zrzeszenia Komorników Sądowych apelacji warszawskiej, wileńskiej i lubelskiej w dniu 9 marca 1932 r. złożyło Ministrowi Sprawiedliwości memoriał, w którym proponowało wprowadzić w Warszawie na okres próbny (roku) Radę Nadzorczą Komorników Sądowych, która

Kodeks postępowania cywilnego, cz. 2, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Kraków 1933, s. 763 i n.; *Kodeks komornika*, Lwów 1936; Ś. Kruszelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego*, cz. 2, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Poznań 1933, s. 201 i n.; M. Allerhand, *Kodeks...*, s. 793 i n.; F. Kruszelnicki, *Zarys...*, s. 6–7; R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 148.

²⁷⁴ Szerzej: B. Tkaczyk, *Reforma instytucji komorników sądowych* „Głos Gminy Wiejskiej” 1931, nr 18; J. Jabłoński, *Sytuacja komorników w obliczu nowych rozporządzeń o ich organizacji*, „Egzekucja Sądowa” 1933, nr 12; *Pragmatyka dla komorników*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 18; E. Janik, *Nadzór służbowy nad komornikiem sądowym i kontrola jego czynności*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 9; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3..., s. 670–671; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój...*, s. 255; R. Łyszczek, *Prawne...*, s. 84 i n.; R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 150 i n.; R. Łyszczek, *Wpływ regulacji prawnych państw zaborczych dotyczących organów egzekucji sądowej na zuniifikowane ustawodawstwo polskie w okresie II Rzeczypospolitej – wybrane zagadnienia*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2008, t. 2.

²⁷⁵ Zob. *Memoriał Zarządu Głównego do Pana Ministra Sprawiedliwości*, „Egzekucja Sądowa” 1933, nr 6.

nie uszczuplając praw władz nadzorczych, sprawowałaaby nadzór nad czynnościami komorników w stolicy²⁷⁶. Ponadto, w memoriale Prezydium Zarządu Głównego Zrzeszenia Komorników Sądowych apelacji warszawskiej, wileńskiej i lubelskiej, proponowano zamienić nazwę „komornik sądowy” na „komisarz sądowy” oraz przywrócić sposób nominacji na stanowisko komornika przez zarządzenie Ministra Sprawiedliwości²⁷⁷.

Natomiast w 1933 r. na łamach czasopisma „Egzekucja Sądowa” zamieszczono w całości Statut Zrzeszenia Komorników Sądowych Rzeczypospolitej Polskiej, które stanowiło stowarzyszenie²⁷⁸. Zgodnie ze statutem zrzeszenie było organizacją apolityczną, zawodową, która obejmowała w zakresie swojej działalności wszystkich komorników sądowych, urzędujących na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Siedzibą zrzeszenia było miasto stołeczne Warszawa. Statut składał się z 47 artykułów, podzielonych na 9 rozdziałów²⁷⁹.

3. Lata 1945–1997

Po zakończeniu drugiej wojny światowej nadal zasadniczo obowiązywały regulacje z okresu II Rzeczypospolitej, w szczególności rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. o komornikach²⁸⁰. W związku z tym komornik sądowy był urzędnikiem państwowym, mianowanym przez prezesa sądu apelacyjnego, który pobierał wynagrodzenie zgodnie z ustawą o uposażeniu

²⁷⁶ Zob. R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 172.

²⁷⁷ Szerzej: A. Grzybowski, *Nazwa i Rada Komorników Sądowych*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 7.

²⁷⁸ Zob. R. Łyszczek, *Instytucja...*, s. 272–273.

²⁷⁹ Były to rozdziały: I. Nazwa, siedziba, teren i charakter zrzeszenia; II. Cele Zrzeszenia; III. Środki; IV. Charakter osoby prawnej; V. Członkowie, ich prawa i obowiązki; VI. Fundusze i majątek Zrzeszenia; VII. Władze Zrzeszenia. A. Walne Zebranie. B. Zarząd Główny; VIII. Koła miejscowe Zrzeszenia; IX. Sąd Koleżeński; X. Komisje; XI. Rozwiązanie Zrzeszenia. Zob. „Egzekucja Sądowa” 1933, nr 6, s. 10–16.

²⁸⁰ Zob. *Przepisy dla komorników. Rozporządzenie o komornikach. Instrukcja. Taksa. Przepisy związkowe. Okólniki i zarządzenia. Według stanu na dzień 15.X.1948 r.*, Warszawa 1948; *Kodeks postępowania cywilnego: tekst kodeksu i przepisów wprowadzających z orzecnictwem Sądu Najwyższego oraz przepisy uzupełniające i związkowe*, t. 1, *Tekst i orzecnictwo*, oprac. J.J. Litauer, W. Świąćicki, Poznań 1947; *Kodeks postępowania cywilnego: tekst kodeksu i przepisów wprowadzających z orzecnictwem Sądu Najwyższego oraz przepisy uzupełniające i związkowe*, t. 2, *Przepisy uzupełniające i związkowe, skorowidz*, oprac. J.J. Litauer, W. Świąćicki, Poznań 1947; R. Moszyński, L. Policha, B. Targoński, *Przepisy dla komorników*, Warszawa 1959, s. 7 i n.

urzędników państwowych²⁸¹. Rozporządzenie z dnia 1 grudnia 1932 r. o komornikach zostało uchylone przez rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1960 r. o komornikach²⁸². Zgodnie z § 1 ostatniego z rozporządzeń komornik był pracownikiem państwowym, powołanym do pełnienia czynności egzekucyjnych i innych, wskazanych w ustawach. Liczbę stanowisk komorników określał minister sprawiedliwości, a okręg urzędowy komornika (rewir) obejmował zasadniczo okręg sądu powiatowego lub jego część. Podobnie jak w poprzednim rozporządzeniu z 1932 r. w sprawach nieuregulowanych w rozporządzeniu do komorników stosowano ustawę z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej i inne przepisy dotyczące urzędników państwowych. Komornika, po odbyciu praktyki oraz zdaniu egzaminu, mianował na określone stanowisko prezes sądu wojewódzkiego. Mianowanie mogło nastąpić na stałe lub do odwołania. Bezpośredni nadzór służbowy nad komornikiem sprawował prezes sądu powiatowego, przy którym urzędował komornik. Po 1975 r. był to prezes sądu rejonowego²⁸³, co wiązało się z likwidacją powiatów²⁸⁴. Wynika z tego, że rozporządzenie w dużej mierze nawiązywało do rozporządzenia z 1932 r.²⁸⁵ W statusie prawnym komorników istotnych zmian nie przyniosło także wejście w życie ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego²⁸⁶, komornika bowiem definiowano jako samodzielnego pracownika państwowego, powołanego do pełnienia czynności egzekucyjnych i innych wskazanych w ustawach, niezależnego w rozstrzyganiu i wykonywaniu od stron, a podległego w drodze nadzoru sądowi²⁸⁷.

²⁸¹ Zob. W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie*, cz. 2, *Postępowanie egzekucyjne*, Łódź 1948, s. 22 i n.

²⁸² Dz. U. z 1961 r. Nr 13, poz. 66. Zmiana: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 września 1971 r. zmieniające rozporządzenie o komornikach (Dz. U. Nr 26, poz. 237).

²⁸³ Szerzej: T. Dutka, *Nadzór judykacyjny a nadzór służbowy nad czynnościami komornika*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, K. Korzan (red.), Katowice 1986.

²⁸⁴ Zob. A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005, s. 17.

²⁸⁵ Por. E. Wengerek, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1961, s. 114 i n.

²⁸⁶ Dz. U. Nr 43, poz. 296. Zob. W. Tomalak, *Status...*, s. 48 i n.

²⁸⁷ Zob. E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1970, s. 79 i n., Warszawa 1978, s. 87 i n.; B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Z. Resich, W. Siedlecki (red.), Warszawa 1969, s. 1053, Warszawa 1976, s. 1080; S. Pomykański, T. Szóstakowski, *Przepisy dla komorników. Komentarz*, Warszawa 1974, s. 11 i n.

W 1981 r. powstało Stowarzyszenie Komorników Sądowych, które współpracowało w pracach legislacyjnych ówczesnego ministerstwa sprawiedliwości dotyczących zmian w regulacjach egzekucyjnych²⁸⁸. Wcześniej jednak, bo w 1980 r., komornicy powołali Krajową Komisję Komorników Sądowych, a w październiku tego roku odbył się w Gorzowie I Zjazd Komorników Sądowych. Rok później II Krajowy Zjazd Komorników Sądowych powołał Stowarzyszenie Komorników Sądowych, które w 1991 r. zostało przyjęte do Międzynarodowej Unii Komorników Sądowych z siedzibą w Paryżu²⁸⁹.

4. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji

Zmiany polityczno-gospodarczo-społeczne przełomu lat 80. i 90. spowodowały, że kwestia skuteczności egzekucji komorniczej stała się istotnym zagadnieniem legislacyjnym²⁹⁰. W związku z tym w pierwszej połowie lat 90. powstały projekty ustaw, które miały zreformować urząd komornika sądowego. W szczególności wzorowano się na ustawie z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie, w tym dotyczyło to działalności samorządu zawodowego²⁹¹. Ostatecznie sprawa powołania samorządu zawodowego komorników została uregulowana w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji²⁹². Ustawa w pierwotnym brzemieniu składała się z 13 rozdziałów podzielonych na 110 artykułów²⁹³.

²⁸⁸ Zob. W. Tomalak, *Status...*, s. 56 i n.

²⁸⁹ Zob. K. Kosiński, *Rola samorządu zawodowego komorników sądowych w demokratycznym państwie prawnym*, „Przeгляд Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 6, s. 67–69.

²⁹⁰ Zob. A. Huziuk, M. Szymański, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji w praktyce*, Sopot 1999, s. 3 i n.

²⁹¹ Szerzej: K. Lubiński, *Problemy...*, s. 50 i n.; K. Lubiński, *Stanowisko i podstawy odpowiedzialności prawnej komornika sądowego w prawie polskim*, Sopot 1996, s. 54 i n.; J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji*, Warszawa 1998, s. 12–13; W. Tomalak, *Status...*, s. 62 i n.

²⁹² Dz. U. Nr 133, poz. 882. Tekst jednolity: obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 czerwca 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz. U. poz. 1309).

²⁹³ Rozdziały: 1. Przepisy ogólne; 2. Powoływanie i odwoływanie komorników; 3. Obowiązki i prawa komorników; 4. Aplikanci i asesory komorniczy; 5. Koszty działalności egzekucyjnej komornika i zasady prowadzenia kancelarii; 6. Wydatki w toku egzekucji; 7. Opłaty egzekucyjne; 8. Wynagrodzenie komorników; 9. Nadzór nad komornikami; 10. Odpowiedzialność dyscyplinarna; 11. Samorząd komorniczy; 12. Zmiany w przepisach obowiązujących; 13. Przepisy przejściowe i końcowe.

Zgodnie z art. 1 ustawy komornik sądowy jest funkcjonariuszem publicznym działającym przy sądzie rejonowym. Przy wykonywaniu czynności podlega on orzeczeniom sądu oraz prezesowi sądu rejonowego, który sprawuje nadzór nad jego działalnością. Komornik prowadzi kancelarię komorniczą w rewirze sądu rejonowego, przy którym został powołany. Na stanowisko komornika może zostać generalnie powołana osoba, która m.in. ukończyła studia prawnicze, odbyła aplikację komorniczą, złożyła egzamin komorniczy oraz pracowała w charakterze asesora komorniczego co najmniej dwa lata. Komornika powołuje minister sprawiedliwości na wniosek zainteresowanego, po zasięgnięciu opinii rady właściwej izby komorniczej. Minister sprawiedliwości, w przypadkach określonych w ustawie, może zawiesić komornika w czynnościach oraz go odwołać. Aplikacja komornicza trwa dwa lata i jej celem jest zapoznanie aplikanta komorniczego z całokształtem pracy komornika, a nabór na nią odbywa się w trybie egzaminu konkursowego. Asesora komorniczego powołuje prezes właściwego sądu apelacyjnego na wniosek osoby zainteresowanej, po zasięgnięciu opinii rady właściwej izby komorniczej. Uprawnienia nadzorcze wobec asesora komorniczego wykonywane są przez prezesa właściwego sądu apelacyjnego. Nadzór zwierzchni nad działalnością komorników i działalnością samorządu komorniczego sprawuje minister sprawiedliwości. W ostatnim przypadku może on zwrócić się do Sądu Najwyższego z wnioskiem o uchylenie uchwały samorządu komorniczego sprzecznej z prawem. Jeśli chodzi o działalność komorników, nadzór ten jest sprawowany przez prezesów sądów okręgowych, sędziów-wizytatorów, a w zakresie kontroli finansowej – przez osoby upoważnione. Ponadto nadzór sprawuje, niezależnie od nadzoru wykonywanego przez ministra sprawiedliwości oraz prezesów sądów, Krajowa Rada Komornicza²⁹⁴.

Komornik odpowiada dyscyplinarnie²⁹⁵ za zawinione działania lub zaniechania w sytuacji m.in. naruszenia powagi i godności urzędu; rażącej obrazy przepisów

²⁹⁴ Zob. A. Marciniak, *Nadzór nad komornikiem według ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000; M. Szmagierczak, *Kilka uwag o wybranych aspektach nadzoru administracyjnego nad korporacją komorników sądowych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2003, nr 6–8; S. Łasocha, *Nadzór zwierzchni Ministra Sprawiedliwości nad działalnością komorników sądowych i działalnością samorządu komorniczego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 11.

²⁹⁵ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2008 r. w sprawie trybu postępowania dyscyplinarnego wobec komorników oraz asesorów i aplikantów komorniczych (Dz. U.

prawa; niewykonania poleceń powizytacyjnych; podejmowania czynności z nieuzasadnioną zwłoką. Karami dyscyplinarnymi są: upomnienie, nagana, kara pieniężna, kara zawieszenia komornika w czynnościach na czas określony, wydalenie ze służby komorniczej. Odpowiedzialności dyscyplinarnej podlegają także aplikanci i asesory komorniczy. W pierwszej instancji sprawy dyscyplinarne rozpoznaje komisja dyscyplinarna, której skład powołuje Krajowa Rada Komornicza, spośród kandydatów – członków danej izby, zgłoszonych przez radę każdej izby komorniczej. Także Krajowa Rada Komornicza powołuje, spośród członków komisji dyscyplinarnej, przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących komisji. Rzecznik dyscyplinarny jest powoływany przez ministra sprawiedliwości, spośród trzech kandydatów przedstawionych przez Krajową Radę Komorniczą. Może on wykonywać czynności przy pomocy zastępców, których powołuje minister sprawiedliwości. Od orzeczeń i postanowień kończących postępowanie w sprawie przysługuje stronom, rzecznikowi dyscyplinarnemu, ministrowi sprawiedliwości, prezesowi Krajowej Rady Komorniczej odwołanie do właściwego sądu okręgowego, a od orzeczenia tego sądu nie przysługuje kasacja²⁹⁶.

Rozdział 11 ustawy o komornikach sądowych i egzekucji dotyczy samorządu komorniczego. Należy przyjąć, że ustawa ta uchyliła rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1960 r. o komornikach, mimo braku właściwej regulacji w treści tejże ustawy²⁹⁷. Powstanie instytucji samorządu komorniczego stanowiło novum w obowiązującym systemie prawa. Zgodnie z art. 79 ustawy komornicy tworzą samorząd, który obejmuje: Krajowy Zjazd Komorników, Krajową Radę Komorniczą, walne zgromadzenia komorników izb komorniczych oraz izby

Nr 40, poz. 238), uchylone przez ustawę z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz. U. Nr 40, poz. 228).

²⁹⁶ Zob. J. Jankowski, *Odpowiedzialność dyscyplinarna komorników sądowych*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000; R. Szałachowski, *Sprawy dyscyplinarne komorników sądowych w świetle orzecznictwa Komisji Dyscyplinarnej*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000; J. Jagieła, *Odpowiedzialność dyscyplinarna komorników, asesorów i aplikantów komorniczych*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014; A. Łozowski, *Sprawy dyscyplinarne komorników sądowych w świetle orzecznictwa Komisji Dyscyplinarnej*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014.

²⁹⁷ Zob. J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji...*, s. 11.

komornicze. Krajowa Rada Komornicza i izby komornicze posiadają osobowość prawną²⁹⁸. Samorząd komorniczy, zgodnie z art. 17 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁹⁹, ma reprezentować osoby wykonujące zawód zaufania publicznego oraz sprawować pieczę nad należyтым wykonywaniem tego zawodu w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony³⁰⁰. W związku z tym komornik uzyskał status funkcjonariusza publicznego działającego przy sądzie rejonowym³⁰¹.

Najwyższą władzą samorządu komorniczego jest Krajowy Zjazd Komorników, który wybiera prezesa Krajowej Rady Komorniczej, Krajową Komisję Rewizyjną oraz określa siedzibę władz. Członków Krajowej Rady Komorniczej wybierają walne zgromadzenia komorników izb komorniczych. Krajowa Rada Komornicza jest reprezentantem komorników. Reprezentuje ją i kieruje jej pracami prezes. Do kompetencji Krajowej Rady Komorniczej należy m.in. wyrażanie opinii w sprawie odwoływania komorników i asesorów komorniczych; wyrażanie opinii w sprawach przedstawianych przez ministra sprawiedliwości lub organy samorządu komorniczego; wyrażanie opinii w sprawach zasad etyki zawodowej; współdziałanie w organizowaniu egzaminu komorniczego; wyznaczanie komorników-wizytatorów dla poszczególnych izb komorniczych; zwoływanie Krajowego Zjazdu Komorników oraz jego organizacja; uchwalanie regulaminu działania Krajowej Rady Komorniczej oraz rad izb komorniczych, ramowego regulaminu obrad walnego zgromadzenia komorników izby komorniczej; prowadzenie w systemie teleinformatycznym listy

²⁹⁸ Zob. J. Suchecki, *Nowy status komorników sądowych*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 2; J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji...*, s. 79 i n.; D. Potkański, *Działalność samorządu komorniczego*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000; M.A. Waligórski, S. Pawłowski, *Samorząd...*, s. 101–107; P. Szustakiewicz, J. Zalesny, *Organy...*, s. 188 i n.; P. Antkowiak, *Samorząd...*, s. 135–141; A. Surówka, *Pozycja ustrojowa samorządu komorniczego*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrala, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013.

²⁹⁹ Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

³⁰⁰ Szerzej: P. Rączka, *Działalność prawodawcza samorządów zawodowych w Polsce*, Toruń 2013, s. 74–96, 99–119, 154 i n.; A. Surówka, *Konstytucyjnoprawne aspekty działania samorządu komorniczego*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrala, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013; K. Lubiński, *Status publicznoprawny komornika sądowego*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000.

³⁰¹ Szerzej: J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji...*, s. 17 i n.; W. Tomalak, *Status...*, s. 64 i n.; M. Karcz-Kaczmarek, *Samorząd komorniczy a państwo. Wybrane zagadnienia finansowania zadań samorządu komorniczego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2009, nr 11, s. 65.

komorników, zastępców komorników oraz asesorów komorniczych, na podstawie informacji przekazywanych przez rady izb komorniczych.

Izbę komorniczą tworzą komornicy prowadzący kancelarię w okręgu sądu apelacyjnego, a siedzibą izby jest miejscowość, w której siedzibę ma sąd apelacyjny. Organami izby komorniczej są: walne zgromadzenie komorników izby komorniczej, rada izby komorniczej oraz komisja rewizyjna. Do atrybucji walnego zgromadzenia komorników izby komorniczej należy m.in. wybór przewodniczącego i wiceprzewodniczącego oraz członków rady izby komorniczej; wybór członków Krajowej Rady Komorniczej; wybór komisji rewizyjnej; uchwalanie budżetu, w tym składek oraz regulaminu działania. Rada izby komorniczej działa w siedzibie izby komorniczej, a jej liczebność zależy od stanu liczebnego komorników określonej izby. Rada reprezentuje izbę komorniczą, przy czym przewodniczący rady reprezentuje ją na zewnątrz, przewodniczy jej posiedzeniom oraz kieruje jej pracami. Do zakresu działania rady izby komorniczej należy m.in. wyrażanie opinii w sprawie powoływania i odwoływania komorników i asesorów komorniczych; nadzór nad przestrzeganiem przez komorników i asesorów komorniczych powagi i godności zawodu; organizowanie doskonalenia zawodowego komorników, szkolenia aplikantów komorniczych; zlecanie komornikom-wizytatorom dokonania wizytacji wyznaczonej kancelarii; zarząd majątkiem izby komorniczej; prowadzenie rejestrów komorników, asesorów i aplikantów komorniczych oraz rejestru kancelarii i ich siedzib w obrębie określonej izby komorniczej³⁰². Liczbę oraz stan osobowy izb w latach 2010–2018 przedstawia tabela 5.

³⁰² Szerzej: A. Durda, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 455 i n.; R. Kuźnicki, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Koszty egzekucji. Komentarz*, Wrocław 1998, s. 86 i n.; A. Marciniak, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 427 i n.; Z. Knypl, Z. Merchel, *Komentarz do ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, Sopot 2015, s. 648 i n.; Z. Knypl, Z. Merchel, J. Treder, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Sopot 2004, s. 147 i n.; J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 207 i n.; M. Biezuński, P. Biezuński, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 216 i n.; P. Banasik i in., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, J. Świczkowski (red.), Warszawa 2012, s. 342 i n.

Tabela 5. Izby komornicze w latach 2010–2018

Lata	Liczba izb*[*]	Liczba komorników	Liczba asesorów	Liczba aplikantów
2010	11	850	1083	251
2011	11	957	990	388
2012	11	1041	952	596
2013	11	1236	966	669
2014	11	1331	1271	717
2015	11	1408	1554	457
2016	11	1543	1789	514
2017	11	1590	1760	344
2018	11	1682	1921	402

* Izby komornicze w: Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu.

Źródło: dane uzyskane od Krajowej Rady Komorniczej w Warszawie.

W doktrynie były i są podnoszone postulaty zmian legislacyjnych w zakresie działalności samorządu komorniczego, które dotyczą m.in. sprecyzowania zadań publicznych, do których realizacji jest powołany samorząd komorniczy, oraz skorygowania kompetencji między poszczególnymi organami samorządu; zwiększenia uprawnień samorządu w zakresie decydowania o uprawnieniach zawodowych, zwłaszcza w zakresie odwołania komornika sądowego; zwiększenia uprawnień samorządu w zakresie orzekania o odpowiedzialności dyscyplinarnej komorników; zwiększenia udziału samorządu komorniczego w procesach legislacyjnych, które dotyczą wykonywania zawodu komornika; uszczegółowienia procedury nadzoru organów państwa nad samorządem komorniczym; precyzyjnego określenia podmiotowości publicznoprawnej samorządu komorniczego, w tym członkostwa w samorządzie komorniczym aplikantów i asesorów komorniczych³⁰³.

³⁰³ Szerzej: P. Rączka, *Funkcje i zadania samorządu komorników sądowych*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000, s. 235 i n.; P.B. Bordakiewicz, *Sprawozdanie z I Sympozjum Naukowego Ośrodka Badawczego Komorników Sądowych przy Krajowej Radzie Komorniczej; Uchwała I Sympozjum Naukowego Ośrodka Badawczego Komorników Sądowych przy Krajowej Radzie Komorniczej*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000, s. 310, 321; K. Lubiński, *Projektowane zmiany w ustawie o komornikach sądowych i egzekucji oraz kodeksie postępowania cywilnego*, „Problemy Egzekucji” 2001, nr 10, s. 21–22; P. Rączka, *Samorząd zawodowy komorników sądowych – wnioski de lege ferenda*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2010, nr 11; P. Rączka, *Samorząd komorników sądowych – zadania, struktura organizacyjna i nadzór. Propozycje zmian regulacji prawnej*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały*

W dniu 22 marca 2018 r. została uchwalona ustawa o komornikach sądowych³⁰⁴, która ma obowiązywać zasadniczo od 1 stycznia 2019 r. Rozdział 10 ustawy³⁰⁵ dotyczy samorządu komorniczego, który tworzą komornicy i asesorzy. Organami samorządu komorniczego mają być: Krajowa Rada Komornicza, Krajowa Komisja Rewizyjna oraz izby komornicze. Reprezentantem samorządu komorniczego, tak jak w ustawie z 1997 r., jest Krajowa Rada Komornicza. Organami izby komorniczej mają być: walne zgromadzenie izby komorniczej, rada izby komorniczej oraz komisja rewizyjna.

Działalność samorządu komorniczego jest związana z przyjęciem zasad etycznych, które dotyczą wykonywania tego zawodu prawniczego³⁰⁶. W dniu 18 listopada 1999 r. została podjęta uchwała Krajowej Rady Komorniczej, której załącznik zawiera Kodeks Etyki Zawodowej Komornika³⁰⁷. W następnych latach kodeks był zmieniany³⁰⁸, m.in. tytuł kodeksu brzmi: Kodeks Etyki Zawodowej Komornika

ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014, s. 97 i n.; P. Rączka, Gwarancje ustawowe podmiotowości publicznoprawnej samorządu komorniczego, [w:] Status prawny komornika sądowego. Wyzwania współczesności, M. Jabłoński, A. Marciniak (red.), Sopot 2016; także: M. Stahl, Samorząd komorników i jego zadania w zakresie gromadzenia i przechowywania akt komorniczych. Zagadnienia administracyjnoprawne, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2008, nr 3–5, „Nowa Currenda” 2008, nr 6; I. Karpiuk-SucHECKA, Nadzór administracyjny Krajowej Rady Komorniczej nad komornikami sądowymi, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 11; J. Świeczkowski, Granice wolności wypowiedzi komornika sądowego, [w:] Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych, A. Biłgorajski (red.), Warszawa 2015.

³⁰⁴ Dz. U. poz. 771. Ustawa składa się z 14 rozdziałów podzielonych na 306 artykułów. Rozdziały: 1. Przepisy ogólne; 2. Powoływanie i odwoływanie komorników; 3. Prawa i obowiązki komorników; 4. Zastępstwo komornika; 5. Likwidacja kancelarii; 6. Aplikanci komorniczy; 7. Asesorzy; 8. Koszty działalności egzekucyjnej komornika i zasady prowadzenia kancelarii; 9. Nadzór nad komornikami; 10. Samorząd komorniczy; 11. Odpowiedzialność dyscyplinarna; 12. Zmiany w przepisach; 13. Przepisy przejściowe i dostosowujące; 14. Przepisy końcowe.

³⁰⁵ Art. 195–221 ustawy.

³⁰⁶ Zob. R. Tokarczyk, *Zarys...*; M. Małecka-Łyszczek, *Kodeks Etyki Zawodowej Komorników*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrala, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013; P. Rączka, *Legitymacja organów samorządu komorniczego do uchwalenia kodeksu etyki zawodowej*, [w:] *Etyka zawodowa komornika sądowego*, A. Marciniak (red.), Sopot 2016.

³⁰⁷ Uchwała nr 53 z dnia 18 listopada 1999 r. Krajowej Rady Komorniczej w sprawie zatwierdzenia Kodeksu etyki zawodowej komornika. Zob. też K. Kosiński, *Rola...*, s. 77; J. Jankowski, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz...*, s. 290–295; A. Marciniak, *Ustawa...*, s. 505–509.

³⁰⁸ Zob. uchwały Krajowej Rady Komorniczej z dnia: 30 czerwca 2010 r. nr 678/IV; 13 grudnia 2011 r. nr 889/IV; 8 lutego 2012 r. nr 908/IV, 909/IV.

Sądowego. Obecnie obowiązuje Kodeks Etyki Zawodowej Komornika Sądowego z 2016 r., który stanowi załącznik do uchwały z dnia 6 września 2016 r.³⁰⁹

³⁰⁹ Zob. uchwała nr 1603/V Krajowej Rady Komorniczej z dnia 6 września 2016 r.

VII. Podsumowanie

Przedstawiona prawnoustrojowa analiza regulacji prawnych dotyczących działalności samorządów zawodów prawniczych w Polsce w XX wieku stanowi zaledwie rudymetarną charakterystykę zagadnienia. Każdy bowiem z samorządów prawniczych ma swoją genezę, która sięga co najmniej XIX wieku, a omówienie całości unormowań ustrojowych przekracza ramy opracowania.

Pojęcie samorządu zawodowego nierozzerwalnie łączy się *sensu largo* z ideą samorządności, w szczególności z XIX-wieczną koncepcją państwa liberalnego. Na kontynencie europejskim, w tym w państwie polskim, dominowała i dominuje koncepcja państwowa samorządu oparta na idei suwerenności państwa, a polegająca na tym, że to właśnie państwo przekazuje określonej grupie ludności (obywateli), ze względu na czynniki terytorialny lub rzeczowy, pewien zakres swojego władztwa. Powstałe w ten sposób korporacje samorządowe wykonują przekazane przez państwo zadania w imieniu i granicach oznaczonych przez ustawodawcę. Wynika z tego, że państwo nadając samorządowi osobowość prawną, przekazuje mu jednocześnie prawo do wykonywania wymienionych enumeratywnie zadań z zakresu administracji państwowej, a także sprawuje, oznaczony ustawowo, nadzór nad samorządem.

Samorzady zawodów prawniczych należą, przyjmując klasyczny już podział na samorząd terytorialny i nieterytorialny (specjalny), do ostatniej z wymienionych wyżej kategorii. W skład jej wchodzi, poza samorządem gospodarczym – tzw. związki realne, samorząd zawodowy – tzw. związki personalne. Podstawowym kryterium zaliczenia do ostatnich związków jest wykonywanie określonego zajęcia zarobkowego, z którym ustawodawca wiąże przynależność do samorządu. Współcześnie z samorządem zawodowym korespondują pojęcia wolnego zawodu, zawodu regulowanego oraz zawodu zaufania publicznego. Ostatni termin występuje tylko w polskim porządku prawnym, w szczególności został użyty w treści art. 17 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

W polskim systemie prawnym wymienia się kilkanaście zawodów zaufania publicznego, do których zalicza się m.in. zawody prawnicze, które są reprezentowane przez samorzady zawodowe. Mianowicie są to samorzady:

adwokatów, radców prawnych, notariuszy, komorników sądowych, sędziowski oraz prokuratorski. Co istotne, ważnym kryterium przynależności jest ukończenie studiów prawniczych przez członków określonego samorządu. Dlatego często nie zalicza się do samorządów prawniczych m.in. samorzady rzeczników patentowych, kuratorów sądowych czy doradców podatkowych. W związku z przyjętymi na wstępie założeniami oraz historycznym rozwojem samorządów prawniczych najważniejsze znaczenie mają cztery samorzady: adwokacki, notarialny, radców prawnych oraz komorniczy.

W II Rzeczypospolitej, z ustrojowego punktu widzenia, samorząd zawodowy, w tym zawodów prawniczych, był charakteryzowany przez pryzmat samorządu gospodarczego. Wynikało to zarówno z unormowań Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., jak i Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. Po drugiej wojnie światowej tzw. nowa władza ludowa, mimo obowiązywania podstawowych założeń Konstytucji z 1921 r., rozpoczęła stopniową likwidację samorządu. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. nie przewidywała już żadnych form organizacyjnych samorządu. W praktyce zaś dopiero nowela z grudnia 1989 r. do Konstytucji z 1952 r. wprowadziła unormowanie, które zapewniło udział oraz swobodę działalności innych form samorządu, poza samorządem terytorialnym, w sprawowaniu władzy. Współcześnie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. zagadnieniu samorządu zawodowego jest poświęcony art. 17. Zgodnie z jego brzemieniem tworzenie samorządów zawodowych, które reprezentują osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony, następuje w drodze ustawy. Ponadto w drodze ustawy mogą być tworzone również inne rodzaje samorządu, przy czym nie mogą one naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej.

Wymienione wyżej cztery rodzaje samorządów zawodów prawniczych zostały poddane analizie prawnoustrojowej. Na wstępie należy zaznaczyć, że samorząd adwokacki, ze względu na zakres oraz treść unormowań, stanowił w rozwoju prawnohistorycznym punkt odniesienia dla tworzenia regulacji prawnych innych samorządów zawodów prawniczych. Poza tym, co jest istotne, zasadnicza unifikacja regulacji prawnych, dotyczących samorządów prawniczych w II Rzeczypospolitej,

przypada dopiero na lata 30. W przypadku samorządu adwokackiego było to Prawo o ustroju adwokatury z 1932 r., a jeśli chodzi o notariat – Prawo o notariacie z 1933 r.

Po drugiej wojnie światowej miała miejsce likwidacja samorządu, zarówno terytorialnego, jak i nieterytorialnego (specjalnego). W praktyce istniał jedynie samorząd zawodowy adwokatów, przy czym novum ustrojowym, nieznanym polskiej tradycji prawnoustrojowej, było wprowadzenie m.in. zespołów adwokackich. Po zniesieniu izb notarialnych w 1951 r. powstały, na wzór radziecki, tzw. państwowe biura notarialne, a notariusze stali się pracownikami państwowymi. Wynika z tego, że przekształcenia prawnoustrojowe samorządów prawniczych po 1945 r. były związane ze zmianami polityczno-gospodarczymi.

Istotne znaczenie dla organizacji samorządu miały: październik 1956 r., grudzień 1970 r. oraz sierpień 1980 r. W szczególności lata 80. przyniosły ustawowe uregulowanie samorządu oraz statusu prawnego radców prawnych, których działalność była normowana aktami z lat 60., notabene niższej rangi niż ustawa. Powstanie zawodu radcy prawnego po 1945 r. wynikało z potrzeby obsługi prawnej tzw. jednostek gospodarki uspołecznionej oraz zastępstwa prawnego, zwłaszcza przed komisjami państwowego arbitrażu gospodarczego, który wprowadzono, wzorując się na rozwiązaniach radzieckich. Co istotne, często funkcję radców prawnych w tym okresie pełnili adwokaci.

Przełomowe znaczenie dla zmian prawnoustrojowych samorządów prawniczych miały lata 90., kiedy to niejako „na fali” przekształceń polityczno-gospodarczych przywrócono jak i wprowadzono nowe rozwiązania prawnoustrojowe. Egzemplifikacją tego jest powstanie, czy lepiej przywrócenie, samorządu notarialnego, na podstawie Prawa o notariacie z 1991 r., wzorowanego na regulacji z 1933 r., którą określano mianem „konstytucji notariatu polskiego”. Novum zaś stanowi utworzenie samorządu komorniczego, zgodnie z ustawą z 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji.

Wynika z tego, że wpływ na rozwiązania prawnoustrojowe w zakresie samorządów zawodów prawniczych w Polsce w XX wieku miały przede wszystkim wydarzenia o charakterze politycznym takie jak: powstanie państwa polskiego w 1918 r. oraz konieczność kodyfikacji i unifikacji samorządowego prawa ustrojowego, czyli zastąpienie generalnie regulacji zaborczych polskimi rozwiązaniami

prawnoustrojowymi; zmiany polityczno-gospodarcze po drugiej wojnie światowej, które polegały na likwidacji samorządu, z wyjątkiem adwokatury, oraz powstanie zawodu radcy prawnego, głównie do obsługi jednostek gospodarki uspołecznionej, który to zawód w 1982 r. uzyskał samorząd zawodowy, oraz zmiany po przełomie lat 80. i 90., które charakteryzowały się powstawaniem nowych typów samorządów.

Warto jednak podkreślić, że niektóre zagadnienia prawnoustrojowe, które dotyczą samorządów prawniczych, mimo zmiennych realiów polityczno-gospodarczych, były i są stałe. Zaliczyć do nich należy:

- 1) obligatoryjność zrzeszania się członków korporacji w izby oraz istnienie przedstawicielstwa w skali ogólnopaństwowej;
- 2) osobowość prawną przyznaną przez ustawodawcę, w szczególności w zakresie działalności organów samorządu;
- 3) atrybucje i zadania samorządów zawodów prawniczych, przyznane przez ustawodawcę;
- 4) charakter oraz zakres nadzoru państwa nad samorządem, w szczególności realizowany przez ministra sprawiedliwości;
- 5) organizację postępowania dyscyplinarnego, zwłaszcza w odniesieniu do drugiej instancji;
- 6) dostępność do zawodów prawniczych, czyli nabór na określone aplikacje, w tym organizacja egzaminów wstępnych, przebieg aplikacji, egzaminów końcowych, a ostatecznie przyznanie prawa do wykonywania zawodu;
- 7) zakres uprawnień zawodowych (zakres świadczonej pomocy prawnej) przez członków poszczególnych korporacji prawniczych;
- 8) tworzenie zasad etyki zawodowej przez poszczególne samorzady prawnicze (deontologia zawodowa).

Ostatnie z wymienionych zagadnień od lat 90. XX wieku zaczyna odgrywać ważną rolę. Wynikiem tego jest tworzenie kodeksów etyki zawodowej, które zostały wydane przez wszystkie analizowane samorzady prawnicze. Kodeksy te dotyczą m.in.

zakazu reklamy, nieuczciwej konkurencji w ramach członków należących do danego samorządu, określenia wzajemnych stosunków między podmiotem świadczącym usługi prawnicze a klientem, przestrzegania norm moralnych, uczciwości i rzetelności oraz tajemnicy zawodowej.

Literatura

1. *60 lat Szczecińskiej Izby Adwokackiej 1951–2011*, M. Mikołajczyk, J. Piosicki (red.), Szczecin 2011
2. *Adwokaci regionu częstochowskiego. Słownik biograficzny*, A. Kasperkiewicz, J. Sętowski (red.), Częstochowa 2014
3. *Adwokatura Polska. Pro Patria et Iustitia*, M. Dehnel-Szyc (red.), Warszawa 2003
4. *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej. Jubileusz 65-lecia Adwokatury Dolnośląskiej*, t. 3, J. Giezek (red.), Warszawa 2010
5. Allerhand J.H., *Sąd czy komornik*, „Młoda Palestra” 1929, nr 2
6. Allerhand M., *Kodeks postępowania cywilnego*, cz. 2, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Lwów 1933
7. Allerhand M., *Prawo o notariacie*, Lwów 1934
8. Antkowiak P., *Samorząd zawodowy w Polsce*, Warszawa–Poznań 2012
9. Balzer O., *Przewód sądowy polski w zarysie*, Lwów 1935
10. Banasiak P., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, J. Świeczkowski (red.), Warszawa 2012
11. Banasiński C., *Samorząd gospodarczy i samorząd wolnych zawodów (samorząd zawodowy)*, [w:] *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, M. Wierzbowski (red.), Warszawa 1996
12. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012
13. Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1, *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1973
14. Basseches J., *Prawo o notariacie*, Lwów 1934
15. Basseches J., Korkis I., *Ustrój adwokatury oraz zasady etyki adwokackiej. Uzasadnienie rządowe, orzecznictwo Sądu Najwyższego i organów adwokatury, orzecznictwo dyscyplinarne, rozporządzenia wykonawcze*, Lwów 1938
16. Basta J., *Proces likwidacji samorządu gospodarczego w Polsce (1945–1949)*, „Studia Historyczne” 1997, z. 4
17. Bayer W., *Adwokatura polska podczas okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, „Palestra” 1988, nr 11–12

18. Bayer W., *Doskonalenie zawodowe adwokatów i kształcenie aplikantów adwokackich*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974
19. Bąkowski A., *Regulacje prawne ustroju adwokatury polskiej w latach 1918–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12
20. Bereza A., *Rys historyczny profesjonalnego świadczenia pomocy prawnej w Polsce*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
21. Biegeleisen L. W., *Zagadnienia ekonomiki komunalnej*, Warszawa 1929
22. Bieniek G., Pietrkowski H., *Reprezentacja Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2013
23. Biezuński M., Biezuński P., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2011
24. Bordakiewicz P.B., *Sprawozdanie z I Sympozjum Naukowego Ośrodka Badawczego Komorników Sądowych przy Krajowej Radzie Komorniczej; Uchwała I Sympozjum Naukowego Ośrodka Badawczego Komorników Sądowych przy Krajowej Radzie Komorniczej*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
25. Bosiacki A., *Od naturalizmu do etatyzmu. Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 2006
26. Breyer S., *Z dziejów notariatu w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23
27. Buczyński K., Sosnowski P., *Prokuratoria Generalna. 200 lat tradycji ochrony dobra publicznego*, L. Bosek (red.), Warszawa 2016
28. Bujko W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
29. Bujko W., *Zawód radcy prawnego i samorząd zawodowy radców prawnych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
30. Car S., *Zarys historii adwokatury w Polsce*, Warszawa 1925
31. Cederbaum H., *Adwokatura w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1911
32. Ceglarska-Piłat K., Trela J., Zbrojewska M., *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, P. Kruszyński (red.), Warszawa 2016
33. Chłopecki T., *Instytucja notariatu na ziemiach polskich w okresie średniowiecza*, „Folia Iuridica Wratislaviensis” Vol. 1, No. 2, L. Górnicki (red.), Wrocław 2012

34. Chłopecki T., *Kształtowanie się notariatu na ziemiach polskich od X do XVIII wieku. Zarys problematyki historycznej i prawnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Prawnicza, zeszyt 97/2017, Prawo 21
35. Chruściak R., *Konstytucjonalizacja samorządów zawodów zaufania publicznego*, [w:] *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013
36. Ciapała J., *Samorzady osób wykonujących zawody prawnicze w kontekście postanowień art. 17 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, [w:] *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013
37. Cincio M., *W XX lecie Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Rzeszowie*, Rzeszów 1971
38. Cybichowski Z., *Samorząd*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Publicznego*, t. 2, Warszawa 1925–1930
39. Czapska M., Szabat B., Zięba J., *Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku*, Kielce 2013
40. Czeszejko-Sochacki Z., *Samorząd adwokacki*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974
41. Dawidowicz A., *Pojęcie „jednostka gospodarki uspołecznionej” a ustawodawstwo dotyczące reformy gospodarczej*, „Palestra” 1987, nr 5
42. Dawidowicz H., *Państwowy arbitraż gospodarczy*, Katowice 1970
43. Dawidowicz W., *Nauka prawa administracyjnego. Zarys wykładu*, t. 1, *Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965
44. Dąbrowski W., *Adwokat – radca prawny*, „Palestra” 1965, nr 7–8
45. Dąbrowski W., Kobyliński T., *Dookoła problemu radców prawnych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1956, nr 8
46. Dębicki I., *Notarjat kilku państw w Europie, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Japonji*, Kraków 1928
47. Dobrzański B., Lisiewski M., Resich Z., Siedlecki W., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Z. Resich, W. Siedlecki (red.), Warszawa 1969, Warszawa 1976
48. Drzewiecki H., *Nieco z historii izb notarialnych w Polsce*, „Przegląd Notarialny” 1934, nr 6
49. Drzewiecki H., *O izbach notarialnych*, Warszawa 1927
50. Drzewiecki H., *Zarys dziejów notariatu w Polsce*, Wyszaków 1927

51. Dudek D., Kierepka B., *Adwokatura w świetle obowiązującego prawa. Wprowadzenie. Przepisy. Orzecznictwo*, Lublin 2000
52. Durda A., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2016
53. Dutka T., *Nadzór judykacyjny a nadzór służbowy nad czynnościami komornika*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, K. Korzan (red.), Katowice 1986
54. Dyszkiewicz W., *Zagadnienie adwokatury polskiej*, Kraków 1935
55. Dywer J., *Zarys prawa egzekucyjnego obowiązującego w Małopolsce z uwzględnieniem ustawodawstwa innych dzielnic Polski*, Lwów 1922
56. *Dzieje adwokatury na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1992*, L. Kasperski (red.), Warszawa 1992
57. Ereciński T., Gudowski J., Iwulski J., *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, J. Gudowski (red.), Warszawa 2009
58. *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 3*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2013
59. *Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Relacje na sali rozpraw*, G. Borkowski (red.), Lublin 2013
60. *Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Wzajemne relacje i oczekiwania*, G. Borkowski (red.), Lublin 2012
61. Fatyga H., *Zarys historii powstania samorządu radców prawnych, cz. II – Komitet Organizacyjny Samorządu Radców Prawnych*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
62. Fiedorczyk P., Kowalski P., *Izba adwokacka w Białymstoku 1951–2011*, Warszawa 2011
63. Fortuński W., *Samorząd notarialny – oczekiwane kierunki zmian*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006
64. Frąckowiak J., *Prowadzenie kancelarii przez notariuszy w formie spółki cywilnej albo spółki partnerskiej*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006
65. Gajewska-Kraczkowska H., *Tajemnica zawodowa*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
66. Gawryluk M., *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012

67. Gdulewicz E., Gwiżdż A., Witkowski Z., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1935 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990
68. Glass J., *Niektóre zagadnienia przyszłej polskiej ustawy notarialnej*, Warszawa 1930
69. Glass J., Natanson W., *Prawo o notariacie*, Warszawa 1934
70. Gołąb S., *Organizacja sądów powszechnych. Opracowana systematycznie z uwzględnieniem rozwoju historycznego, sądownictwa szczególnego oraz ustroju adwokatury, Prokuratury Generalnej i notariatu*, Kraków 1938
71. Gołąb S., *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929
72. Gołąb S., Wusatowski Z., *Kodeks postępowania cywilnego, cz. 2, Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Kraków 1933
73. Granat M., *Uwagi o statusie samorządów zawodowych – reprezentantów osób wykonujących zawody zaufania publicznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. XII
74. Greguła J., Kot T., *Kształcenie aplikantów notarialnych jako zadanie samorządu*, [w:] *Notariusz w polskim systemie prawa. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej z okazji X lecia reprivatyzacji notariatu przez Radę Izby Notarialnej w Krakowie pod patronatem Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Profesora dra hab. Franciszka Ziejki*, Kraków 2002
75. Grelowski Z., *Samorząd specjalny. Gospodarczy – zawodowy – wyznaniowy według obowiązujących ustaw w Polsce*, Katowice 1947
76. Greszta R., Greszta W., *Kontrola wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego przez sąd dyscyplinarny Rady Izby Notarialnej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012
77. Grodziski S., *Uwagi o początkach staropolskiej adwokatury*, [w:] *Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, A. Zoll, S. Grodziski, A. Redzik, D. Malec, T. Kotliński, Kraków 2011
78. Grzybowski A., *Nazwa i Rada Komorników Sądowych*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 7
79. Grzybowski K., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, J. Bardach (red.), Warszawa 1982
80. Grzybowski K., *Samorząd zawodowy w Polsce*, [w:] W.L. Jaworski, *Projekt Konstytucji. Część druga: załączniki*, (praca zbiorowa), Kraków 1928

81. Grzybowski M., *Konstytucyjne aspekty pozycji ustrojowej samorządu notarialnego*, [w:] *Notariusz w polskim systemie prawa. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej z okazji X lecia reprivatyzacji notariatu przez Radę Izby Notarialnej w Krakowie pod patronatem Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Profesora dra hab. Franciszka Ziejki*, Kraków 2002
82. Harla A.G., *Status prawny komorników w świetle materiałów Komisji Kodyfikacyjnej II RP. Wnioski i postulaty de lege ferenda*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014
83. Hausner J., Długosz D., *Tezy w sprawie zawodów zaufania publicznego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002
84. Homola-Skąpska I., *Z dziejów krakowskiego notariatu w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993
85. Huziuk A., Szymański M., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji w praktyce*, Sopot 1999
86. Iwanowski S., *W sprawie pojęcia samorządu*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 11
87. Izdebski H., *Marketing usług prawniczych. Rozpoczęcie współpracy*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
88. Izdebski H., *Sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002
89. Izdebski H., *Zawody prawnicze jako zawody zaufania publicznego*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
90. Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004
91. Jabłoński J., *Sytuacja komorników w obliczu nowych rozporządzeń o ich organizacji*, „Egzekucja Sądowa” 1933, nr 12

92. Jacyszyn J., *Notariusz – zawodem zaufania publicznego*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006
93. Jacyszyn J., *Wykonywanie wolnych zawodów prawniczych w Unii Europejskiej*, „Rejent” 2005, nr 9
94. Jacyszyn J., *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004
95. Jagielski M.A., *Historia adwokatury polskiej na Śląsku Opolskim 1945–2013*, Opole 2013
96. Jagieła J., *Odpowiedzialność dyscyplinarna komorników, asesorów i aplikantów komorniczych*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014
97. Janczewski S., *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970 (wkładka do miesięcznika „Palestra” 1970, nr 12)
98. Janczewski S., Krzemiński Z., Pocij W., Żywicki W., *Ustrój adwokatury. Komentarz*, Warszawa 1960
99. Janeczko E., *Kształtowanie się notariatu w PRL*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23
100. Janik E., *Nadzór służbowy nad komornikiem sądowym i kontrola jego czynności*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 9
101. Jankowski J., *Odpowiedzialność dyscyplinarna komorników sądowych*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
102. Jankowski J., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji*, Warszawa 1998
103. Jankowski J., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2000
104. Jaroszyński M., *Rozważania ideologiczne i programowe na temat samorządu*, Warszawa 1936 (reprint: Warszawa 1990)
105. Jaroszyński T., Sękowska A., Skuczyński P., *Kodeks etyki radcy prawnego. Komentarz*, Warszawa 2016
106. Jastrzębski R., recenzja książki: K. Buczyński, P. Sosnowski, *Prokuratoria Generalna. 200 lat tradycji ochrony dobra publicznego*, L. Bosek (red.), Warszawa 2016, „Przegląd Sejmowy” 2017, nr 3
107. Jastrzębski R., *Samorząd gospodarczy. Izba Domów Składowych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2004, nr 10

108. Jaworski W.L., *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924
109. Jaworski W.L., *Projekt Konstytucji*, Kraków 1928
110. Jaworski W.L., *Reforma notariatu*, Kraków 1929
111. Jedynak T., Stasiak K., *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014
112. Jędrzejewski S., *Kontrola administracji (ogólne problemy teoretyczne i struktura systemu)*, Toruń 1979
113. Judelson K. S., *Sowietski notariat*, Moskwa 1959
114. Julke G. i in., *Egzekucja sądowa w Polsce*, pod kierunkiem Z. Szczurka, Sopot 2007
115. Karcz-Kaczmarek M., *Samorząd komorniczy a państwo. Wybrane zagadnienia finansowania zadań samorządu komorniczego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2009, nr 11
116. Karpiuk-Suchocka I., *Nadzór administracyjny Krajowej Rady Komorniczej nad komornikami sądowymi*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 11
117. Kasperek T., *Podwaliny zawodu i etyki notariusza*, „Przegląd Notarialny” 1935, nr 2
118. Kasperski L., Żurawski S., *Adwokatura na Pomorzu Środkowym w latach 1945–2010*, Koszalin–Słupsk 2003, 2010
119. Kaźmierczyk S., *Samorząd zawodowy w PRL (Istota i funkcje)*, Wrocław 1979
120. Keck Z., *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1965. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1965 r.*, Warszawa 1966
121. Keck Z., *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 i 1944–1969. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1969 r.*, Warszawa 1970
122. Keck Z., *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 oraz 1944–1980, według stanu prawnego na dzień 1 lutego 1980 r.*, Warszawa 1980
123. Keck Z., *Skorowidz przepisów prawnych. Przepisy ogłoszone w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939 i 1944–1952 obowiązujące w dniu 1 kwietnia 1952 r.*, Warszawa 1952
124. Kiełtyka A., Kotowski W., Ważny A., *Prawo o prokuraturze. Komentarz*, Warszawa 2017

125. Kiswa A., Krzemiński Z., Łyczywek R., *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995
126. Klafkowski Z., Rosienkiewicz A., *Państwowy arbitraż gospodarczy. Komentarz*, Warszawa 1978
127. Klafkowski Z., Rosienkiewicz A., Czajkowski S., *Państwowy arbitraż gospodarczy. Obsługa prawna jednostek gospodarki uspołecznionej. Przepisy – Orzecznictwo – Komentarz*, Warszawa 1970
128. Klatka Z., Ciupa S.W., Stoga K., Stecyk T., *Zasady etyki zawodowej*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
129. Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004
130. Kleniewska I., *Instytucja notariatu w wybranych państwach socjalistycznych i kapitalistycznych*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 23
131. Klimczak B., *Biegły rewident – zawód zaufania publicznego*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001
132. Kmiecik R., *Samorząd zawodowy w strukturze administracyjnej państwa*, [w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, R. Kmiecik (red.), Poznań 2010
133. Kmiecik R., *Samorzady prawnicze w Polsce – tradycja, współczesność i perspektywy rozwoju*, [w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, R. Kmiecik (red.), Poznań 2010
134. Kmiecik R., *Ustrój i zadania samorządu zawodowego*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota. Formy. Zadania*, S. Wykrętowicz (red.), Poznań 1998
135. Kmiecik R., Antkowiak P., Walkowiak K., *Samorząd gospodarczy i zawodowy w systemie politycznym Polski*, Warszawa 2012
136. Knypl Z., Merchel Z., *Komentarz do ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, Sopot 2015
137. Knypl Z., Merchel Z., Treder J., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Sopot 2004
138. Kocowski T., *Samorząd gospodarczy i zawodowy*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 8a, *Publiczne prawo gospodarcze*, R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), Warszawa 2013
139. *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, T. Scheffler (red.), Warszawa 2017
140. *Kodeks Etyki Zawodowej Notariusza*, Poznań–Kluczbork 1998

141. *Kodeks komornika*, Lwów 1936
142. *Kodeks postępowania cywilnego: tekst kodeksu i przepisów wprowadzających z orzecnictwem Sądu Najwyższego oraz przepisy uzupełniające i związkowe*, t. 1, *Tekst i orzecznictwo*, oprac. J.J. Litauer, W. Świącicki, Poznań 1947
143. *Kodeks postępowania cywilnego: tekst kodeksu i przepisów wprowadzających z orzecnictwem Sądu Najwyższego oraz przepisy uzupełniające i związkowe*, t. 2, *Przepisy uzupełniające i związkowe, skorowidz*, oprac. J.J. Litauer, W. Świącicki, Poznań 1947
144. Kolasa M., *Zadania programowe notariatu polskiego*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1999
145. Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint: Warszawa 1922)
146. Komarnicki W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937
147. Korczak L. i in., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, T. Scheffler (red.), Warszawa 2018
148. Korobowicz A., *Z dziejów notariatu w Królestwie Polskim 1876–1915*, [w:] *Państwo. Prawo. Myśl prawnicza. Prace dedykowane profesorowi Grzegorzowi Leopoldowi Seidlerowi w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin*, Lublin 2003
149. Korzonek J., *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające: część druga Kodeksu postępowania cywilnego wraz z przepisami wprowadzającymi, wszystkimi przepisami związkowymi, utrzymanymi w mocy przepisami dzielnicowymi, postanowieniami umów międzynarodowych, przepisami o egzekucji administracyjnej i skarbowej, regulaminami i t. d. oraz motywami ustawodawczymi. T. 1, (Art. 508–597)*, Kraków 1934
150. J. Korzonek, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające : część druga Kodeksu postępowania cywilnego wraz z przepisami wprowadzającymi, wszystkimi przepisami związkowymi, utrzymanymi w mocy przepisami dzielnicowymi, postanowieniami umów międzynarodowych, przepisami o egzekucji administracyjnej i skarbowej, regulaminami i t.d. oraz motywami ustawodawczymi. T. 2, (Art. 598–864)*, Kraków 1934
151. Kosiński K., *Rola samorządu zawodowego komorników sądowych w demokratycznym państwie prawnym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 6
152. Kotliński T.J., *Historia Krakowskiej Izby Adwokackiej (1862–1939)*, Sopot 2017
153. Kotliński T.J., *Samorząd adwokacki w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008

154. Kotliński T.J., *Statut Tymczasowy Palestry Państwa Polskiego – ocena historyczno-prawna*, „Palestra” 2008, nr 11–12
155. Kozielowicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2016
156. Kozielowicz W., *Rozprawa przed sądem dyscyplinarnym izby notarialnej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012
157. Krasnowolski A., *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji. Opracowania tematyczne, OT-625, Warszawa 2013
158. Kraushar A., *O palestrze staropolskiej*, Warszawa 1882
159. Krukowski S., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990
160. Kruszelnicki F., *Zarys systemu polskiego prawa egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Warszawa 1934
161. Kruszelnicki Ś., *Kodeks postępowania cywilnego, cz. 2, Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające*, Poznań 1933
162. Krzekotowska K., *Sprawozdanie z konferencji naukowej na temat prawnoustrojowej pozycji notariatu*, „Nowe Prawo” 1985, nr 3
163. Krzekotowska K., *Ustrojowoprawna pozycja notariatu w PRL (symposium naukowe IBPS i Departamentu Nadzoru Ministerstwa Sprawiedliwości Popowo 14-15.II.1984 r.)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 23
164. Krzemiński Z., *Adwokatura polska w latach 1918–1939*, „Palestra” 1988, nr 11–12
165. Krzemiński Z., *Etyka zawodowa*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974
166. Krzemiński Z., *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 1998
167. Kufel W., Tyczka M., *Państwowy arbitraż gospodarczy*, Warszawa 1957
168. *Kujawsko-pomorska Izba Adwokacka w Toruniu (1976–2016). Historia i wspomnienia*, M.R. Chudziak, M. Indan-Pykno, W. Indan-Pykno, A. Ruczyńska, E. Wielińska, J. Witkowski (red.), Toruń 2016
169. Kurman M., *Notarjat. Hipoteka. Akty*, Warszawa 1930

170. Kurman M., *Notariusze*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 1, *Abolicja – Państwo*, Z. Cybichowski (red.), Warszawa 1925–1930
171. Kuryłowicz M., *Agoranomos i tabellio. Z historii antycznego notariatu*, „Rejent” 1992, nr 9
172. Kuryłowicz M., *Etyczne podstawy notariatu*, „Rejent” 2001, nr 5
173. Kuryłowicz M., *Historyczne początki notariatu europejskiego*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993
174. Kuryłowicz M., *Kodeks etyczny notariusza de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Sztyk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006
175. Kutrzeba S., *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów–Warszawa–Kraków 1921, 1927
176. Kutrzeba S., *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Warszawa 1948
177. Kutta J., *Historia izby adwokackiej w Bydgoszczy 1945–2010*, Bydgoszcz 2012
178. Kuźnicki R., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Koszty egzekucji. Komentarz*, Wrocław 1998
179. Kwiatkowska-Fałęcka E., *Droga do zawodu radcy prawnego*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
180. Kwiatkowska-Fałęcka E., *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
181. Kwiatkowska-Fałęcka E., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego na podstawie ustawy z 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
182. Landau Sz., *Projekt ustawy notaryatu z przepisami przechodniemi i taryfą*, Warszawa 1917
183. Langowski P., *Notariat*, Sopot 1998
184. Leoński Z., *Organizacja podstawowych organów administracji terenowej*, [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 2, J. Jendrośka (red. tomu), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977
185. Leoński Z., *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2004

186. Lewin I., *Palestra w dawnej Polsce*, Lwów 1936
187. Lisiecki P.P., *O radcach prawnych i wykonanej przez nich obsłudze prawnej*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1981, nr 5–6
188. Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005
189. Lubiński K., *Problemy reformy urzędu komornika sądowego*, Toruń 1993
190. Lubiński K., *Projektowane zmiany w ustawie o komornikach sądowych i egzekucji oraz kodeksie postępowania cywilnego*, „Problemy Egzekucji” 2001, nr 10
191. Lubiński K., *Stanowisko i podstawy odpowiedzialności prawnej komornika sądowego w prawie polskim*, Sopot 1996
192. Lubiński K., *Status publicznoprawny komornika sądowego*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
193. Lubodziecki S., *Prawo o ustroju adwokatury z komentarzem (orzecznictwo Sądu Najwyższego do 1 września 1933 r.)*, Warszawa 1933
194. Łasocho S., *Nadzór zwierzchni Ministra Sprawiedliwości nad działalnością komorników sądowych i działalnością samorządu komorniczego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 11
195. Łozowski A., *Sprawy dyscyplinarne komorników sądowych w świetle orzecznictwa Komisji Dyscyplinarnej*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014
196. Łyszczek R., *Instytucja komornika sądowego jako organu egzekucyjnego w okresie międzywojennym*, Sopot 2007
197. Łyszczek R., *Organy egzekucji sądowej w II Rzeczypospolitej do czasu wprowadzenia instytucji komornika sądowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2005, nr 7–9
198. Łyszczek R., *Prawne aspekty ustrojowo-procesowej pozycji komornika sądowego w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 1–3
199. Łyszczek R., *Wpływ regulacji prawnych państw zaborczych dotyczących organów egzekucji sądowej na zunifikowane ustawodawstwo polskie w okresie II Rzeczypospolitej – wybrane zagadnienia*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2008, t. 2

200. Malec D., *Adwokatura galicyjska na przełomie XIX i XX w. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, Kraków 2011
201. Malec D., *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007
202. Malec D., *Geneza upaństwowienia notariatu na tle zmian w wymiarze sprawiedliwości, prokuraturze oraz adwokaturze w Polsce w okresie stalinowskim*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek (red.), Warszawa 2012
203. Malec D., *Notariat w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002
204. Malec D., *Podstawowe zasady ustroju polskiego notariatu w świetle projektów i opinii z lat 1918–1933*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2000, t. LII, z. 1–2
205. Małecka-Łyszczek M., *Kodeks Etyki Zawodowej Komorników*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej – Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrala, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013
206. *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935
207. *Mały Rocznik Statystyczny 1936*, Warszawa 1936
208. *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937
209. *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938
210. *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939
211. Marciniak A., *Nadzór nad komornikiem według ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
212. Marciniak A., *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2014
213. Marek R., *Niektóre problemy pracy zawodowej adwokatów – radców prawnych w Warszawie*, „Palestra” 1965, nr 7–8
214. *Materiały do dyskusji w związku z obchodami XX-lecia zespołów adwokackich Izby Adwokackiej w Warszawie*, Warszawa 1972 (wkładka do „Palestry” 1972, nr 10)
215. Materniak-Pawłowska M., *Adwokatura II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Poznań 2009
216. Materniak-Pawłowska M., *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003

217. Mazur E., *Organizacja adwokatury w latach 1918–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12
218. Mazur E., *Zespoły adwokackie*, [w:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974
219. Mazurek A., *Przyszłość stanowiska i uposażenie komornika*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 15
220. Mednis A., *Konflikt interesów*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
221. *Memoriał Zarządu Głównego do Pana Ministra Sprawiedliwości*, „Egzekucja Sądowa” 1933, nr 6
222. Merliński J., *Prawo o ustroju adwokatury. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r.*, Warszawa 1932
223. *Miejsce radcy prawnego*, „Prawo i Życie” 1956, nr 7
224. Mikucki S., *Początki notariatu publicznego w Polsce*, Warszawa 1936
225. Miszewski W., *Proces cywilny w zarysie, cz. 2, Postępowanie egzekucyjne*, Łódź 1948
226. Mitera M., *Nadzór Ministra Sprawiedliwości nad radcami prawnymi (uwagi na tle orzecznictwa)*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012
227. Morawski L., Izdebski H., *Dwugłos na temat „Demokracja a przywileje korporacyjne”*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 6
228. Moszyński R., Policha L., Targoński B., *Przepisy dla komorników*, Warszawa 1959
229. Mróz W., *Notariat polski w latach 1939–1951, cz. 1*, „Rejent” 2004, nr 6
230. Muczkowski S., *Austryacka ustawa notaryalna z dnia 25 lipca 1871 r. historycznie i porównawczo objaśniona*, Kraków 1887
231. Nagórski Z., *Adwokatura*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 1, *Abolicja – Państwo*, Z. Cybichowski (red.), Warszawa 1925–1930
232. Natanson W., *Zarys prawa o notariacie*, Warszawa 1953
233. Naumann J., *Samorząd zawodowy*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
234. Naumann J., *Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, Warszawa 2017

235. Niedziński T., *Formy wykonywania zawodu radcy prawnego (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012
236. Niemirowski A., *Przegląd ustaw notaryalnych obowiązujących w Europie*, Warszawa 1880
237. Niemirowski A., *Wykład notaryatu. Dziejowy i porównawczy*, Warszawa 1876
238. *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), Radom 2004
239. *Notariat w SSSR*, A.F. Klejnman (red.), Moskwa 1960
240. *O wysoki poziom etyki zawodowej*, „Przegląd Notarialny” 1938, nr 18
241. Oleszko A., *Prawo o notariacie. Komentarz, cz. I (art. 1–78)*, Warszawa 2011
242. Oleszko A., *Ustrój i zadania samorządu notarialnego*, Warszawa 2016
243. Oleszko A., *Ustrój polskiego notariatu*, Kraków 1999
244. Panejko J., *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Paryż 1926 (reprint: Warszawa 1990)
245. Panejko J., *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Wilno 1934
246. *Państwowy arbitraż gospodarczy w okresie XXX-lecia PRL*, T. Gontarz (red.), Warszawa 1974
247. Pietrzykowski T., *Etyka i deontologia zawodowa*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
248. Pinior P., *Spółka partnerska. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Publicznoprawny status radcy prawnego*, M. Pawełczyk, R. Stankiewicz (red.), Warszawa 2012
249. Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 3, Okres międzywojenny*, Kraków 2001
250. Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 1: X–XVIII w.*, Kraków 1997
251. Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 2: Polska pod zaborami*, Kraków 1998
252. *Pod znakiem etyki zawodowej*, „Notariat-Hipoteka” 1932, nr 16
253. Podemski S., *Adwokat – pełnomocnik, obrońca, doradca*, Warszawa 1977
254. Pomykański S., Szóstakowski T., *Przepisy dla komorników. Komentarz*, Warszawa 1974

255. Popowicz A., *Ewolucja zawodu radcy prawnego a zmiany zasad etyki zawodowej*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
256. *Portret zbiorowy leszczyńskiej adwokatury*, P. Józwiak, G. Jurkiewicz, M. Loga (red.), Poznań–Leszno 2013
257. Potkański D., *Działalność samorządu komorniczego*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
258. *Pragmatyka dla komorników*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 18
259. *Prawo i państwo. Księga jubileuszowa 200-lecia Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej*, L. Bosek (red.), Warszawa 2017
260. *Prawo o adwokaturze i przepisy wykonawcze*. Wyboru dokonał i przypisami opatrzył adw. E. Mazur, Warszawa 1989
261. *Prawo o adwokaturze*. Wyboru tekstów dokonał adw. K. Potrzobowski, Warszawa 1982
262. *Prawo o notariacie oraz przepisy wykonawcze i ustrojowe według stanu na dzień 1 listopada 1952 r.*, Warszawa 1952
263. *Prawo o notariacie oraz przepisy wykonawcze i związkowe*, zbiór opracowali: Z. Krauze, T. Szawłowski, Warszawa 1970
264. *Prawo o notariacie. Prawo o księgach wieczystych oraz przepisy wykonawcze i związkowe*, zbiór opracowali: Z. Krauze, T. Szawłowski, Warszawa 1973, 1981
265. *Prawo o notariacie, Rozporządzenia wykonawcze, przepisy związkowe* (zebrał i skorowidzem opatrzył Norbert Garfunkel), Kraków 1934
266. *Prawo o notariacie. Wprowadzenie i opracowanie Aleksander Oleszko*, Kluczbork–Lublin 2008
267. *Prawo o ustroju adwokatury*, Warszawa 1939
268. *Prawo o ustroju adwokatury oraz przepisy uzupełniające i związkowe: wynagrodzenie adwokatów, opłaty skarbowe: według stanu z dnia 15.IV.1947 r.*, Warszawa 1947
269. *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, A. Górski (red.), Warszawa 2013
270. *Projekt ustawy notarialnej opracowany przez referenta, członka Komisji Kodyfikacyjnej, Jakuba Glassa, na podstawie wytycznych, uchwalonych przez podkomisję przygotowawczą*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Sekcja Postępowania Cywilnego, t. 1, z. 7, Warszawa 1930

271. *Projekt ustawy notarialnej uchwalony w pierwszym czytaniu przez podkomisję Notarialną Komisji Kodyfikacyjnej*, Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Notarialna, z. 1, Warszawa 1933
272. *Projekt ustawy o urządzeniu adwokatury, opracowany przez referenta głównego, wiceprezesa sekcji postępowania cywilnego, prof. Jana Jakóba Litauera*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Sekcja postępowania cywilnego, t. 1, z. 4, Warszawa 1928
273. *Projekt zbioru zasad etycznych i powinności zawodowych notariuszy*, „Rejent” 1993, nr 7
274. *Przepisy dla komorników sądowych, zawarte w ustawach i rozporządzeniach wykonawczych, obowiązujące w okręgach sądów apelacyjnych, warszawskiego, lubelskiego i ziem wschodnich*, Włocławek 1926
275. *Przepisy dla komorników*, Warszawa 1933
276. *Przepisy dla komorników. Rozporządzenie o komornikach. Instrukcja. Taksa. Przepisy związkowe. Okólniki i zarządzenia. Według stanu na dzień 15.X.1948 r.*, Warszawa 1948
277. *Przepisy wykonawcze do prawa o adwokaturze*. Wyboru tekstów dokonał adw. A.W. Konopka, Warszawa 1993
278. Rabska T., *Podstawowe pojęcia organizacji administracji*, [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 1, J. Starościak (red. tomu), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977
279. Radwański Z., *Prawo cywilne i proces cywilny*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. 2, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968
280. Rafacz J., *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936
281. Rafacz J., *Egzekucja w Małopolsce od Statutu Wiślickiego do końca średniowiecza*, Warszawa 1927
282. Rafacz J., *Zastępcy stron w dawnym procesie polskim*, Kraków 1923
283. Rafacz P., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925
284. Rączka P., *Działalność prawodawcza samorządów zawodowych w Polsce*, Toruń 2013
285. Rączka P., *Funkcje i zadania samorządu komorników sądowych*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
286. Rączka P., *Gwarancje ustawowe podmiotowości publicznoprawnej samorządu komorniczego*, [w:] *Status prawny komornika sądowego. Wyzwania współczesności*, M. Jabłoński, A. Marciniak (red.), Sopot 2016

287. Rączka P., *Legitymacja organów samorządu komorniczego do uchwalenia kodeksu etyki zawodowej*, [w:] *Etyka zawodowa komornika sądowego*, A. Marciniak (red.), Sopot 2016
288. Rączka P., *Nadzór nad samorządem zawodowym*, Toruń 1999
289. Rączka P., *Samorząd komorników sądowych – zadania, struktura organizacyjna i nadzór. Propozycje zmian regulacji prawnej*, [w:] *Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. Założenia projektu nowej ustawy o komornikach sądowych pod patronatem Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa, 21 października 2013 r., A. Marciniak (red.), Sopot 2014
290. Rączka P., *Samorząd zawodowy komorników sądowych – wnioski de lege ferenda*, „Przeгляд Prawa Egzekucyjnego” 2010, nr 11
291. Redelbach A., *Prawo o notariacie. Komentarz*, Toruń 2002
292. Redzik A., Kotliński T.J., *Historia adwokatury*, Warszawa 2012
293. Redzik A., *Szkic o dziejach adwokatury polskiej*, „Palestra” 2008, nr 11–12
294. Redzik A., *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2010
295. Rek T., *Adwokatura. Jej funkcje i oblicze*, Warszawa 1953
296. Rek T., *Sprawa reformy notariatu*, „Nowe Prawo” 1950, nr 12
297. Resich Z., *Nauka o ustroju organów ochrony prawnej*, Warszawa 1970
298. Resich Z., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1962
299. *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976
300. *Rocznik Statystyczny 1977*, Warszawa 1977
301. *Rocznik Statystyczny 1978*, Warszawa 1978
302. *Rocznik Statystyczny 1979*, Warszawa 1979
303. *Rocznik Statystyczny 1980*, Warszawa 1980
304. *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981
305. *Rocznik Statystyczny 1982*, Warszawa 1982
306. *Rocznik Statystyczny 1983*, Warszawa 1983
307. *Rocznik Statystyczny 1984*, Warszawa 1984
308. *Rocznik Statystyczny 1985*, Warszawa 1985
309. *Rocznik Statystyczny 1986*, Warszawa 1986

310. *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987
311. *Rocznik Statystyczny 1988*, Warszawa 1988
312. *Rocznik Statystyczny 1989*, Warszawa 1989
313. *Rola samorządów zawodowych – zawodów zaufania publicznego – w tworzeniu demokratycznego państwa prawa*, Warszawa 2004
314. Rutkowska M., *Samorząd doradców podatkowych*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001
315. Rutkowska M., *Samorzady zawodowe w okresie transformacji w Polsce*, Wrocław 2004
316. Rutkowska M., *Wolne zawody prawnicze*, [w:] *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001
317. Sadurski F., *Adwokatura polska w latach 1944–1988*, „Palestra” 1988, nr 11–12
318. Salagierski Cz.W., *Funkcje integracyjne i nadzorcze Krajowej Rady Notarialnej*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Sztyk (red.), Poznań–Kluczbork 1999
319. Salagierski Cz.W., Tymecki B., *Struktura samorządu notarialnego w niektórych państwach Europy Środkowej a struktura i podstawowe kompetencje samorządu notarialnego w Polsce*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, R. Sztyk (red.), Warszawa–Kluczbork 2006
320. *Samorząd gospodarczy i zawodowy w procesie powstawania ładu rynkowego w Polsce*, B. Klimczak (red.), Wrocław 2001
321. *Samorząd zawodowy w demokratycznym państwie prawa*, Warszawa 2014
322. Sarnecki P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. I. Wstęp. Art. 1-29*, L. Garlicki, M. Zubik (red.), Warszawa 2016
323. Sarnecki P., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury*, [w:] *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, L. Garlicki (red.), Warszawa 2000
324. Sarnecki P., *Radca prawny jako zawód zaufania publicznego*, „Radca Prawny” 2002, nr 4–5
325. Semadeni T., *Prawo o ustroju adwokatury. Komentarz – Orzecznictwo*, M. Siewierski (przedm.), Warszawa 1938

326. Setkowicz M., *Notariusz jako organ ochrony prawnej w świetle prawa polskiego i prawa Unii Europejskiej*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 3744, „Przegląd Prawa i Administracji” CVII, Wrocław 2016
327. Sikorski J., Korytowski E., Dorożala T., *Praktyka notarialna*, Warszawa 1956
328. Skuczyński P., *Etyka adwokatów i radców prawnych*, Warszawa 2016
329. Skuczyński P., *Nowy Kodeks etyki radcy prawnego – nowy model relacji z klientem?*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 12
330. Skuczyński P., *Status etyki prawniczej*, Warszawa 2010
331. Skuczyński P., *Zakończenie współpracy i rzetelność finansowa*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006
332. Skupieński K., *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2002
333. Sobański R., *Uwagi o etyce zawodów prawniczych*, „Radca Prawny” 2003, nr 4
334. Sobczak J., *Korporacje prawnicze – potrzeba czy iluzja?*, [w:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, R. Kmiecik (red.), Poznań 2010
335. Sobociński W., Senkowska-Gluck M., *Księstwo Warszawskie*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3, *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, J. Bardach, M. Senkowska-Gluck (red.), Warszawa 1981
336. Stahl M., *Samorząd komorników i jego zadania w zakresie gromadzenia i przechowywania akt komorniczych. Zagadnienia administracyjnoprawne*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2008, nr 3–5, „Nowa Currenda” 2008, nr 6
337. Staniszkis M., *Projekt adwokatury dotyczący obsługi prawnej i samorządu radców prawnych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1981, nr 5–6
338. Starościak J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 1969
339. Starościak J., *Samorząd adwokatury*, Wrocław-Wilno 1939
340. Starościak J., *Sprawa samorządu w państwie socjalistycznym*, „Kultura i Społeczeństwo” 1961, nr 2
341. Starościak J., *Studia z teorii prawa administracyjnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967
342. Stelmach J., *Kilka uwag o kodeksie etyki notarialnej*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996

343. Stembrowicz J., *Konstytucja PRL z 1952 r. na tle nowelizacji 1954–1980*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Warszawa 1990
344. Stróżewski B., *Instytucja komornika sądowego w okresie międzywojennym*, [w:] *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi. Księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Z. Szczurek, G. Sikorski (red.), Sopot 2017
345. Suchecki J., *Nowy status komorników sądowych*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 2
346. Surówka A., *Konstytucyjnoprawne aspekty działania samorządu komorniczego*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrała, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013
347. Surówka A., *Pozycja ustrojowa samorządu komorniczego*, [w:] *Status prawny komornika sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia*, J. Koczanowski, W. Fill, M. Frańczuk, A. Mituś, M. Małecka-Łyszczek, M. Mędrała, A. Surówka, A. Piotrowska (red.), Sopot 2013
348. Surówka A., Padjas D., *Samorządy zawodów prawniczych – zakres pieczy oraz obowiązek przynależności do samorządu w świetle art. 17 ust. 1 Konstytucji*, [w:] *Samorządy w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Z. Witkowski, A. Bień-Kacała (red.), Toruń 2013
349. Szałachowski R., *Sprawy dyscyplinarne komorników sądowych w świetle orzecznictwa Komisji Dyscyplinarnej*, [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, K. Lubiński (red.), Sopot 2000
350. Szczerski J., *XX lat państwowego notariatu*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne” 1972, nr 23
351. Szczurek H., *O etyce adwokackiej w praktyce – raz jeszcze*, „Palestra” 1988, nr 11–12
352. Szer S., *Prawo o notariacie. Komentarz do czynności notarialnych*, Warszawa 1934
353. Szpoper D., Świątek J., *Dzieje adwokatury gdańskiej*, Gdańsk 2005
354. Szpoper D., Zdanowski I., *Komornik w II Rzeczypospolitej – rozwiązania normatywne i projekty legislacyjne. Przyczynek do dziejów instytucji w latach 1917–1928*, [w:] D. Szpoper, A. Bielecki, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000
355. Szpoper D., Zdanowski I., *Egzekucja w procesie polskim – zarys historii instytucji*, [w:] D. Szpoper, A. Bielecki, I. Zdanowski, *Przyczynki do historii prawa*, Sopot 2000
356. Szytk R., *Funkcja publiczna notariatu*, „Rejent” 1994, nr 12

357. Szytk R., *Problematyka prawna nadzoru nad notariatem*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996
358. Szytk R., *Przepisy wprowadzające prawo o notariacie*, „Rejent” 1991, nr 2
359. Szytk R., *Zasady modelowe i ustrojowe notariatu*, [w:] *Księga Pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, A. Oleszko (red.), Poznań 1993
360. Szytk R., *Zmiany modelowe prawa o notariacie*, „Rejent” 1999, nr 3
361. Szustakiewicz P., Zaleśny J., *Organy pomocy prawnej*, Warszawa 2009
362. Szwagierczak M., *Kilka uwag o wybranych aspektach nadzoru administracyjnego nad korporacją komorników sądowych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2003, nr 6–8
363. Szydło M., [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–86*, M. Safjan, L. Bosek (red.), Warszawa 2016
364. Szydło M., *Nabywanie uprawnień do wykonywania wolnych zawodów*, „Państwo i Prawo” 2002, z. 7
365. Świeczkowski J., *Granice wolności wypowiedzi komornika sądowego*, [w:] *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych*, A. Biłgorajski (red.), Warszawa 2015
366. Świętopełk-Zawadzki J., *Projekt ustawy notarialnej*, Warszawa 1917
367. Tabaszewski R.K., *Adwokaci Nowego Sącza do 1945 r.*, Nowy Sącz 2014
368. Tabernacka M., *Zakres wykonywania zadań publicznych przez organy samorządów zawodowych*, Wrocław 2007
369. Tarkowski M., *Adwokatura wileńska 1918–1939*, Gdańsk 2014
370. Tkaczyk B., *Reforma instytucji komorników sądowych* „Głos Gminy Wiejskiej” 1931, nr 18
371. Tkaczyk E., *Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6
372. Tokarczyk R., *Etyka prawnicza*, Warszawa 2007
373. Tokarczyk R., *Kontury etyki radcy prawnego*, „Radca Prawny” 2004, nr 4
374. Tokarczyk R., *Zarys przedmiotu etyki komornika*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 5–6
375. Tomalak W., *Status ustrojowy i procesowy komornika sądowego*, Warszawa 2014

376. Tupin R., *Kartka ze wspomnień o tym, jak rodził się samorząd radców prawnych*, „Radca Prawny” 2002, nr 4–5
377. Tymecki B., *Notariat i czynności notarialne*, Białystok 1988
378. Urbanik A., *Główne kierunki zmian prawa o notariacie*, [w:] *Problematyka prawna reprivatyzacji notariatu polskiego. II Ogólnopolska Notarialna Konferencja Naukowa w Krakowie*, R. Szytk (red.), Poznań–Kluczbork 1996
379. *Ustawa hipoteczna z 1818 roku w brzemieniu z 1919 roku obowiązująca na obszarze ziem wschodnich z dodaniem przepisów uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa*, opracowali J. Glass, S. Kuzior, Warszawa 1927
380. *Ustawa notarialna obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych Warszawskiego, Lubelskiego i Ziem Wschodnich (z wydania z roku 1914) przełożył Wacław Miszewski*, Warszawa 1922
381. *Ustawa o doradztwie podatkowym. Komentarz*, A. Mariański (red.), Warszawa 2015
382. *Ustrój adwokatury. Ustawa o ustroju adwokatury oraz przepisy wykonawcze*, Warszawa 1968
383. W.J., *Urząd komornika na tle przyszłej ustawy egzekucyjnej*, „Egzekucja Sądowa” 1932, nr 3
384. Waligórski M.A., Pawłowski S., *Samorząd zawodowy i gospodarczy w Polsce*, Poznań 2005
385. Wasiutyński B., *Udział czynnika obywatelskiego w administracji państwowej*, „Themis Polska” 1928/29, t. IV
386. *Ważniejsze czynności notarialne i hipoteczne w granicach Królestwa Polskiego załatwiane na zasadzie praw, które zastała w kraju okupacja Warszawy przez wojska niemieckie w d. 5 sierpnia 1915 r.*, praca zbiorowa staraniem i nakładem Józefa Zborowskiego, Warszawa 1918
387. Wengerek E., *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1961
388. Wengerek E., *Rola państwowego arbitrażu gospodarczego w organizacji obsługi prawnej jednostek gospodarki uspołecznionej*, [w:] *Państwowy arbitraż gospodarczy w okresie XXX-lecia PRL*, T. Gontarz (red.), Warszawa 1974
389. Wengerek E., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1970, 1978
390. Wierzbowski M., Wiktorowska A., Grzywacz M., *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne*, M. Wierzbowski (red.), Warszawa 2017

391. Windakiewicz K., *Udział czynnika obywatelskiego w administracji państwowej*, „Themis Polska” 1928/1929, t. IV
392. Wiśniewski L., *Wolność czy przymus zrzeszania się w samorządach zawodowych*, [w:] *Prawa człowieka. Społeczeństwo obywatelskie. Państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Pawłowi Sarneckiemu*, P. Tuleja, M. Florczak-Wątor, S. Kubas (red.), Warszawa 2010
393. Witkowski W., *Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce (w związku z kształceniem notariuszy publicznych w Akademii Zamojskiej)*, „Rejent” 1994, nr 10
394. Włodyka S., *Adwokatura*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. II, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968
395. Włodyka S., *Notariat*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski. 1918–1939*, cz. II, F. Ryszka (red.), J. Bardach (ogólna red.), Warszawa 1968
396. Włodyka S., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1963
397. Wojtczak K., *Reglamentacja form wykonywania zawodów zaufania publicznego w rozwiązaniach prawa polskiego i państw Unii Europejskiej*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002
398. Wojtczak K., *Reglamentacja zawodów zaufania publicznego ze względu na prawną formę ich wykonywania w świetle rozwiązań polskich i państw członkowskich Wspólnot Europejskich*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002
399. Wojtczak K., *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999
400. Wołpiuk W.J., *Samorząd zawodu zaufania publicznego a interes publiczny*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r.*, S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002
401. Wołpiuk W.J., *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu. Materiały*

z konferencji zorganizowanej przez Komisję Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przy współudziale Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pod patronatem Marszałka Senatu RP Longina Pastusiaka, 8 kwietnia 2002 r., S. Legat, M. Lipińska (oprac.), Warszawa 2002

402. Wójcikiewicz W., *Prawo hipoteczne Królestwa Polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967
403. Wróbel A., *Charakter prawny samorządu notarialnego i jego kompetencje prawodawcze*, „Rejent” 2001, nr 5
404. Wrzyszczyk A., *Notariat w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945) – stan prawny*, „Rejent” 1997, nr 11
405. Wykrętowicz S., *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, [w:] *Samorząd w Polsce. Istota. Formy. Zadania*, S. Wykrętowicz (red.), Poznań 1998
406. *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
407. Zajączkowski T., *Ordynacja adwokacka obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz gómośląskiej części okręgu sądu apelacyjnego w Katowicach*, Poznań 1925
408. *Zarys historii powstania samorządu radców prawnych. Opracowane w Ośrodku Badawczym Radców Prawnych w 1988 r.*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
409. Zarzycki W., *Syndycy staropolscy – prekursorzy radców prawnych w dawnej Polsce*, [w:] *XX lat samorządu radców prawnych. 1982–2002. Księga Jubileuszowa*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002
410. *Zawody prawnicze. Orzecznictwo*, opracowanie P. Kierończyk, Sopot 1999
411. *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010
412. *Zbiór przepisów samorządu radców prawnych*, Warszawa 2015
413. *Zbiór rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości dotyczących komorników sądowych*, Szamotuły 1933
414. *Zbiór ustaw i rozporządzeń o komornikach*, Lwów 1933
415. *Zbiór zasad i etyki adwokackiej i godności zawodu, uchwalony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 25 października 1987 r.*, Warszawa 1988
416. Zubik M., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2008 r. (sygn. akt SK 16/07)*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 6

417. Zybert E., *Historia i kronika Naczelnej Rady Adwokackiej w okresie od 1.I.1946 r. do 30.VI.1970 r.*, Warszawa 1977